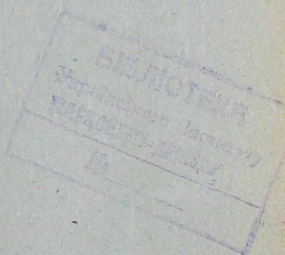

ПЛУР

11 / 12
1929

Ціна 75 коп.

КООПЕРАТИВНЕ ВИДАВНИЧЕ
ТОВАРИСТВО ПИСЬМЕННИКІВ

ПЛУЖАНИН

ПРОДОВЖУЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТУ НА

ПЛУГ

МІСЯЧНИЙ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ
ІЛЮСТРОВАНІЙ ЖУРНАЛ
СПІЛКИ СЕЛЯНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ „ПЛУГ“

ЗА РЕДАКЦІЮ: А. Головка, А. Панова, С. Палисника,
Ю. Савченко, Т. Стефанович і В. Штанген.

РІК ВИДАВАННЯ П'ЯТИЙ

ПЛУГ містить оповідання, романи, повісті,
поезії, гуморески кращих майстрів худож-
нього слова.

ПЛУГ подає нариси, подорожі письменників,
що висвітлюють соціалістичну реконструк-
цію села й міста, соціалістичне змагання.

ПЛУГ допомагає письменникам - початківцям,
друкуючи на своїх шпальтах їхні твори,
містячи поради, листування тощо.

ПЛУГ висвітлює питання марксистської теорії
та методології літературознавства, історії
літератури та літературної критики.

ПЛУГ подає рецензії на новинки з красивого
письменства, інформує читача про нові
видання з белетристики.

ПЛУГ подає широкую інформацію про ми-
стецьке життя УСРР, Союзу й закордоном:
хроніку літературних, пролетлітературних
Заходу, працю видавництва, літературні
конкурси тощо.

В ЖУРНАЛІ БАГАТО ІЛЮСТРАЦІЙ ТА ФОТО

Виходить книжками в 80 сторінок

ПЕРЕДПЛАТА:

1-й АБОНЕМЕНТ: „Плуг“ на рік — 4 крб. 50 коп.
на 6 міс. — 2 крб. 50 коп., на 3 міс. —
1 крб. 35 коп., на 1 міс. — 45 коп.,

2-й АБОНЕМЕНТ: „Плуг“ з додатком 12 випусків
із серії „Весела книжка“ В-ва „Плужанин“
(річні передплатники) на 1 рік — 5 крб. 50 коп.

ПЕРЕДПЛАТУ
НАДСИЛАТИ:

ХАРКІВ, ВУЛ. К. ЛІБКНЕХТА, № 31
ВИДАВНИЦТВУ „ПЛУЖАНИН“
КРИМ ТОГО ПЕРЕДПЛАТУ ПРИЙМАЮТЬ:
ГОЛОВНА КОНТОРА ПЕРІОДИКАЛЬНИХ
КРАМНИЦІ ТА УПОВНОВАЖЕНІ ПЕРІОДСЕКТОРУ НА
МІСЯЦІ, ПОШТОВО-ТЕЛЕГРАФІЙНІ ТА ЛІСТОВІ

ЗМІСТ № 11—12

	Стор.
М. Сайко. *.* — поезія	8
О. Демчук. Селяки	4
Ол. Ведміцький. „Червоний маяк“ — поезія	51
Юр. Жилко. Удвох — поезія	53
М. Ірчан. Зустріч на океані	54
С. Добровольський. Чорноземний Дніпрельстан	57
Пам'яті перших хоробрих	
Юр. Лавріненко. В. Чумак і його поетична спадщина	84
В. Заєць. Проблеми наукового вивчення Михайличенкової творчості	90
І. Капустянський. А. Заливчий у літературнім оточенні	94
Бібліографія. В. Поліщук. Електричні заграви. В. Норд. Ів. Ле. Роман між- гір'я.— Ярмаєнко. П. Голота. Бруд— Андрій Текучан	99
Хроніка. В ЦК „Плугу“. Словацька література. Конкурс на кращі повість та роман для юнацтва. З культурно-мистецького життя Заходу	104
Наше листування	109
Зміст журналу за 1929 р.	110

ВІД РЕДАКЦІ І ВИДАВНИЦТВА

Рукописи, що надсилається до редакції мають бути передруковані на машині або чисто й виразно переписані на одному боці паперу.

Неухвалені до друку рукописи, редакція авторам не повертає. Доплатних листів редакція не викупав.

Річним передплатникам, що передплатили „Плуг“ з додатками, з цим подвійним числом розсилається такі додатки: № 42 серії „Весела книжка“, „Оповідання нічного дозорця“ В. Джекобса і № 43 серії „Перед екраном“ Є. Зозулі.

Про неoderжання журналу й додатків прохання негайно сповіщати контуру журналу.

СПІЛКА СЕЛЯНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ ПЛУГ

П Л У Г

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ
МІСЯЧНИК

ЗА РЕДАКЦІЄЮ

А. ГОЛОВКА, А. ПАНОВА, С. ПИЛИПЕНКА,
Ю. САВЧЕНКА та В. ШТАНГЕЯ

РІК П'ЯТИЙ

1929

ЛИСТОПАД — ГРУДЕНЬ

№ 11-12

КООПЕРАТИВНЕ ВИДАВНИЧЕ Т-ВО ПИСЬМЕННИКІВ
ПЛУЖАНИН

Бібліографічний опис цього
видавна вміщено в „Літописі
Укр. Друку“, „Картковому ре-
септуарі“ та інших виданнях
Української Книжкової Палати

Укрголовіт № 5242. 13/XII. 1929.
Зам. № 550. Тираж 2.000.
Б₂ — 7 арк.

* * *
Мик. Сайко

Як стрічка віршів, виростають дні,
біжать туди, де обрії крилаті,
де смолоскіпами, гірляндами огнів
людським думкам і поривам палати.

Ще в твоях сіл, вибоях передмість
мигичать постаті, як рана незлічима,
і бризка з уст гнила, безсила злість
на всіх, що йдуть вперед з блискучими очима.

Зійдіть з путі, квиліть біля халуп,
укрийте діл іржавим листопадом!
Іде на вас життя пляновим лісом труб,
по рейках мчить, співає в естокадах.

Хто бачив розквіт ваш, той знає ваш кінець,
сліпці розгублені, сліпці печаловиті!..
Хто-ж „ухопив тропи“—не піде навпростець:
вогнем ясним йому прийдешне світить.

У рукавичках білих на Парнас
не час сідять, киваючи на злидні,
коли весь світ звертається до нас
в шуканнях сонячних запліднень.

Хай в твоях сіл, вибоях передмість
мигичать постаті, як рана незлічима,—
ми в нові дні вкладамо новий зміст
гарячим серцем, зрячими очима!..

СЕЛЮКИ

(Із циклю „Записки репортера“)

О. Демчук

ЛЕТЮЧИЙ МІТИНГ

Це був оригінальний похід: п'ять юнаків і дві юнки, вишикувані попарно, ішли раннього рана селом і співали, як можна голосніше „Ковалів“. Перед вели обидві дівчині, за ними йшло дві пари хлопців, що два з них несли на плечах дорожні тлумки і останній, сьомий, якому пари не хватало, йшов нарівні з дівчатами, з боку.

З подвір'їв, з хатів і з клунь вибігали люди, ставали на воротах, хто не знав, що за похід, незрозуміло питали одно в одного, куди це так рано марширують їхні комсомольці. Пояснення давала молодь, переважно хлопці, що вискакували по тому з подвір'їв і бігли услід за кортежем комсомольців. А ті, немов нікого не бачивши, ішли й ішли, все голосніше, все бадьоріше підносячи пісню.

Так, з піснею, вийшли насеред села, на сільський вигін. По 'команді сьомого тут зупинились, хлопці поклали на травичці тлумки і всі шестеро стали в один ряд. Зрозуміло, така okazія не могла пройти повз увагу всіх, хто йшов чи їхав через майдан, хто недалеко жив, і за кілька хвилин комсомольців було оточено щільним кільцем не тільки молоді, а й старіших селян. Гурт що-хвилини збільшувався. Зав'язувались звичні, при всякім часі і місці, аби зійшовсь гурт більше одної людини, жарти.

— Іваньку, Наталочко, прошу вийти наперед! — скомандував сьомий.

Струнка, циганської смагливості, з косим розрізом 'очей, соромлива дівчина і русявий, кирпатий, з світлими очима юнак виступили з ряду і стали поруч, біля тлумаків. Поріділий ряд несамохиті зімкнувся і бадьоро вирівнявся. Гурт глядачів умовк і прислухався. Сьомий тільки того й чекав — зараз же зірвав з себе кашкета, знающе торкнув комсомольців посмішкою і заговорив:

— Дорогі товариші комсомольці, непартійна молодь і ви, наші дядьки й батьки селяни! Сьогоднішній день — урочистий день у нашому сільському житті. Сьогодні двоє дітей нашого села ми виражаємо в далеку путь, до міста, вчитися. Це Пиликупишина Наталочка і Грицьків Іванько. Це справді урочистий день, бо такого дня в нашому житті, відколи існує наше село — не було. Село наше дотепер не тільки не посилало дітей своїх учитись до міста, а й до своєї школи сільської не посилало, бо ніякої школи, як вам відомо, ніколи в нашому селі не було. Діди наші й батьки не спромоглися навіть на поганеньку школу грамоти в своєму селі. І діди наші, й батьки, й ми — росли й ростемо диким бур'яном. Хто самотужки, один від одного чомусь навчився — тільки й маємо в себе грамотіїв. Та й не дивно: ніхто за нас не дбав, нікому те не було цікаве, а самим нам дбати про

себе не видно було за панськими волами та ланами, і хоч тепер, як вам відомо, за нас дбають — на цю зиму в нас конче бути школі, — але й самі про себе ми повинні не менше дбати — бо ж самі собі ми хазяї. Нам треба мати таких своїх людей, які нам усім показали б шлях до кращого життя. Сьогодні ми робимо перший до того крок — клопотанням комсомолу й комнезаму ми добились аж двох місць для свого села на учительських курсах, — Іванько і Наталочка йдуть учитись на державний кошт. Велика, знаменна подія! Людські наймити, панські літняки — вони йдуть учитись — чи ж не радіти з того? За худобою, пасучи, за гусьми, вони вчилися грамоти, замість іти на дошкілки і вечорниці, читали книжки — на них і впав наш вибір. Обое вони мають велику загару до науки — їм учитись належить по праву... Але відряджаючи їх, ми даємо твердого наказу: навчившись, здобувши більшої освіти, ви повинні повернутись назад у своє село, щоб передати свої знання нам — і малим нашим дітям, і своїм ровесникам, і навіть старшим за себе, своїм батькам — бо всі ми темні...

— Будеш бачити! — хтось нараз кинув з гурту слухачів. Промовець від несподіваного зауваження зірвався, а відтак ще з більшим запалом заговорив:

— Ми в тому переконані. Це не тільки побажання — ми ставимо їм на обов'язок повернутись. Якщо ми вибрали їх — вони повинні наш вибір справдити і вони дали тверду обіцянку — що повернуться, що ніякі посади, ніякі спокуси їх не приваблять, нехай їм на стороні обіцяють золоті гори, а в нас би довелося сидіти на черствому хлібі... Якщо ви не вірите — вони отут, зараз, при всіх, повторять свою обіцянку...

Трое комсомольців і одна комсомолка, що стояли в ряду, заплескали в долоні, а промовець витер з чола піт. За час його промовляння гурт селян чимало збільшився — тепер гурт мав вигляд невеликого сходу і як на сході, гамірчав. Гамір стояв уривчастий, невідірваний, але й так до комсомольців долітали окремі речення й слова непогодження: так — так! як раз! аби вбили у палки! багато вже їх поверталось по інших селах! — За цим називано відомі всім з сусідніх сіл імена, що давніш „повибивались у люди“, а чи багато хто з них щось зробив для свого села?

— Хай не для села — для своїх батьків!

— Прошу слова! Радько, прошу слова! — дзвінко викрикнув Іванько, по звичному перевершуючи гамір, що намагався зростати.

— Говори! — дав згоду промовець. — Люди, прошу уваги — дамо їм самим сказати про себе.

— Батьки й товариші! — ще запальніше вигукнув Іванько, обрізавши на момент гамір. — Тут чути слова недовіри, що діставши освіту ми поробимось панами, не захочемо повернутись до себе в село, працювати на користь свого села, своїх людей... То колись так було, за царя, що як хто з „мужиків“ вибивався в нікчемні писарці, то вже дер перед мужиком кирлу, і вже брат йому — не брат, а батько — не

батько... Тепер сама радянська влада ставить перед кожним завдання: навчився—йди працювати до селян, до робітників. Обов'язково. Не ставиться в обов'язок повертатись саме в своє село—всі села темні, але коли хто хоче працювати в своєму селі, серед своїх людей—чому ні, будь ласка!... І ми, йдучи сьогодні вчитися, кажемо: ми вернемося, закінчивши науку, тільки в своє село, бо село наше—з темних темне. Огут, перед вами всіма, що чуєте моє слово, даю клятбу: вернусь працювати в своє село, назад, за чотири роки. Хіба помру або не знаю що. Хочете вірте, хочте ні... Я сказав!..

Іванькова гаряча промова—відповідь вочевидь справила враження на селян—усі мовчали, а рядок комсомольців і з ними Радько заплескали йому до болю в долонях.

— Я скажу! Прошу слова!—хитнулась у тиші ніяково Наталочка, тріпнувши, що крильми, віями.

— Говори!—осяйний відказав Радько.

— Я теж даю клятбу...—зашарівшись, нагнула голову,—що скінчивши школу, вернусь у своє село працювати...

Вона хотіла говорити довше, але все, що вона могла сказати, перехопив Іванько, вона запикалась і вмовкла.

Мабуть від неї чекали більшої промови, бо й комсомольці й селяни з півхвилини по тому мовчали.

— Ог бачте—вони дають привселюдну клятбу!—утямивши, що Наталочка більш нічого не скаже, заговорив знов Радько.—Будемо переконані, що вони свою клятбу виконзють... Ну, а тепер—у дорогу... Шикуйсь!—скомандував зразу ж.

Іванько й Наталочка підкинули на плечі тлумакі і по наперед визначеному пляну провідів стали в рядок до чотирьох комсомольців.

— Стать по два!—командував далі Радько.

— До побачення, люде добрі!—здійняв Іванько кашкета й замахав над головою.

— До побачення!—слідом за ним промовила похнюплена Наталочка.

— Щасливо!.. Щасливо!—загула, раптом розчулившись, громада.

— Кроком, руш!—по військовому бадьоро гукнув Радько.

Ми ковалі, червона молодь,
Ключі ми щастя куємо,—

без команди, але разом, з першого кроку, взято шість комсомольців. Тепер перед вели Іванько й Наталочка, з тлумакі за плечима, а Радько, як і перше, правив буцім за командира, але щоб голосніше лунала пісня, не по командирському підтягав своїм дужим баском. Порою він повертався назад, щоб побачити, чи стоїть ще громада.—громада не розходила, дивилась їм услід, він про це повідомляв шістьох комсомольців—і пісня голоснішала, а Іваньків чистий тенорок хто-й-зна до яких добирався високостей.

І тільки, як пройшли довгу вулицю й завернули в провулок, що на півночі села, коли не стало видно громади, вмовкли і тихо, без жодного слова, пройшли до останньої куткової хати.

Тут у роздріб перейшли через подвір'я, перелізли через перелаз і по одинці, стежкою, вийшли аж за город, поперескакували через канаву.

Повівав порський осінній вітерець по шелестких вербах. Синій уранішній димок-туман плавав над полями. Чорним військом стояв неподалекий ліс. Сонце борсалось у рідких хмарах — драглях, але можна було сподіватись, що на добрий обід виясниться.

— Ну, дороге товариство, будемо прощатись,— сказав перший Радько, бо всі якось незграбно мовчали,— перед ними сьогодні сорока-кілометровий шлях — нехай помаленьку йдуть...

— До побачення, друзі! — ступив до Іванька, стиснув руку, а відтак хитнулись один до одного й поцілувались в уста. По тому нашвидко потиснув руку Наталоччину.

— І зо мною... так! — ніяково запропонувала Наталочка.

— Бачили ви, чого їй забавнулось? — засміявся Радько, обвинувачив її за шию й поривно приклався до червоних набряклих губ.

Три юнаки й четверта юнка пішли за Радьковим прикладом. Надійшов неминучий, що його завжди зробити найтяжче, момент розстання. Перший крок до того, попри волю, зробив Іванько. Ще перед тим, як він побачив, що Наталочка скрадьки змахнула сльозу, йому незнати чого почало давити в горлі й колоти в носі. Щоб не довести себе на очах товаришів до неприємного вигляду, він штучно посміхнувся,— мовляв, от який бадьорий,— нагнувся, буцім припасувати тлумака і швидко пішов.

— Прощавайте! — сказав по кількох кроках.

— Не прощавайте, а до побачення! — зауважив Радько.

— До побачення! — круто повернулась Наталочка, — не бачучи перед собою дороги — з очей їй горохом сипались сльози.

— Та пишіть!.. Зараз же, тільки прибудете — пишіть!.. Про все — і про добре і про зле, чим здолаємо — помагатимемо! — крикнув Радько, хоч про це вже нагадувано багато разів. Просто він не мав чого іншого зараз сказати, а сказати треба було, бо три юнаки почали одвертатись один від одного, а четверта юнка безсоромно затулилась рукавом у лікті.

— І ви пишіть нам! — обернувся Іванько, — теж про все — і про комсомол і про школу, і про кожного з себе!..

І пішов швидко вперед, щоб не зрівнялась покищо з ним Наталочка, бо почував, щойно побачить її сльози — не витримає й сам.

Тільки на чималій відстані од місця прощання зупинився почекати її. Наталочка йшла похнюплена й настирливо витирала рукавом очі. Зробив вигляд, що він того не бачив, і гукнув бадьоро:

— А глянь — вони ще стоять! — і замахав кашкетом.

У відповідь з гуртка замахали теж — хто кашкетом, а хто руками. Наталочка крізь сльози посміхнулась і піднесла в гору білу хустинку.

— А тепер — хода! — скомандував Іванько, підправив їй тлумака і поруч рушили на шлях.

Над шляхом ще раз озирнулись назад, але комсомольців уже не було видно.

ДОРОГАМИ, СТЕЖКАМИ І МАНІВЦЯМИ

Ми не будемо писати про осінь, коли: поля жовті — від стерні, чорні — від ріллі й зелені — від врук; телята пасуться бездоглядно; пастушки кладуть вогнища й печуть сипку картоплю; червоніє горобина; на низинах похожають довгоногі лелеки; жовтожаром палають ліси, гаї й самотні дерева; віють тихі, але плазкі вітри; по копанках, озерах і річках мокнуть коноплі, на селах, по клунях — гувають ціпи, а на подвір'ях, на вулицях під подвір'ями, в горідчиках і садках — молодіці б'ють на бительницях уже вимочені коноплі; костриця, біла й до одуру пахнюча, лежить цілими купами, розкидана й розсипана — ввечері нею добре варити куліш; останнє тепле сонце не по звичайному парить, надто, коли ви йдете в далеку дорогу, з важким тлумаком за плечима; тоді хочеться пити; ви підходите до якоїбудь хати, біля воріт стоїть криниця, й питаєте, чи не можна тут напитись води; хазяйка кидає бити коноплі, виносить з хати відро, виливає геть трохи не повне води і вже рипить журавель — „води можна, вода грошей не коштує“ — вона хоче вас почастувати холодною, як спирт, ви витираєте спітнілого лоба, берете відро за вушка, перехиляете тут же, на цебринах, п'єте просто з відра.

Багато їх ходить, осінніми дорогами, подорожніх. По одинці, по два, гуртами. Коли йде гурт старих жінок, а попереду, що гусак, чепкий дідок, знайте — на олпуст, на прощу.

Ці не квапляться. Ці можуть і довше порозмовляти, і розказати, і розпитати. Вийшли завчасу, мають нагоду. Не те інші подорожні, молоді, надійні:

— До міста! До школи! — кидають коротко й далі.

Особливо, коли йдуть по 'одинці. Гуртом — довше можна побалукати, в гурті — й далека дорога не страшна, в гурті, здається, спірніше йдеться. Тоді можна господаря и господиню криниці розсмішити дотепним жартом, а йти через села, через поля, через ліси — гомінко і життєдайно.

Ідуть вони, ідуть: шляхами і дорогами, стежками і манівцями, на глухі полустанки і зразу до міста.

Ми не будемо й про це докладно писати. Ми про Іванька й Наталочку.

— Глянь, Наталочко — гусак веде табун гусочок.

— Ха-ха-ха! — широко розміялась Наталочка, таке влучне порівняння дав Іванько зустрічному гуртові прочан, де був тільки один чоловік, що вів перед, а за ним чвалав цілий тузень бабок.

Але хоробрий гусак поспішив уникнути близької зустрічі з нашими знайомцями і шмигнув у бік; а за ним збився і весь табун покірних гусок.

— Найгірше,— дивлячись услід, зауважила Наталочка,— що й гусенята за гусками йдуть.

Так, між старими ішло кількоро зовсім малих дівчаток і навіть два чи три хлопчики.

— А це жовті пулюньки!— влучно відповів Іванько і Наталочка мимоволі ще голосніше зайшла сміхом.

— Сміх сміхом, а бачити, що й пулюньки йдуть за гусками, не дуже приємно,— сказала згодом.

— Нічого, Наталочко, не журись! Не довго їм ходити. Дай закінчимо школу та візьмемось за них—я певен, жодне гусенятко не піде. З пелюшок вбиватимуться в палки.

Якщо йде шляхом один подорожній, він завжди може плекати надію, що хтось буде їхати шляхом добросердий, без пасажирів і ваги й підвезе його. Якщо ж іде два й більше—тоді надійся на свої ноги. Іванько з Наталочкою на свої прудкі молоді ноги тільки й уповали, але щоб скоротити свою довгу путь, вибрали дорогу навпростець. Ішли—на бокові від битого шляху села, на ліси, між селищними дорогами, а то й просто осінніми полями.

Розминувшись із прочанами, вони незабаром увійшли в ліс, величезний листвяно-сосновий ліс і пішли рівною лінією. Після спеки полів і сіл надто животворно обіймає істоту жовтувата прохолода ліса. Вона надає бадьорості думкам і сили ногам. Тим то Іванько з Наталочкою не сіли спочивати, як гадали зразу, а з Наталоччиного бажання пішли далі: краще зробити більшу половину путі й тоді спочити.

В тихому осінньому лісі, коли лист береться багрянцем і позолотою, людину, що йде в далеку, нову і невідому дорогу, огортає супокій і тиха печаль. Тоді хочеться з'осереджено в собі мовчати, споминати і марити. Так було з Іваньком і Наталочкою. Вони довший час ішли мовчазно, аж поки Іванько, нараз оглянувши Наталочку зі споживих ніг до розкоших очей, не сказав:

— А пам'ятаєш, Наталочко, як ми з [тобою пасли гусей?—у голосі йому бреніла тепла ніжність.

Наталочка скинула повіками—у віях заплутався сонячний зайчик.

— Пам'ятаю,— боляче скривилась.— Чому ні?— поспішила додати.— Але як наші зійшлись думки!—я теж про це саме щойно думала.— І по павзі.— Ще ти завжди зо мною своїм куснем хліба на сніданок ділився—в нас його ніколи під весну не хватало... Мати вранці збудить—жени гуси, а хліба—не спраже. Приженеш у день на стійло—пообідаєш. А що було обідати? Чиста вода без картоплі... Бодай не згадувати!—старечо махнула рукою.

— Я дуже добре пам'ятаю, коли ти виганяла перший раз. Перед тим я пас із твоїм старшим братком Іваном, а тієї зими він помер—ти мусила заступити його на весну до гусей. Що то було потіхи для мене, а для тебе плачу—ти ще боялася гусака... Да!.. Мені мати хоч крумочку дадуть хліба, а ти давишся голодними очима: я подражнюсь добре з тобою, вибираючи з якого боку краще вкусити, ну, а

потім одломлю скибочку на двоє й їмо вдвох... Пам'ятаю, одного разу, не помирившись з тобою, я вилучив твої гуси від моїх і навмисне загнав їх у шкоду. Дядько той як зловив тебе, то аж я злякався, так бив. А ввечері прийшла твоя мати скаржитись і привела на показ тебе, всю в синцях. Матері моєї десь не було, тільки баба небіжка. Вона мене не била, тільки обіцяла про все розказати матері. А коли твоя мати з тобою пішла, вона почала мене картати: недобрий, злий, поганий хлопець, гріх тобі великий, жалувати тебе я не буду. Хто бачив робити таке? Ти повинен її пошкодувати, од других оборонити, кусочком свого хліба поділитись — адже батьки її бідні люди, а воно мале, толодне, пасе гуси, а ти заганяєш у шкоду? Обіцяй мені, що ти більш ніколи так не зробиш, обіцяй, тоді не розкажу матері!.. Пам'ятаю баба-небіжка так мене розчулила, що мені зробилось болючіше, ніж мене мати побила б... Я плакав... А після того оддавав тобі кілька днів поспіль весь свій хліб, щоб загладити провину, бравуючи, буцім я зовсім не хочу їсти... Бабині слова так мені запали в серце, що й потім, коли ми вже старшими ходили красти в ліс дрова, я завжди набирав більшу в'язку, а під селом оддавав частину тобі...

— А я й не знала, чому ти зо мною був завжди такий добрий — аж воно он що.

— Уяви собі!.. І знаєш, що я тобі хочу запропонувати зараз? Давай сюди свого тлумака — я трохи піднесу, а то ти мабуть утомилась.

— Що ти? В тебе ж свій чималий?

— Нічого, я понесу два...

— Ну, Іваньку, їйбо, мені аж соромно, що ти кажеш! Я ж тепер не маленька?...

— Мені пам'ятний ще один момент з тих літ, — щоб згладити невдалу пропозицію, заговорив зараз же, — як твій батько завжди бив коней. Я йду вранці до тебе, щоб разом гнати гусей, але, щоб перевірити, чи ти ще не погнала, заглядаю в щілину хліва. І що ж я побачив? Батько твій стоїть з величезним дишлом і з усієї сили, ошкіривши зуби, б'є поперемінно то одну то другу коняку, що намагаються встати на ноги та під ударами кілка падають назад...

Наталочка закліпала очима і одвернулась убік.

— Так, картинка, щоб їх більше не бачити! Кажуть, що діти жорстокі — моє дитяче серце не могло витримати цієї картини, я втік кав геть... На селі в нас од цього й пішла приказка: „Б'є, як Пиликуп коней"... Тепер мені зрозуміло, чому він їх бив, чому вони не могли встати і чому наші батьки ще-весни обдирали геть причілки на клунях і хлівах... Наталочко, що ти?

Наталочка зупинилась і стояла одвернена, стримуючи плач і не стрималась.

— Наталочко! Наталочко, чого ти? — боявся підійти, зрозумівши, що в своїх споминах зайшов надто глибоко. — Це ж усе в минулому!..

Ну, більше не будемо згадувати, цур йому! Давай краще говорити про майбутнє, про радісне, надійне майбутнє!.. От уже, здається, небагато залишилось лісом їти, а там — і місто недалеко... Може зараз спочинемо?..

Наталочка мовчки скрутнула головою, витерла хустинкою щоки і посміхнувшись до Іванька червоними очима, твердо сказала:

— Ходім.

Іванько, підбадьорений Наталоччиним посміхом, зараз же заговорив про місто, про школу, про майбутню роботу й життя після школи, про той переворот, що вони вдвох учинять на селі, повернувшись до нього, озброєні знанням, але Наталочка шла похнюплена й мовчазна. Без підтримки бесіди Іваньків запал поволі спадав, переходив на звичайну тягучу розмову, аж поки й вона не вгасла. Тоді й він замкнувся в себе. І далі, до кінця лісу, йшли мовчки.

Але ліс минувся. Це сталося вочевидь несподівано, такий він був густий до самого краю: перед очима розстелилось широке, рівне, зі спуском на обрій, поле. З обрії мигнув на весь простір золотий блиск соборного хреста, а довкола нього, в кількох місцях, чорніли струмки диму фабрик і заводів.

— Місто! — сказала Наталочка, але з її зауваження Іванько не зрозумів — зраділа вона чи злякалась.

— Так, місто! — відповів спокійно, — тепер спочинемо.

І зараз же скинув з плечей тлумака, а потім поміг скинути й Наталочці.

ПЕРШІ ДНІ В МІСТІ

Непередбачено для Іванька з Наталочкою навчання в школі мало розпочатись тільки за три дні після перше визначеного реченню. Вертатись додому на один день — дорога туди й назад забирає два дні — не було ніякої рації, крім того, після таких урочистих проводів зараз же повернутись — пропадає весь ефект. І вони залишилися, шкодуючи проте, що марнотравно йтимуть харчі, принесені тяжко на плечах.

Будинки пролетестуду ще були наполовину порожні і їм не коштувало ніякого клопоту дістати там собі місце для мешкання.

Отже, вони zostалися на три дні вільні. Аж на цілих три дні. Таких днів на їхньому житті дотепер майже не траплялось — заради цього можна пожертвувати харчами. А коли до того взяти, що це сталося у місті, у великому, вимріяному місті, то й поготів. І акуратно позамикавши свої тлумки в інтернатські шафки, вони виходили на вулицю, в місто.

Місто жило тим особливо метушливим життям, що буває восени, після гарячого літа, відпусток, вакацій і відпочинків, коли життя знов — із курортів, дач, сіл, річок і околиць — переноситься на центральні вулиці й майдани. Переповнені трамваї й автобуси, плавом пливе люд на пішоходах — одпочилий, виздоровілий, бадьоро-гомінкий. А після четвертої години й до пізньої ночі — найширших пішоходів не хватає, щоб помістити всіх, і частина людської хвилі затоплює бруки.

Під таку саме пору Наталочка з Іваньком і прийшли першого дня до міста. І нема чого казати, як своїм гомоном, криком і скаженим рухом воно їх приглушило, причавило. Якщо вранці вони були першими на селі, якщо в дорозі, в полі й у лісі, під ногами в себе почували находжений ґрунт, то тепер твердий міський камінь і асфальт ніяк захитався. Тимто навмисне розв'язно заговорили про різні сторони справи, кожне про себе гадаючи, що вільною розмовою й поведінкою вони в чималій мірі утверджують і своє право на місто, а рівно, щоб не показатись перед другим надто нерозторопним селюком.

Списавши на дверях педкурсів адресу інтернату, що його призначалось для учнів їхньої школи, не кваплячись пішли його шукати. Але вже на першому розі вулиць виникло конкретне питання—куди саме йти? Треба когось попитати. Кого? Коли кожен так біжить, що нікого й нічого не бачить перед собою—як до них підступити? Нарешті, вибравши здаля мужчину, що був не вельми зодягнутий, але портфеля в руці казала, що повинен би на державних установах і вулицях знатись, Іванько несміливо ступив йому назустріч:

— Скажіть, будьте ласкаві, де міститься БПС ч. 2?

Та не встиг він і доказати запитання, як мужчина з портфелею, навіть не повівши очима в його бік, був уже далеко.

Іванько аж почервонів від ніяковости за свій невдалий вибір і відступив до Наталочки. Значев'я заглянув до папірчика—так, БПС ч. 2, тільки ще й вулиця зазначена—як він міг пропустити? І тримаючи на поготові папірця, підійшов до людини без портфелі. Той вислухав запитання до кінця, хитнув заперечливо головою й пішов далі.

Спитав третього, четвертого—тіж результати. Іванько вже втратив надію допитатись, але питав без перерви, мов жебрак милостиню просить, аж поки літній з пuzком і в капелюсі панок не взяв з його рук папірця.

— БПС ч. 2, вулиця?—прочитав у голос панок.—Что это значит БПС ч. 2, расшифруйте мне пожалуйста по русски?..

— БПС—значить будинок пролетарського студентства,—раптом визвалась наперед Іванька Наталочка й наморщила з пересердя брови,—черга два,—додала по тому.

Панок кинув зацікавлений погляд на Наталочку.

— Дом пролетарського студентства № 2.—поспішив пояснити Іванько.

— Так значит ви студенти?.. Пролетарські?—панкове обличчя торкнула посмішка.—Так!—Ну, добре. Ідіте вот этой уліцею до угла второго квартала, там заверньоте влево, пройдьоте один квартал, заверньоте вправо і будете ітти прямо до площади. Там починается эта вулиця. Спросіте...

Передав Іванькові назад папірця й подивився услід Наталочці, що не дослухавши його пояснення, рушила йти.

— Спасібо... Так значить два квартала... перепитав Іванько ще раз усю путь, подякував другий раз і подався за Наталочкою.

За недовгу путь виявилось, що ні Наталочка, ні Іванько не запам'ятали твердо, куди йти, так багато було в панкових указівках — „вправо — влево“. Мусіли знов розпитувати, але тепер уже це було для Іванька зовсім легко. Напрактикований попереднім розпитуванням, він підступив до перехожих рішуче й питає тільки за одну вулицю, не згадуючи про БПС. На диво, відповіді теж діставав швидше.

Наталочка йшла мовчки, в розпитування більше не встрявала, то —но один раз зауважила:

— А я на зло їм, завжди і всюди буду розмовляти тільки українською мовою!

Іванько на те їй нічого не відказав і вони так дійшли до БПС. А коли потрапили у великий беєсівський двір і побачили, що там мов комашні, таких же, як вони, селяків — їм зробилось напрочуд легко. Тепер уже не було страшне чуже неприязне місто, сухі задавакуваті міські мешканці — швидше розташувались на постійне мешкання, закріпити за собою ліжко і, не вважаючи на сорокакілометровий перехід, на втому, піти пригледітись до нього ближче, до міста.

Три вільних дні. І Наталочка з Іваньком усі три дні, вдвох, а то в гурті з новими товаришами і товаришками, вранці, вдень і ввечері, забуваючи за їжу, ходили по місту. Вони оглядали найбільші будинки, довго стояли біля величезних скляних вітрин, зупинялися біля афіш з незнайомими назвами театрів і видовищ, товклися на кипучих проспектах і майданах, не минали крикливих базарів.

— Я не знаю, як у місті можна вчитись, — сказала на другий день Наталочка.

— Вбудимось — звикнемо, все рівно, як на селі, — відказав хлопець з гуртку. — Мені розказував наш сільський студент, що вже рік учився в місті: місто для нього тепер, як село.

І справді, вже на третій день, знаючи безпомилково пару-другу вулиць, місто ставало видніше, зрозуміліше. Уже безбоязно можна було перейти вулицю перед самим носом трамвая чи автобуса, не страшно, стояючи біля вітрини або йдучи вплав тротуаром, що невідомі легендарні міські жуліки витягнуть серед білого дня припрятаних потайно пару карбованців. І тільки ввечері місто залишалося чуже й далеке — в незрозумілій, незасвоєній прекрасній фантастичності.

Коли місто починало жити бурхливим вечірнім життям, тоді Іванько з Наталочкою любили виходити на прогулянку тільки вдвох. Вони то поринали в буйно-шумливе людяне море і пливли в ньому без мети і спини, то зупинялись на майданах і перехрестях вулиць і пропускали многолику хвилю перед собою. І дивно, увагу обох, потайки, приваблювали насамперед жінки: стрижені, декольтовані, з оголеними руками, з стрункими ногами, з лоскотним і кличним сміхом жінки. Потім переходили під найбільші міські кіна, дивились на вивішені в переливах вогні світлини і знов пильнували плавкий натовп, аж поки паморочилась голова від безперервного людовороту й одурливого паху парфум.

Тоді повертались до інтернату, мовчки і відчужджено. Тоді кожному поокремо згадувалось вчорашнє рідне село, але воно розливалось в уяві, як марево.

По двох днях огляду центра — він уже був такий знайомий, ніби вони тут вирости. Тимто на третій день вирішили пройтись трохи далі. Пішли навмання, звертаючи з вулиці на вулицю й коли нагулялись так, що аж захотілось їсти (тепер уже хотілось їсти, як на селі), побачили, що заблудили. Це вони запримітили по тому, що потрапляючи на свою вулицю, два рази повернулись на один і той же кут. Прикристи з того ніякої не було, навпаки, посміялись добре і хотіли вже звернути в другий бік, щоб не попасти на це саме місце й третій раз. Та Наталочка згадала попитати дороги в зустрічних перехожих, тільки Іванькові для забави попитати дороги в зустрічних перехожих, тільки обов'язково по українськи і питає вона. Іванько охоче погодився.

Вулиця була глухувата, людей ходило мало і їм довелося чекати з хвилину, поки з за рогу показалась пара — мужчина і женщина під руку. І на диво обох, мужчина чистою українською мовою, розказав їм усю до цурочки путь. Це було так несподівано, що обоє водночас подякували за пораду й пустились з радости швидко йти, як раптом услід їм долетіло:

— А красивая девушка! Как цыганочка! — сказала жінка.

— Якщоб її гарно одягнути! — додав мужчина.

Іванько озирнувся назад — обоє, мужчина й женщина стоять на тому самому місці й посміхаються. Його мимоволі кольнуло щось неприємне, але він зараз же те в собі переміг і подивившись на почервонілу Наталочку, сказав жартома:

— Чи ти ба? Чула, Наталочко, як тебе пані похвалили?

— Чула, чула? — передражнила Наталочка. — От краще пильнуй, щоб третій раз не вийти на це саме місце!

Іванько не відказав нічого, тільки уважніше, ніяк у новому освітленні, пригледівся до Наталочки: справді, вона гарна. Його любя циганочка!

ДВА ЛИСТИ

„Дорога братва! Спішу вас порадувати — ми з Наталочкою вже гриземо граніт науки. Це радість велика. Але до радости нашої примішалась незлагодка — харчове наше становище зовсім кепське. Почалось воно з учорашнього дня, коли в Наталочки якісь „добродійні“ студенти викрали в інтернаті всі продукти. До крихітки. Добре, що хоч останньої сорочки не забрали. Це Наталочку так пригнітило, що вона заходилась була навіть кидати школу й назавжди вертатись на село. Ледве я її вмовив не робити цього, бо то ж — компромітація нашого осередку на всю околицю, тим більш, що були такі врочисті проводи. Тепер нам треба кріпитись, чого б то не коштувало. На неї ще й погано впливає те, що дехто в місті добре й гарно живе, як я вам писав у першому листі, а вона, мовляв, повинна мучитись без

хліба. Насилу я їй довів перетерпіти кільки часу, харчуватись моїм, а там дадуть стипендію і нічого нам не буде страшно. Нишком признаюсь, що й у мене настрій невеселий, тільки, щоб її підтримати, я з усіх сил бадьюруюсь. За стипендіями щойно клопочемось і поки суд та діло, треба щось їсти. Моїми рештками навряд чи протримаємось днів три. Отже, мабуть — що доведеться тріпати додому за хлібом.

Деякі хлопці, практичніші за нас із Наталочкою, принесли з собою замість хліба сухарів і почувають себе куди краще за нас. По-перше, — сухарі легкі і їх більше можна принести, по-друге, вони не псується, можуть зберегатися хто-й-зна доки. Через те ми з Наталочкою пишемо листи до своїх батьків, будьте ласкаві, передайте, хай вони й нам трохи підсушать.

А ми якось увірвемо день від науки, прийдемо додому й заберемо. То буде нам на сніданки й вечері. Обіди ж будемо мати по дешевих цінах у студенській їдальні. Копопос (Комітет поліпшення побуту студентів) обіцяє, що за кілька днів їдальня почне працювати. У нас уже складається комсомольський осередок, може справи покращають.

Ваш Іванько

20 вересня 1922 р.

„Дорогі друзі, Наталочко й Іваньку! Кріпітесь — поміч близька. Не від батьків ваших за нашими турботами — самі вам ідемо на поміч. Прочитали ми Іванькового листа про трудність вашого життя і вирішили... Щоб ви думали вирішили? Ніколи в світі не вгадаєте! Усім, як є десять чоловіка, осередком пішли на роботу в ліс, різати „восьмухи“ і два дні попрацювали на вашу користь. Правда, подумались? Голь на згоди хитра. Не подумайте тільки, що це гарне побажання — два дні одпрацьовано і десять карбованців зароблено. Через те саме нічого вам тиждень не писали, щоб зразу порадувати конкретно допомогою. Лісничий обіцяв для такого діла виплатити гроші раніш строку загальної виплати, за днів два-три.

Тепер стоїть питання про те, як ви хочете використати ці гроші? Купити вам тут харчів і завезти, чи послати гроші цілими, а ви самі їх використаете, як вам потрібніше?

Надалі ми гадаємо цю кампанію поширити: притягнути непартійну, але близьку до нас молодь, активних комнезамників, членів сільради й оголосити на селі день помочі нашим незаможницьким студентам. Помагати — натурою, продуктами. Ви побачите, що то вийде за краса. Я певен, що ніхто з селян не відмовиться допомогти, — бо ж робиться то для самих себе. Адже коли ви закінчите школу й повернетесь, то будемо працювати на нашу, всіх, користь.

Я також певен, що за нашим прикладом, як дізнаються, підуть інші села.

1-го жовтня 1922 р.

В імени осередку Радько

ПЕРШИЙ УРИВОК З ІВАНЬКОВОГО ЩОДЕННИКА

12 березня 1923 року

Ніколи, ніколи в світі я не міг уявити, що справа набере такого характеру. Досить сказати, що за цілих три тижні я й словом не обізвався про неї в щоденникові, — така вона мені здавалась неважуща. І раптом — сьогоднішня зустріч...

Три тижні тому (про це в щоденникові я згадав між іншим) ми в себе в школі влаштували вечірку на користь найбільшого студента. То означає — на користь таких, як я, Наталочка, і ще їх є чимало, що не можуть уже тепер діставати ніякої помочі від батьків (зима не те, що осінь), а на одну невеличку стипендію прожити дуже важко.

Вечірку проєктували з танцями, з буфетом тощо, зби тільки більше загребти грошей. Самі учні ходили продавати квитки по установах і трестах, до видних лікарів, інженерів, адвокатам та спекулянтам — розпродали все і навіть понад норму. Кращі артистичні сили міста згодились взяти участь безплатно, підшефна військова частина прислала даремно оркестру музики, влаштували затишні кутки — вечірка вийшла на славу.

До буфету за продавниць поставили своїх дівчат, найкращих (щоб цим узяти покупця) і, зрозуміло, в тому числі — Наталочку. Я вже якось-то писав, що вона в нас у школі користується, як дівчина, з найбільшої симпатії, бо, крім того, що передова комсомолка, добре розвинена і гарно вчиться, ще й серед усіх шкільних дівчат з себе найкраща. І не дивно, що багато й наших, і з інших шкіл хлопців пробують до неї залицятися, хоч вона всім однаково дає одкоша.

Цього вечора, в своєму українському вбранні, в довгих стрічках і великих коралях — вона сяла, як зіронька. Я ще й разу не бачив її такою гарною. Біля буфета, загалом, робилось як на ярмаркові, а біля неї створювалась мало не черга — так усі намагались купувати з її рук. За неї, в її особі за наше село, за себе, як сина свого села, я переживав незнані гордоші, коли мимохідь заходив до буфета — я був (про це я вже писав) одним з розпорядників вечірки. Буфет був чудесний багатий, різноматий і я не знаю, як бідні дівчата, на користь яких улаштовувалось вечірку, могли спокійно продавати ту споживу, що там була настановлена і ще посміхатись до покупців. Що ж до мене, то я з обов'язку розпорядника, хоч порою і заскакав до буфета, але зараз же втікав — подаліше від спокуси, щоб не бачити тих ковбас, консервів, ікор, булок, яблук, цукерків, померанчів, вин, що лежали й стояли на буфетній ляді. Довколо, в спорожненій на вечірку аудиторії, сиділи за столиками ситі, гарно зодягнені люди, і все те без заздрощів, повільно, споживали. Одного разу я почув, як двоє впасаних мужчин, що сиділи за всілякими наїдками, обернені очима до буфета, власно, до Наталочки, напівголосно, але брутально, ділились між собою з приводу її краси. Мене зірвало, але я змовчав і вийшов геть — од цього її не вбуде, а вони... а вони може ще що куплять з'їсти, чи

випити на користь бідніших студентів, на користь її й мою. Другий раз я побачив, що більшість мужчин за столиками дивились у її бік сласними очима і потай шептались. Ну, й чорт із вами,—вирішив я,—дивіться, а вона плює на вас, їй потрібно тільки витягнути з вас грошей, щоб учитись.

А далі було так. Старіший люд розійшовся по домах, молодший витанцював у залі, в буфеті сиділо два чи три гуртки. Заглянувши до буфета, за одним столиком я побачив нашого лектора біології й гігієни лікаря Курчаткіна, з дружиною й сином, студентом-медиком. Треба одверто признатись, що цей молодий Курчаткін цього вечора був з лиха гарний: зросту майже високого, станівкий, чорнявий, випещене біле обличчя, очі синьоваті, з поволокою, з якимсь таким туманцем, зачисаний назад, у новенькому сірому костюмі до талії й під краватку.

В бороді, є, правда, щось дегенеративне (це я говорю на підставі тих ознак, що їх почерпнув з лекції самого Курчаткіна), одначе, вони нічого не шкодять, навпаки, надають обличчю більшої випещености (теж на підставі даних із лекцій Курчаткіна). Так, що паничик, як на селі кажуть, хоч води з нього напийсь. Та й не дивина. Він не журиться, що взавтра вранці голодний піде до школи, не міркує, як би то бодай до весни доходити в черевиках, що вже тепер „каші просять“—папа не допустить до такої думки й журби єдиного сина. Лекції бо його в нас, то, так би мовити, для власного задоволення і, як наш секретар осередку каже, щоб нажити громадського капітальцю, бо живе він не з лекторської ставки за дві лекції на тиждень, а з великої домашньої лікарської практики. Люди кажуть, що він за ранок і вечір перепускає понад двадцять чоловіка хворих, отже, тільки по одному—двадцять цілих карбованців на день, а він же бере й більше. Якщо перемножити навіть круглу двадцятку на двадцять п'ять днів у місяць—матимемо круглу півтісячу. Мое вкупі з Наталоччиним сільське господарство, з усім живим і мертвим реманентом—ніколи в світі не дасть такого прибутку за рік!..

На столику, де сиділи Курчаткіни, стояло дві пляшки пива (одна спорожнена) і якась там дрібна закуска (на людях вони не будуть форсити, а для ока повечеряти треба, бо де ж—на користь біднішого студентства). Батько з сином палили цигарки (теж узяти в буфеті), а біля всіх трьох стояли повні склянки пива.

Наталочка з другою буфетницею в цей час збирали зі столиків посуд і жартами запропонували мені їм допомогти. За жартів я їм почав помагати, хоч у середині був з того вдоволений—дивіться—і ти батьку, і ти, синку, як ми на ділі визнаємо рівність жінок. Наталочка підійшла до столика недалеко від Курчаткіних, щоб забрати пляшки, я був близько від неї, чую, заговорив старий Курчаткін:

— Як же ваші успіхи, товаришко Горбенко? Багато заробили на буфеті?

— Ще остаточно не підраховали, Георгію Вікторовичу,—як завжди, відповіла Наталочка по-українськи.

Я в цей час зловив погляд Курчаткіна — сина — він буквально їв Наталочку очима.

— Так що ж то вас на цілий вечір прикріпили до буфета? провадити старий далі.— Адже, мабуть, і вам кортить потанцювати?

— Ще й як кортить, Георгіє Вікторовичу,— усміхнулась,— та вже така наша сьогодні доля. Другого разу своє відтанцюємо...

Вона стояла на віддалі двох-трьох кроків од Курчаткіних з пляшками в руках.

— Ну, так не годиться. Що ж то вони собі думають, ваші устроїтелі вечора? Треба вас конче змінити... Да, до речі, Вера й Глеб,— звернувся нараз до жінки й сина,— я вас хочу познайомити з товаришкою Горбенко — моя учениця й „щіра“ українка! — показав розмашистим жестом у напрямку до Наталочки.

Синок — Курчаткін так зірвався з крісла, наче його хто штрикнув голкою. Наталочка з несподіванки розгубилась, затупцювала на місці, потім бистро ступила крок до Курчаткіних, але згадала за пляшки в руках — хитнулась на бік і поставила їх на вільному столикові; тоді витерла руку об білий фартух і, зачервонівшись, поручкалась з сином, а потім з матір'ю.

— Може присядете на хвилинку біля нас? — зразу ж запропонував Курчаткін — батько.

— Дякую, але дуже нема часу! — вирівнялась од розгублення Наталочка.

— Ну, яка дрібниця. Одпочинете трошки... Глеб, дай панночці Горбенко крісло!

Ще з більшим поривом молодий Курчаткін кинувся за кріслом. Наталочка, дякуючи, одмовлялась, але зрештою не витримала перехресних запрохувань батька, матери й сина, і ніяково глянувши на мене, сіла.

— А тепер ви, звичайно, не відмовите в нашому проханні — вип'єте з нами склянку пива, — запропонував батько.

Наталочка запротестувала й головою й руками, але молодий Курчаткін, на цей раз навіть без нагадування батькового, вже ніс од буфета чисту склянку. Вона ще раз глянула на мене благально-запитливо — я непомітно моргнув їй бровима: „пий-їж, дурна!“ — і вийшов до залі. Дивачка! Сказав би він сісти мені — не треба було б мене довго припрошувати — пити чи там їсти. Аж за вухами лящало б.

Потім я навмисне пройшов зо два рази повз двері буфетної — вечере. Дуже добре — молодчина. Проте на дозвіллі собі подумав: чого то Курчаткін зробився раптом такий прихильний до Наталочки? Ще донедавна вони були, як на гострих ножах, і маеш — з жінкою і сином знайомить, до столу запрошує. З ким, як не з нею, він завжди мав найбільше непорозумінь з приводу розмови по-українськи? Наталочка щось запитає, а він вигріщить очі: „Как вы сказали?“ — Наталочка повторить. — „Как, как?“ — аж візьметься за вуха. Наталочка голосніше. — „Нічого не розумію, скажіть мені по руськи“. Справа до

того загострилась, що я сам почав її всовіщати, а Курчаткін вибачився, попросив питати по-російськи, мовляв, він поки що не українізувався. Трохи була втихла. А на зачоті, розказувала, знов зрізались.

Зрозуміло, яке може бути ставлення до людини, що явно підкопується під твою посаду.

І от — така зміна... Чи не думає Курчаткін таким способом роздобрити її, схилити на свій бік?..

На цей час мої обов'язки розпорядника майже відпали, я підхопив одну-другу дівчину, що безнадійно витирали плечима стіни — невдахи, їх ніхто не брав танцювати — і пішов вальса. (Принципово не ходжу танцювати з тими, за якими всі гоняться). Коли бачу — появляються Курчаткін Глеб з Наталочкою і зразу ж, від порога, йдуть у танець. Одначе, швидко! Я обірвав танця на половині, пояснивши дівчині, що мушу йти, як розпорядник, замішався в гурт глядачів і почав дивитись на Глеба й Наталочку.

— Глянь, глянь, ота, що в буфеті продавала! — чую з боку.

— З ким це вона?

— А славна пара! — голос літньої жінки.

А недалечко стоїть сам Курчаткін з Курчаткіною, теж пильнують за сином, обличчя обом порозпливались удоволенням.

Мені зробилось весело і радісно — за свою Наталочку.

Навіть такого безперечного консерватора, як Курчаткін (так його характеризовано на осередкові) і то вона приворожила. Побачили б наші сільські Пиликупишину Наталку на такому вечері. Мені теж захотілось танцювати, тільки вже не з „підпірачками стін“ — я майже насильно вирвав од хлопців Соню Білову і завертів її так, що аж самому закрутилась голова.

На світанок, коли вечірка скінчилась, Курчаткін Глеб проводив Наталочку до самого інтерната. Мало хто кого проводить? Я, наприклад, проводив Соню. І тільки сьогодні ввечері, коли я їх, Наталочку з Глебом, побачив мимохідь у кав'ярні, мені тьохнуло в середині. Аж от до яких меж дійшли за цей час їхні стосунки? Виходить, то правда, що їх ще хтось бачив якогось вечора вкупі? Очевидно правда, якщо діло дійшло до кав'ярні.

Я просто не доберу тямку: Наталочка, горда неприступна Наталочка — і з першим зустрічним пішла до кав'ярні.

Невже він встиг запустити їй такого туману в очі, що вона втратила свій самобутній розум? То ж жах, нехай про це довідаються хлопці — засміють, обізвуть хтойзна якою.

Можливо я помиляюсь, але це може дати небажані наслідки для Наталочки і в комсомолі.

Треба, обов'язково треба, поки не пізно, по дружньому з нею побалакати, попередити. Ну й халепа!

ПІСЛЯ КІНО

Це було те кіно, на яке в перший свій прихід до міста, Наталочка дивилась, як на щось фантастичне і недосяжне. Перший сеанс закінчився о 9-ій годині і вона з Глебом, ділячись вражіннями з приводу картини, впливли з течії люду на вулицю. Приморозок кріпив невеликий, але ж після теплого затишного кіно Наталочку в „підбитий вітром одержі“ обхопило холодом — вона помітно здригнулась.

— Холодно? — спитав Глеб і принагідно взяв її під руку. — Може поїдемо візником?

— Ні, не треба, — вирвала руку, — це я так. Якщо хочете швидше додому, то прошу, йдьте собі. Я піду сама.

— Що ви, що ви, ййбо! Навпаки, я хочу йти... І коли б інтернат містився не посеред міста, а десь аж на передмісті, то я з того тільки був би вдоволений.

Наталочка добре тямил, до чого він це каже, проте зауважила:

— Можете піти собі на передмістя й так — конче треба переносити туди інтерната?

— Ні, я не про те... Я в тому, розумінні, щоб далі йти, бо тоді я буду... довше з вами...

— А хіба вам не все одно, зо мною чи ні? — спитала задиркувато.

— Ви мене такими словами тільки ображаєте! — в голосі Глебові брєніло хвилювання. — Здається, досить часу, щоб переконатись у протилежному.

— Одного часу, по моєму, ще не досить, — не то серйозно, не то жартами відказала Наталочка.

— Не одного часу — я сказав невдало... Або вся моя поведінка... все моє відношення... з першого дня знайомства... Не переконує вас, що... не все одно?

Наталочка тільки потай зиркнула на нього і змовчала. Глеб сьогодні виглядав не по звичному серйозним, а розгубленість у підшуканні слів для відповіді казала, що він говорить не так легковажно, як завжди. Що це з ним?

Вона пригадала своє з ним знайомство, першу, необумовлену ніби випадкову зустріч після того недалеко від БПС, хоч вона їй і видалась надто підозрілою щодо випадковості, прохання піти з ним того дня до кіно, дальші випадкові й умовлені побачини.

Наталочка собі думала: справді людина не стане шукати зустрічі, просити побачення з людиною, яка їй байдужа; в місті, де є стільки дівчат, де й у нього, безперечно, є сила знайомих — він воліє гуляти, ходити до кіно, з нею. Зрештою, чому він не шукає зустрічів, скажімо, з якою небудь Сонєю Біловою, що з нею вона його познайомила. Познайомивши, по тому спитала:

— Як вам подобається Соня?

— Соня? — чухнув потилицю, — „Познавши сладкого, не захочет горького“. Знаючи вас, чи ж може мені подобатись якась Соня?

Наталочці зробилось ніяково приємно від його відповіді і вона сказала:

— Не якась, а Соня Білова, за якою впадає трохи не половина педкурсantів.

— Така пампушечка тільки й може полонити серце невибагливого педкурсанта! — дотепно відповів Глеб.

— Однак, вам попадись на зуби! Хотіла б я знати, як то ви на стороні називаєте мене? — тільки по павзі знайшла що відказати.

— Вас? Вас я не тільки - що якимось називаю, а попробував би хтонебудь, якнебудь при мені вас назвати — ооо! — скригнув зубами, — або я, або він після того жив би на світі, другому місця тут не знайшлося би! — вдавано похопившись. — Що це я?.. Ну, звичайно, зостався б жити я. Що за охота помирати, коли я познайомився з вами?

Наталочка, не знаючи, як їй влучно відповісти і, загалом, як реагувати — голосно тоді розсміялась, а тепер, од спомину, зацвіла посмішкою й довше подивилась на нього. Він ішов похило, мабуть з якимись своїми думками, в шкіряній тужурці, в шапці з наушниками в галіфе і чоботях. Тільки на вечірці він був зодягнутий багато, а після, кільки вона з ним не здбалась, завжди однаково. Їй подобалось, що він зодягається так просто, по - пролетарському. Бо... бо після вечірки коли він її проводив у дорогому, з каракулевим коміром пальті, їй таки було ніяково йти поруч у своєму куцому витертому жакетикові містечкового крою. Подобався він їй і з обличчя (дівчата після вечірки проторочили голову, який гарний молодий Курчаткін!), і веселими розмовами (коли треба, то й серйозними, розумними) а не так, як їхні педкурсанти, що коли йде який з тобою, то більше сопе, а заговорить про що, то з такою світовою скорботою на обличчі, наче аршина проковтнув; подобався і попередливою чемністю в стосунках, а не так, як де-які їхні комсомольці, що на всякому місці й часі шукає нагоди тебе брутально обійняти.

— Про що так задумались, можна спитати? — з чоловічків — проміння утіхи. — Чи може й ви вдалися у світову скорботу, в чому самі винуватите наших педкурсantів?

— Я? — не без того, щоб не відчув Наталоччиної приязни Глеб. — Тут мимоволі людину огорне світова скорбота, якщо вона виявляє до другої людини найкращі чуття, а та, друга людина, тільки насміхається.

— Людина? Другу людину? Насміхається? — заклопотано поспитала.

— Хоч би з мене! — поник головою.

— Може ви з мене де на стороні насміхаєтесь, а я з вас — ніколи!.. навпаки...

— Хвалите? — підхопив недоказане. — Однак, у ваших відношеннях до мене я того не бачу.

— Які ж ті відношення?

— Байдужі, якщо не сказати більше.

— З чого ви те бачите?

— З усього.

— Все ж, я хотіла б знати?

— Бодай з того, що коли я вас візьму під руку, ви мене одганяєте, що пса... Далі БПС ви ніколи-ніколи зо мною не пройдеться, бодай я вас не знати, як просив... І ще є.

— Кажіть разом за все.

— Куплю якого поганого цукерка... цеб-то не поганого, вибачте, я так схвильований, що не тямлю сам, що кажу, я хочу сказати — нестоючого для мене з погляду грошового, од щирого серця прошу вас прийняти від мене — не візьмете, попрошу піти зо мною випити чашку кави — більше одного разу я вас не впросив...

— Все...

— Поки-що — все.

— Так я вам скажу, що це все ні в якій мірі не виявляє мого ставлення до вас. Ні в найменшій... Ставлення моє виявляється в тому, що я з вами зустрічаюсь... ходжу до кіно... чого я не роблю ні з ким...

— Чим я можу бути переконаний, що ви ні з ким більше не ходите?

— Я сказала правду... Не вірите — що ж, діло ваше.

— Вибачте, Нато!... Я вас образив? Так? Од щирого серця вибачте. Я сам не тямлю, що кажу... Ет! — гостро махнув одною рукою, а другою взявся за лоба.

— Ви мене не образили, — сказала по павзі, побачивши як він справді страждає.

— Не образив, ні? — надто піднісся головою. — Ні, не може бути, я не йму віри!... Це ви тільки так, щоб мене заспокоїти... Але я не заспокоюсь... Не заспокоюсь аж доти, поки ви мене на доказ не переконаєте яким небудь вчинком...

— Кажіть яким саме — побачимо.

— Ну... ну хоч би таким... Ви порушите свій зарік... і ми зайдемо випити по чашці кави... Я вас прошу, я вас благаю — тут не проста фанаберія — тоді я знатиму, що ви не захуєте в своєму серці до мене образи і ненависти назавжди.

— Кави? — Наталочка на мент завагалась: чорна, пахуча на вершках кава, на закуску пирожні і здобні булочки, вона обідала о 1-ій годині дня, вона давно хоче їсти так, що аж робиться темно в очах, на вечерю і на сніданок зосталось тільки два невеличких житніх сухарики; цукру до окропу нема й грудочки — піти? Хіба хто в цій порі побачить, довідається? — Ні, — сказала в голос, — сьогодні не можу — вже пізно, треба йти до інтернату — хай, може іншим разом коли...

Глеб довго подивився на Наталочку і упало сказав:

— Я так і знав... Наперед знав. Тепер мені зостається скоритись на тому, що ви на мене гніваєтесь — і точка. Може навіть не захочете зо мною більш зустрічатись...

Глебів розпачливий, як здалось Наталочці, жаль, пройняв її щирим співчуттям.

— Та ні, запевняю час, не гніваюсь! — торкнулась його руки. — Ви ж нічого такого не сказали?

— Ви щиро? — блискавично засяяв. — Тоді... тоді хоч дозвольте мені взяти вас під руку — інакше я не заспокоюсь, не повірю...

— Ну, що ж, коли ви так дуже напостаєте...

— Я не напостаю... Ваша добра воля... Якщо не хочете... — не доказав, знов упав духом.

— Добра!.. — нагнула голову.

— Добра? Добра? — заглядаючи їй у вічі, твердо взяв під руку. Наталочка швидко зиркнула довколо, чи ніхто не бачить зі знайомих і непомітно зашарілась.

Звернувши по тому з майдана на вулицю, де за невеличкого півквартала містився БПС 2, пішли мовчки. Чи то Глеб ще не вірив, що він таки переміг дівчину, добившись узяти її під руку, чи що інше, тільки він, по незвичному для Наталочки, втишився. Наталочка ж не розуміючи справжньої суті ходіння хлопця з дівчиною під руку, нишком хвилювалась. Чи добре вона зробила, що дозволила йому взяти себе під руку? Чи етично так ходити комсомольці та ще й з непартійним? Що, як хто небудь з комсомольців її побачить? Чи не дала вона йому цим самим приводу гадати, що вона зробила перший крок до інтимних стосунків? І одсторонила трошки йому рук — надто вже щільно він тулився. А далі, хоч до інтерната залилось недалеко, сказала перейти на другий бік (де менше ходять студенти).

— Чого на ту? — поцікавився Глеб.

— Тудою краще йти.

— Глеб глибоко зідхнув.

— Тудою чи сюдою — однаково три хвилини ходу і цей... цей проклятий БПС...

— На тобі! Чого вів проклятий?

— Що так близько... Що таке куце моє щастя...

Наталочка достоменно тямил, за яке щастя мовиться мова, проте за жартів зауважила:

— Значить, ваше щастя залежить від БПС?

— Відколи я познайомився з вами — тільки від того... А сьогодні — особливо...

— Чого ж саме сьогодні?

— Бо я сьогодні переживаю подвійне щастя — від вашої присутності і... почувуючи теплість вашої ніжної руки в своїй холодній, терпкій, самотній руці. Вона мені дає непоборну силу і надхнення.

— То вам так здається. Моя рука — і не ніжна і не тепла — звичайна мужицька груба рука...

— О тоді ви самі, виходить, не знаєте своєї руки!.. Чи знаєте ви свою руку? — сказав би небіжчик Гоголь, якщо б він бачив її або мав щастя тримати отак — о, як я... Ваша рука — не така рука, як у якої небудь Соні Білової, в якої рука завбільшки, що постіл поліського злодія... Іменно ваша рука — ніжна, прозора, оксамитова.

Доторкнувшись до неї, не можна одірватись, так і тягне тебе гладити її, пестити, як голівку малої кучерявої дитини.

За цим Глеб справді почав гладити величеньку таку Наталоччину руку. Наталочка хотіла відказати щось доречне і дотепне й нічого не могла придумати.

— А пальчики! — провадив Глеб далі, перебираючи по одному її пальці, — такі пальці створені для того, щоб їх... щоб їх... ні, не скажу. Боюсь — нагніваєтесь.

— Чого ж, кажіть! — не розуміла, до чого він хилить.

— Щоб їх цілувати, — прошепотів і швидко нагнувся.

Але Наталочка ще швидше вирвала руку.

— Облиште! — лячно довкола озирнулась.

Глеб спритно вирівнявся.

— Наточко, простіть! Простіть! Яку завгодно накладіть покуту, яку завгодно кару, тільки простіть. Я сам не стямився, як це сталося.

— Мені нема в чому вас прощати. Ми прийшли... Всього кращого!

— Хвилиночку, ради всього святого, хвилиночку! — переступив їй дорогу. — Інакше... інакше я не знаю, що зроблю з собою...

— Чого ви ще хочете від мене? — хотіла його обминати.

— Одного, щоб ви мене вислухали! — заблагав слізю. — Одного. А тоді, тоді я готов на все...

— Кажіть, що маєте, хутчій, мені нема часу! — надверезився згущений Наталоччин гнів.

— Дякую, невимовно дякую, що ви, затаївши в своєму серці до мене гнів і ненависть, даєте змогу навіть у такій формі пояснити мій обурливий вчинок... Так мені й треба. Як останньому жебракові, киньте мені хвилину вашого коштовного часу. Я того вартий. Ооо! — почав терти собі лоба.

Наталочці по останніх Глебових словах зробилось його жалко. Він, Курчаткін Глеб, в її руках, просить в неї хвилини часу. Яканебудь Соня Білова напевне була б на другому небі, щоб він хоч раз пройшовся з нею.

А вона так твердо хоче порвати стосунки. Чи ж заслуговує він на таке? Чи ж насправжки його вчинок такий обурливий, щоб навіть не вислухати його? Адже в містян у звичаї, що мужчина цілує жінчину в руку. А він либонь не знав, що комсомолок не можна цілувати в руку. Його треба виховати в цьому напрямку. Можливо він і сам збагнув свою помилку, коли так просить дати пояснення.

— Я чекаю, що ви хочете сказати! — нагадала йому, бо він стояв затуливши долонею очі, непорушний.

— Вибачте, я зараз... Я такий схвилюваний, що навіть не в силі зібратись з думками... Так... Я хотів би вас просити, якщо ваша ласка, кілька кроків пройтись зі мною... кілька кроків, бодай до рогу квартала — в рухові мені буде легше висловити те, що наболіло на серці...

— Добре! — погодилась, зімркувавши, що справді незручно стояти біля БПС — хтось може наскочити з інтернатчиків. — Тільки не далі рогу! — і перша рушила йти.

— Не далі... хіба я можу, смію просити — далі?.. Ваша згода навіть на цю, коротку путь, каже, що у вас чула, добра, прекрасна душа. Така ж прекрасна, як і вся ви. Я це зрозумів ще тоді на вечірці щойно вас побачив, до нашого знайомства і не помилився.

Наталочці знов ізгадалась Соня Білова, — але вона умисне вирішила бути суворою, щоб трохи його попомучити. Нехай знає, що комсомолка Наталочка — не яканебудь міська м'якотіла панночка, якій він може безборонно лизати руки, що в комсомолки Наталочки є своя певна комсомольська етика і коли він хоче й надалі з нею зустрічатись, будьте ласкаві, перейміться її поглядами.

— „Перейняти моїми поглядами? — раптом заглибилась у власний висновок. — Так це ж геніяльна думка! — Трохи не крикнула в захлині. Вона далі не могла помірно розгортати висновків: — Курчаткін Глеб — комсомолец, привела його до комсомолу — вона, загальний тріумф перемоги, — пролетіло перед нею блискучою золотою ниткою.

— Ви про щось хотіли говорити? — не з малим трудом здолала бути прозаїчною. — Так я попрошу вас говорити про суті, бо ж до рогу зовсім близько.

— Я зараз, зараз, Наточко... Думаєте, мені легко почати? Легко говорити, не знаючи, як ви сприймете мої слова?.. Та що не буде! Краще раз упасти і забитись на смерть, ніж чекати падіння не знати доки... Так, ваш гнів — справедливий, ваше обурення — законне. Ви мене можете назвати божевільним за мій вчинок. Але повірте — всьому є причина. І вчинок мій впливає з певних причин і якщо ви хочете знати — ви одна є всьому найбільша причина. Так, так, не перебивайте! — зробив відповідний жест рукою, хоч Наталочка й не думала перебивати. Дайте доказати! — Я не знаю, може я й збожевілів, — тремлячи, — але від вас. — Грізно. — Від вас!.. З того часу, як я вас побачив у буфеті, я весь палахкочу, мов у вогні, я не їм, я не сплю, я ходжу вулицями великого кам'яного міста, мов неприкаяний... О! краще я був би не ходив на ту вечірку, не бачив ваших очей, білого личка, стрункого стану! — і поник головою. Наталочці по тілі розливалась незлічйна теплота — отце воно є, отце воно є, допіру ти в моїх руках тільки побільше стриманості і суворості. — Її обличчя запашило радістю першої перемоги.

— Так чого простіше, — над силу заговорила, — не будемо більше зустрічатись — і по всьому. Будете спокійно й пити і їсти.

— Не зустрічатись, ви кажете, не зустрічатись?.. Ні, краще скажіть мені тоді піти в ополонку!

Вони пішли до рогу квартала, але Наталочка не могла зупинитись, як було умовлено, так її хвилювало те, що трапилось. Тільки по кількох кроках згадала за умову, втямила, що йти далі — на шкоду

справі, що надалі треба використовувати кожен принагідний момент,— і зупинилась. Став мовчки і Глеб.

Глухе перехрестя вулиць на цей час уже було майже безлюдне, хто-не-хто тільки зрідка проходив біжком.

— „А він мені каже: нічого страшного у вас ще нема, але при такому стані,— будете недоїдати й жити в холодній кімнаті,— я не гарантую вас од туберкульозу. Не гарантую. Не тепер, то в четвер — легені у вас кволенькі.— А що ж мені робити?— Заміж вийти за грошовитого чоловіка... Гарній жінці можна й не працювати“...

Наталочка з Глебом стояли в сутіні будинка — біля них, на світлі ліхтаря, пройшло дві жінки:

— Ха-ха-ха-ха!— засміялась на слова оповідачки слухачка.— А ти не спитала його, де їх узяти— грошовитих замужів?..

Оповідачка щось відповіла, але її слова вже не долетіли до Наталочки.

Наталочка згадала за свою місію.

— Ми прийшли до рогу,— нагадала Глебові, що стояв у задумі.— Мені пора йти до інтерната.

— І ви мені більш нічого не скажете?— Наталочці показалося— він затремтів.

— А що я вам можу сказати?

— Так таки нічого?

— Що ви хочете, щоб я вам сказала?— повела до своєї мети.

— Я хочу, щоб ви мені сказали: чи справді я вам такий бай-дужий, що ви не бажаєте зо мною більш зустрічатися?

— Побачимо!— відповіла невмисне невизначено.— Ходімо назад!

— Значить, будемо?— джерелом забила з нього радість.— Будемо? Наточка не гнівається. Наточка простила?

— Я не сказала, що будемо, я сказала— побачимо,— поправи-лась.— Це залежить од вашої поведінки і... загалом од багатьох умов!...

Тут Наталочка злякалась, що вона так швидко переходить на умови,— так можна й зірватись. Додавала, щоб непомітно згладити:— я не розумію, на що вам здалось зо мною зустрічатися? Я собі про-ста, негарна мужичка— хіба у вас не має знайомих міських панночок— і гарних і делікатних,— з якими ви можете гуляти?

— Міських?..— визвірився Глеб.— О, як ви мені робите боляче!.. Яка ви сьогодні жорстока!.. Та я одного вашого пальця не дав би за цих усіх... Та я... та я не знаю, що!..

— То вам так здається!— він уже був цілком у її руках.— До-побачення!— простягнула руку, вирішивши, що на сьогодні досить.

— Ви серйозно йдете? Серйозно? Значить, мені що ж, в ополонку головою?

— Нічого, міські панночки вас заспокоять. Всього кращого!— взяла назад руку, бо він не ручкався.

— А коли я вас кохаю?..— схопив ту руку до себе.

— То вам так здається. Пустіть, я йду!.. — хотіла вирвати стиснуту міцно руку.

— Так знайте ж, що я вас кохаю! — зашепотів, притягаючи її за руку до себе. — Кохаю! — припав до руки. — Кохаю, буду кохати й ти будеш мене кохати! — вп'явся до руки й почав обгортати рукава, забираючи губами до м'якоті руки.

— Пустіть! — опам'яталась Наталочка, стал рватись, але відчула, що рука починає мліти й вона незугарна вирватись. — Пустіть! — взялась вириватись обома руками. — Пустіть, а то буду кричати! — піднесла голос.

Глеб у цей мент навратився притягнути її всю до себе, але така загроза мабуть витверезила його — він раптом пустив руку й Наталочка втративши рівновагу, поточилась назад.

— Нахабство! — зле кинула й на всю витягу побігла до інтернату.

— Все одно будеш моєю! — зашепотів услід пристрасно і по волі рушив у центр міста.

ПЕРШИЙ ДРАМАТИЗОВАНИЙ РОЗДІЛ

В місті — весна. На селах десь напевне саме розквасилось так, що ні проїхати, ні пройти, в місті — хоч викачайся. Гріє сонечко. З новим завзяттям живе і шумує місто.

В людській лаві поспішає Наталочка. Це вже не та несмілива Наталочка, що попервах не вміла ходити на міській вулиці, розгублювалась, давала іншим дорогу, плуталась між людьми, шукаючи ходу — тепер вона йде, не міркуючи над тим, як іти. В обличчі їй, від осінньої пори, стались помігні зміни: зникла наївна розпливчатість, злиняла наносна від вітру, сонця і дощів засмаглість, лице — набуло ніжного і в той же час твердого окреслення. Потоншав стан. Тільки в одежі все те ж: кашкет, жакетик містечкового крою, чорна спідницина, латані черевики.

За кілька кроків позаду від Наталочки йде Іванько. Не йде — женеться. Женеться, щоб наздогнати Наталочку, але ж вона летить так шпарко, що він пускається підтюпцем.

Іванько. Товаришко Горбенко, товаришко Горбенко!

Наталочка. (Чує — знайомий голос, Іваньків голос — надає ходи).

І. (навздогін, не перестає кликати).

Н. (бачить — не втіче, повертається назад і мружиться, буцім не впізнала) Ти, Іване?

І. (захекано) Я... Здорова будь!.. Так бистро навчилась ходити — ледь наздогнав.

Н. Здоров! А я думала, хто чужий, що кличе на прізвище... Чого це так офіційно?

І. (розгублено) Бач... на вулиці... якось незручно кликати на ім'я... Крім того...

Н. (нашулено) Що крім того?

І. (вагається) Я так...

Н. (гостро) Кажі, чого?

І. (рішуче) Ти останнім часом якось... одійшла... важко тебе побачити... Я приміром давно шукаю нагоди зустріти тебе на одинці й усе не щастить: то ти в компанії з ким небудь, то тебе десь зовсім не видно... Я вже думав, чи не прогнівив тебе чим... Мені здається—ти чогось уникаєш зо мною бачитись?..

Н. (закривши очі віями). І не думала... Просто, не випадає... (з різким переходом) А ти до мене в серйозній справі?

І. (спантеличений від поставленого так питання). Безперечно. (іронічно) А то чого б я без справи шукав тебе бачити? (спохвачується, ласкавіше) Так, Наталочко, я хотів з тобою побалакати. Й не так сам по собі, як з доручення нашого сільського осередка, а тепер і шкільного.

Н. (з викликом) Що ж вони тобі доручили говорити — кажи?..

І. (невдолений з своєї іронії) Власно, доручив сільський осередок, а шкільний хотів тебе саму викликати, чому ти тепер не ходиш на збори?.. Щоб уникнути непорозуміння — може в тебе на те є слушні причини — я їм запропонував, що побалакаю з тобою попереду сам... як земляк.

Н. (червона) А про що тобі доручив балакати зо мною сільський осередок?

І. Сільський осередок? Про теж саме...

Н. Що я не одвікую зборів?.. Звідки ж то вони так скоро дізнались?

І. (схвилювано, уникає Наталоччиних очей). Бач, я писав Радькові листа... А ми, пам'ятаєш, обіцяли про все писати... Ну, я між іншим, і згадав, що... що ти два чи три рази не була на зборах осередку... (весело) Ну, вони мені й дали наганяй: що ж то я пишу про тебе, немов про кого чужого? А чому я раніш не попитав тебе? І так далі, і так далі. Обвинувачують мене трохи-що не в порушенні комсомольської етики, індивідуалізмі тощо. І я зрозумів, що за діло. Мені треба було насамперед побалакати з тобою... Ми ж досі були, що свої, що брат і сестра...

Н. (з надиривним викликом) Уся справа йдеться за неодвідування зборів?..

І. В головному — так.

Н. (пильно) В головному? Виходить, є й неголовне. Чого ж ти мовчиш?

І. (озирнувшись по боках) Бач, я хотів би тебе просити — зійдемо не на таку людну вулицю.

Н. (нехотя) А тут чи погано?

І. В такій гирилиці, де доводиться всяк час розминатись — важче балакати, роздвоюється увага... Там побалакаємо про все.

Н. (вагається) В мене надто обмаль вільного часу.

І. (дивиться на неї уважно). Може ти зовсім не хочеш балакати — то кажи... Але я тебе просто прошу — сміх буде, якщо ми, односельці (та ще й які односельці), не знайдемо вільної часинки на глибоко важливу для нас обох розмову.

Н. (бистро зиркає вперед, назад, по боках, немов когось шукає) Добре, ходім. (сама перша повертає в побічну вулицю). В чому ж ти мене ще винуватиш... з доручення осередків?

І. Й не думав винуватити. Я ж зазначив — хочу побалакати тільки по дружньому.

Н. (ніяково, але задиркувато). Так про що ти хотів балакати по дружньому? Про головне — сказав, а неголовне?

І. (болюче). Слухай, Наталочко, я тебе просто не впізнаю... До чого ці колючки?... Я, принаймні, досі вважав, що ти мені друг і навіть близький, з яким я звик ділитись і горем і radoшами з самого маленства, а тепер, коли ми попали на інший ґрунт — тим більш. І ти цього не заперечувала, навпаки... Ну, що ж, коли тепер ти стала дивитись інакше, давай будемо говорити офіційно, як з представником осередка...

Н. (зашарівшись). Не розумію, в чому ти бачиш колючки? (піднесено) Здається, розмовляю, як завжди.

І. Ні, Наталочко, не так. Якщо б ти вслухалась у свій голос і прослідкувала за своїми словами — почула б сама.

Н. Я думаю, те саме не в меншій мірі можна сказати й про тебе.

І. Можливо, дуже можливо... Пробач, коли так. Але вір мені — я тебе зустрів з найкращими намірами.

Н. (зламлює брови) Я вірю... І... давай, перейдемо до суті справи.

І. Давай (помітно хвилюється). Так я... так осередок... Цебто бюро осередку... На останньому засіданні бюро осередку розглядали твою справу... вірніше, по заяві одного з членів осередку поставили твою справу...

Н. Про що заява?

І. Дурниця — про відрив од комсомола... Судили, радили... ухвалили викликати тебе на бюро для пояснень... Я й кажу: давайте, товарищі, не будемо зразу робити з такої дрібниці шури-бури, доручить мені перебалакати з Наталочкою самому...

Н. (стримує себе) Дивно. Два чи три рази не одвідала зборів — і вже розглядають на бюрі, а як два чи три тижні не маєш чого їсти, то жоден член осередку не подасть заяви.

І. (тривожно) Я й кажу їм: не спішіться, може вона зачоти готова — не могла прийти, може занедужала — не закон напасідати на людину з бухти-барахти.

Н. А вони?

І. Кажуть — добре, поговори з нею сам.

Н. І тільки всього? До чого ж тоді заява члена осередку — хіба само бюро не помічало мого одриву?

І. Бачиш... заява...

Н. (настирливо) В заяві про щось інше було? Мабуть, про те, неголовне?

І. (одважніше) Там була рівна глупота, на яку бюро не дуже потурало.

Н. Саме?

І. Ніби-то все коїться через те, що до тебе... залицяється Курчаткінів синок... Що він на тебе погано впливає...

Н. (спалахнувши). Як то погано? В чому полягає його поганий вплив.

І. (поспішно—ніяково). Що він тебе водить по театрах і кіно, по їдальнях і кав'ярнях... Що буцім то одного разу бачили, коли ти з ним виходила з готелю „Россия“.

Н. (пополотнівши) Брехня! Підла брехня!

І. (в захваті) А я їм що казав? Я на їхніх очах зі злости хотів порвати ту заяву на шматки.

Н. (зосереджено розпалюючись) А, так! Пускати плітки? Кидати брудом? За те, що він не може привселюдно тебе обмацати? Що дістав по морді, коли ліз цілуватися? В такий спосіб мститися?.. От їм моя відповідь: після цього не хочу їх знати й відати!..

І. (перелякано—благально) Наталочко, почекай, не гарячись! Ніхто не їме тому віри! Бюро...

Н. (перебиває) Нога моя більше не буде в їхньому комсомолі—так їм і скажи! А якщо вони хочуть знаги, то вони всі разом не варті одного пальця Курчаткіна Глеба... От і весь мій сказ...

І. Наталочко, Наталочко! Прошу тебе—вислухай же мене до кінця...

Н. Нема чого слухати—все ясно! (йде в бік).

І. (ловить її за рукава). Ні, ти вислухаєш, ти зобов'язана вислухати—в ім'я нашого сільського осередку, в ім'я всього села, якому ми обіцяли повернутись працювати—ти повинна вислухати...

Н. (трохи одволіджено) Тут село ні до чого. Я, здається, школи не збираюсь кидати...

І. (радо) А от давай розберемось... Подумай: краще буде, коли зведена безглуздо на тебе брехня—зостанеться на тобі, бодай ти і вийшла з комсомола, чи краще, коли ти її скинеш з себе, залишившись у комсомолі? Безперечно, коли скинеш. Скинеш сьогодні—завтра вона забудеться, не скинеш—пошириться й утвердиться. Ніхто не подумає, що на тебе пущено плітку, а всяк скаже—не було чим їй відстояти себе, от і спасувала, і вийшла з комсомола, бо за такі вчинки її вилучили б... А скинути її—раз плюнути. Я сьогодні ж доповім на бюрі про справжнє твое становище—ту заяву знищать, а тому, хто писав її—ще й намілять голову за особисті випадки проти тебе. Ти ж приходиш на збори й працюєш, ніби нічого не сталося—і все шито-крито, все вляжеться само по собі...

Н. Цебто, щоб я відмовилась надалі, з ким схочу, пройтись чи літи до кіно?..

І. Так у комсомолі ніколи питання не ставиться. Хіба ж ти не знаєш?

Н. А де в такому разі гарантія, що взавтра не надійде заява — либонь я виходила з кимсь з готелю „Європа“?

І. Гарантія — твоя праця в комсомолі. Зрозуміло, якщо ти не появлялась такий час на осередкові, а тебе бачили в цим Курчаткіним, то й різні здогади виникають.

Н. (з притиском) Здається, моя особиста справа, з ким я пройду чи забалакаю. В комсомольському статуті на це нема пакта...

І. Яка бо ти дивачка! Хто тебе в цьому обвинувачує? Ти ж із контр-революціонером не гуляєш? Аби не було вчинків, що компромітують організацію.

Н. (задумалась, далі поривно). А коли я... коли я, скажімо, одружилась би... не з комсомольцем... то цей вчинок скомпромітував би організацію?

І. (вражено зупиняється, дивиться на Наталочку)

Н. (нервово) Чого так уставився? Не віриш, що я можу вийти заміж?

І. Не вірю... Цебто вірю... Ні, не вірю... Не може бути, ти жартуєш!..

Н. Серйозно...

І. (по павзі, намагається бути спокійним) За Курчаткіна?

Н. (з викликом) За Курчаткіна Глеба.

І. (переконано) Ні, ти цього не зробиш.

Н. (сховивши долішню губу). Цебто чому не зроблю?

І. (твердо). Ти цього не зробиш! Чому?

Н. (сердито) не зробиш, не зробиш...

І. Бо... бо тоді вже не вернешся на село.

Н. А чого мені туди вертатись?

І. Як то чого? Ми ж дали прилюдну обіцянку?

Н. (зло) Обіцянку, обіцянку! Дали нерозумну обіцянку, а потім мусимо її весь вік свій покутувати.

І. Нерозумну?... Покутувати? (доходить тямку) Он як справді Курчаткін на тебе впливає. А я не вірив!.. (махає безнадійно рукою) Нема чого нам більше розмовляти!..

Н. (лячно) Ні, почекай, Іваньку. Одну хвилинку. Ти мені скажи... Ти мені скажи — тобі не знаходило в голову — чи ж доцільно знов запроторувати себе на весь вік у болото, в гній, коли всяк повинен стремити до кращого життя?... Ну, скажи — перебувши зиму в місті?... Як друга — питаю!.. Я не раз хотіла тебе запитати — і здержувалась, просто боялась... Скажи!..

І. (з надією, хутко). Скажу, скажу, Наталочко... Думав... Думав і я й усе чисто, до крихітки, повідаю тобі... Не раз, крадькома від тебе, думав. От халепа! — думаю — дав обіцянку — а може потім пощастило б зостатись тутечки? Але зараз же й відкидав цю думку... Відкидав. І не тому тільки, що так зраджу свою обіцянку,

а й із глибокого переконання — треба йти працювати на село. Треба йти... Подивись на наше село — звідціль ще виразніше видно: яка темрява, яка глупа темрява!.. Двоє нас, за підтримкою комсомольського колектива, незаможної громади — пішло вчитись. Держава нам помагає, вони самі, бідарі, б'ються як риба об лід, щоб допомогти нам безперебойно вчитись. Чи ж не героїчні, од віків незнані — вчинки? Віками темні, що осіння ніч, раби — і такі свідомі, такі безкорисні вчинки! Поміркуй! І раптом — зрада, і раптом — обрані, достойніші — не виправдують довіри — що після того? Я тебе питаю — що буде після того? А буде те, що селянин — він з оного промаху робить висновки на все життя і наказує десятому селу. От що буде... А без обранства, без обіцянки, без помочи — ти могла б... ми моглиб зі спокійним сумлінням покинути село? Ми, сини свого села, а не пасинки, ми його перші, що бачимо темряву, що розуміємо стан — могли б? Кажі — могли б!.. Чим такий вчинок краший за поведінку того Васильченківського співаки, що співав у рідному селі для панів, а рідні батьки стояли за тином і панські сторожі цькували їх собаками?.. Ні, цього не буде! Ще б пак! (передихнувши). Ти ж тільки уяви собі: двоє нас — і ми підіймаємо сотні людей, тисячі братів і сестер — розв'язуємо їм очі, показуємо дорогу до незміряного життя! Чорт побери, та тут можна здохнути від радості, не то що забути за тимчасову незлагоду чи там голод!.. Погана, скажеш, картинка?.. І от бачиш далі: один за одним, під твоєю орудою стають до праці нові робітники. Не одиниці, як ми з тобою, а десятки, навіть сотні! І навіть сотні! Поступово зникає потреба насильно прикріплювати себе до певного місця роботи, поступово зникає задрість села до міста... Правда, не так скоро... А все ж таки ти був одним з перших, хто взявся за цю величну роботу... От над чим я думав останнім часом і з чим хотів поділитись з тобою.

Н. Все це добре, все це ти мов читаєш по писаному, але я тобі хочу навести один приклад: чи не уподобиться наша робота й бідкування тій пшениці, що її, бувало, мій батько сіяв у „великій руці“? Ти, здається, не гірше за мене знаєш ту „велику руку“. В людей на урочисті святаки булки, а в нас радість, як є гречаники. І щоб складалось вражіння, що й я їм булку, то я брала спід гречаника, що підсипаний мукою був білий, уявляла буцім то булка, і смачно їла. А батько завжди потішав: „хай-но засіємо на той рік пшеницю у „великій руці“, то будемо їсти булки не тільки на великі свята, а й неділями“. А що у „великій руці“ завжди родила стоколоса, то так і чекали від трьох до трьох років, аж поки й сам батько, виснажений голодом, не пішов у могилу... Тоді я не знала, чого він помер — тепер я знаю вже добре — лекції Курчаткіна не даремне слухала. Брат і сестри помирали теж не від чого іншого. А були здорові, як дуби... Чого я, перебуваючи в такому ж стані, можу чекати від життя? Того ж самого — зачахну від туберкульози. Так по твоєму — ми повинні свідомо йти на погибель? Що нам — два віки жити?..

І. (пильно дивиться на Наталочку: хоче вибухнути страшним громом — і в останню мить стримується). Гарно, надзвичайно гарно, Наталочко, що ти щиро сердо викладаєш усі свої вагання, а не заганняєш їх собі в середину. Спільно завжди краще розв'язати всякі сумніви й хитання... Так от, по-перше, я тобі хочу сказати, що ти перебільшуєш небезпеку туберкульозу. Наш — твій і мій — теперішній стан, хоч він порою і злий, безперечно кращий за давніше наше з тобою життя. Ти глибше вдумайся: зосени аж дотепер — ми майже голодні не сиділи. На весну завжди на селі важче — сама знаєш, ні батьки, ні незаможники не можуть допомогти. Мо й доведеться проголодувати місяць; за чотири роки чотири місяці — не такий час, щоб туберкульоза прищепилась. А далі, по чотирьох роках — ніяких підстав для голодування нема: адже ми не даром будемо працювати, а таки зароблятимемо, як і всі вчителі?... Це раз. Друге... — На друге я теж хочу тобі навести один приклад — ми про це колись говорили при іншій нагоді. Колишні революціонери — та й тепер по буржуазних краях, — кілька серед них було людей в багатих родин, забезпечених не одним хлібом — і кидали все, ішли на каторги, заслання, на шибениці! Не кажу про революціонерів, що з своєї природи, через свій матеріяльний стан, ішли боротись. Чого вони йшли? Щоб у „великій руці“ нам вродила таки пшениця, а не кукіль. І от, якщо підходити з висловленого тобою погляду, то що їм за інтерес було думати за нас? Однак, не тільки думали, а й головами накладали... Бо революціонер — він завжди революціонер, а не обиватель, що йому своя сорочка найближча до тіла. Революціонер не подивиться ні на незлагоди, ні на смерть... Ми з тобою, як комсомольці, революціонери чи обивателі! Обивателям нема місця в комсомолі, отже — революціонери. Революціонери інших умов і тому іншої форми: якщо вони виборили нам ґрунт для посіву пшениці (бо хоч поля звались у „великій руці“, але сіяти там не було на чому, того й помер твій батько), то ми повинні засівати ті поля. Засівати, хоч би навіть уродило не нам, а нашим дітям... Тільки ж уродить і нам! Уродить!.. Ми ще молоді!..

Н. (довго мовчить з опущеним зором: вигляд — навряд чи чула все, що казав Іванько; скидає бровима). Ти кажеш — мені друг? Близький друг? Так будь же ним у всьому, до кінця: що, коли я виходжу заміж не через матеріяльні причини, а... кохаючи?

І. (спантеличений, блідне). Курчаткіна?..

Н. Курчаткіна Глеба...

І. (запально). Ні, цього не може бути!.. Ти цього не зробиш!.. Не смієш зробити, раз то на шкоду нашій справі!.. Та ще й за кого — за сина Курчаткіна, україножера?.. Революціонерки не кохали жандарів — ти не можеш покохати свого ворога!..

Н. (злегка радісно). Не ворог — друг. Друг він нам, Іваньку?.. Ти не знаєш Глеба — я тебе з ним обов'язково познайомлю, він уже

й батька навертає на свій... на наш бік... Тільки балакати не вміє по-українськи, але душею, серцем — той же українець!..

І. (мовчить).

Н. (вигляд, що готує сюрприз). А ще знаєш, Іваньку, що закінчивши медінститута, він іде з нами працювати на село?.. (переможно дивиться на Іваньку). Два роки попрацює в місті, поки я закінчу педшколу, а там з нами разком?.. Це на шкоду справі я роблю?.. На шкоду, чи на користь?..

І. (мовчить).

Н. І ти звеш його після цього ворогом?.. Ні, ти не знаєш Глеба! Знав би ти його близько — такого не говорив би. Це така передова людина, яких мало навіть у комсомолі!..

І. (справді вражений). А чому він не вступить до комсомолу чи до партії, коли такий передовий?

Н. Чому? Я тобі зараз скажу: він партієць без партійного квитка. Так себе й називає. Мені тепер, каже, треба серйозно вчитись, не маю часу ходити на різні збори й засідання, а закінчу школу — зараз негайно вступаю до партії.

І. (помірковано). І ти всьому віриш?

Н. (ображено). Чудно! Чому я можу вірити тобі й не вірити йому, коли він для мене більше, як друг?

І. (болісно скривився).

Н. Чого ж ти мовчиш, не відповідаєш?

І. (спроквола). Нема чого казати. Раз справа стоїть так — нема чого казати.

Н. (роздрочено). Це по дружньому? Я ж звернулась до тебе по пораду?

І. (упало). Справа вирішена, ти виходиш заміж — пізно радити.

Н. (насупила брови так, що зморщився ніс). А коли — не виходжу? Коли він пропонує, а я вагаюсь?.. Не вірю йому, хоч він мене й кохає?.. І питаю в тебе поради?..

І. (тремтливо, сподівано). Не вір, не вір, Наталочко!.. Ошукає, слово честі ошукає!.. Я розпитував про нього людей — хлюст, в один голос усі — відомий дурисвіт!.. І українство і партія — туман, запускає в очі туман!.. Спам'ятай материну приказку: яблуко він яблуні не далеко відкотиться, а відкотиться, то хоч хвостиком повернеться... Почекай, повремени, перевір сто раз, щоб потім не казатись!.. Як рідний брат, що бажає тобі тільки добра і щастя — раджу!..

Голос з боку (по-російськи). Товаришко Горбенко, товаришко Горбенко!

Н. й І. (повертаються на голос).

Н. (лячно). Глеб!

Глеб (переходить через дорогу). Можна вас на хвилинку?

І. (тихо й запально). Не йди!.. Одмовся!.. Почекай!.. Я тобі щось скажу!..

Н. (розгублено). Я... Я... Я... (бігає очима з Глеба на Іванька і з Іванька на Глеба; починає тупцювати; нарешті ступає до Глеба).

Глеб (щось їй стиха каже).

І. (стоїть, дивиться на них).

Н. (підбігає до Іванька; очі долі, почервоніла). Я йду з ним. (біжить хутко назад).

Глеб (бере її зараз же під руку й обоє переходять через вулицю, на другий тротуар).

І. (зламлений, довго стоїть на тому ж місці й дивиться їм услід).

ДРУГИЙ ДРАМАТИЗОВАНИЙ РОЗДІЛ

Діється в помешканні Курчаткіних, у їдальні, пообіді. Мати десь вийшла — в їдальні тільки двоє: старий Курчаткін і Глеб. Наймичка прибирає з столу останній посуд. Курчаткін напівлежить на широкому дивані, колупає гусячою пір'їною — зубочисткою в зубах, у нього сонний, благодушний, після ситного обіда, вигляд. Глеб нервово крокує по кімнаті, раз-у-раз поглядає на батька, видно щось хоче сказати й не одважується.

Курчаткін (ліниво підводить очі до стінного годинника, позіхає). Ну, Глебушко, я трошки ляжу — за півгодини прийом.

Глеб (рвучко). Папа, почекай на хвилинку! Треба ж нам кінець-кінцем побалакати серйозно?

К. (байдуже). Про що?

Г. (ніяково). Про те саме, про що ми раз вже говорили й нідочого не домовились.

К. (вдавано позіхає). Щось не пригадую. Або ми раз із тобою балакаємо?

Г. Ну-про... про моє одружіння.

К. Та-та-та! Так ти вже збираєшся одружитись? Вітаю! Вітаю!

Г. Папа, я говорю без жартів!

К. (іронічно). А я хіба жартую?... Хоч можна дізнатись, кого ви, молодий чоловіче, обрали собі в подружки життя?

Г. (спалахує). Папа! Або ти говоритимеш зо мною серйозно, або...

К. Зовсім не говоритиму?... На правду сказати, я задоволеніший буду з останнього. От уже й так ти забрав моїх п'ять хвилин сну.

Г. (довго і люто споглядає батька). Тобі дорожчий сон? Тобі дорожчий сон? Тоді попереджаю: це остання наша розмова і після неї я буду діяти, так, як сам знаю... Щоб ти не ставив потім претензій!..

К. Який-бо ти забавний, слово чести! Хоче дружитись — і не каже: як, що, для чого. з ким?..

Г. (ледве стримує себе). Ти й сам добре знаєш!..

К. За останні два роки тобі їх стільки подобалось і зі стількома ти готов був дружитись, що хіба є змога знати? (дивиться на заллятого червоними плямами Глеба і трошки міняє інтонацію голосу).

Пригадую, ти щось мені, здається, натякав про цю, як її... хахлушку з мужицької гімназії?..

Г. Я тобі казав і кажу про Наталю Горбенко.

К. (серйозніше). Ти ще досі не викинув її собі з голови?

Г. (гостро). Не викинув і не викину — я вже казав!

К. (серйозно). Чому ж дотепер ти міг усіх забувати, а ця так впроїлась в голову, що ти готов за неї образити батька?

Г. (ніяково). Тому... Тому що...

К. (лукаво мружить очі). Закохався дуже, чи що?

Г. Вона мені найбільше подобається.

К. І на здоров'я! Конче треба дружитись? Мине час — і сподобається інша. Чи ж первина?

Г. (хитає невизначено головою).

К. Ого! Коли б мені стільки років жити, як ти їх ще матимеш на своєму віку. Вже тепер вони до тебе липнуть, що мухи до меду, а що то буде, коли закінчиш університета? Тоді кайся козаче та не в пору.

Г. (нервово затупцював). Ти сам винний (у голосі дрижання неначе збирається на плач). Було тоді на вечірці самому мене з нею не знайомити, а по тому не намовляти — позалицяйся!

К. (пестливо). Ну ж і дурник ти, Глебушко, ну ж і нерозумне дитятко! Батько надоумлював тебе на зле? Я тобі радив зробити щось одворотне? Адже нема чого правди крити, — чорт її не взяв — вона таки гарненька хахлушка! Чому було тобі за нею „не привда-рити“? Приємно ж! Крім того... (Курчаткін стихив голос) ти ж сам знаєш, які в мене з нею були напружені стосунки, як вона завжди воювала зо мною на лекціях тією своєю телячою мовою. „Не розумію“ — та й годі, хоч кілка їй на лобі теши. Віриш — не один раз вона мене доводила до такого стану, що от-от я міг (Курчаткін зашепотів) зірватись і наговорити чорт зна чого... І на другий день, на другий день же після тої вечірки — вона почала „розуміти“. Ха-ха-ха! „Розуміти“. Ха-ха-ха-ха-ха!

Г. (морщить перенісся й одвертається од батька).

К. (заспокоєно). Ходи-но сюди, сядь біля мене на дивані та поговоримо!..

Г. (ходить). Я й так...

К. (дивиться на відчинені в другу кімнату двері, твердіше).
Причини двері та йди сюди!

Г. (нехотя зачиняє двері).

К. Візьми на ключ. Отак. А тепер сідай отут (показує на дивана біля себе).

Г. (сідає на краєчку, на батька — ні оком).

К. (торкає Глеба за руку, притишено). Поміркуй: хіба не приємно, не радісно, підкорити собі непокорного чи твого ворога, збити пиху так уміло, щоб непокірний того й не помічав і, нарешті, втопати в болото, в гній усі його погляди і переконання? І нишком, про

себе радіти радістю переможця? І сміятись на дозвіллі так, щоб аж чортів занудило?

Г. (мовчки з під лоба бликає на батька).

К. (у захльобі). Хіба тобі, скажімо, не траплялось так, що до якоїсь дівчини нема приступу, така вона горда і непереможна, але певним підходом, часом може і неприємним для твого самолюбства, ти її зрештою так улокориш, що вона зробиться покірним телятком?..

Г. Я й сам знаю. Тільки ця не з таких, що її легко улокориш.

К. Не з таких? Ти кажеш — не з таких? Та ти її вже й тепер у баранячий ріг скрутив! Або я не бачу? І не тішусь за тебе? Шовкова, шовкова вона тепер у мене на лекціях! Це мала перемога?.. Сказать тобі по секрету — я зразу побоювався, що її важко буде здолати навіть і тобі, хоч і знаю, що ти в мене синок не промах. Тим то й натякнув тобі зразу, що з цією треба поводитись відмінно, а потім не одноразово цікавився твоїми успіхами. А ти, мабуть, гадав, що я її мічу тобі в жінки?

Г. Я думав, що вона тобі теж до вподоби.

К. Ха-ха. Наївні ми були б з тобою люди, коли б я тебе здуру підтримав, а ти здуру одружився з нею! Більше, ніж наївні! Ти ж тільки розсуди: вся історія зводиться до того, щоб приборкати її до краю, покласти на обидві лопатки — хі-хі-хі-хі! — А ти — дружишся. За ким перемога? Зрозуміло — за нею. Вона перемогла і тебе і мене, хоч бери на другий день розлучення і смійся з нас — кільки влізе!.. розумієш?

Г. (мовчить, зморщивши лоба).

К. (шепотом). Хіба я не тямлю, чому ти хочеш дружитись, що тебе кортить? Будемо говорити не як батько з сином, а як близькі приятелі, друзі... (нагнувшись до Глеба) На обидві лопатки треба покласти без одружіння — ось у чому суть і краса перемоги. А тоді — ф'ють! — і викинув за облавок.

Г. (завстиджено) Це... Не можливо... І крім того...

К. (перебиває) Неможливо? Ти кажеш — неможливо? Який же бо ти ще молодий, ай-ай-ай! А я думав — ти справді!.. Вона тебе любить? Любить же!..

Г. Любить.

К. Напевне по самі вуха. Так тебе вчити, що робити далі? Вчити тебе? Така мація довести до аборта — другого, заки вона тобі не обридне, сільську дурочку? Чи я шкодував коли тобі грошей на особисті справи? Поводи її всюди, купи якого там шмаття — адже голодранкою ходить? Не тямий?

Г. (упало) Не бере. Крім кіно й театру — нікуди більше не йде, ніколи нічого не бере. Раз тільки, на початку, заманив до кавярні — та й по всьому.

К. Не бере? Та це чудесно, це надзвичайно! Не бере, — а ти напостань, доведи таки її до того, щоб узяла! Ото буде перемога

так перемога... А там уже мало що лишиться до остаточної (дирекції) на годинника).

Г. (запримітивши батьків порух, жваво). Це діло безнадійне, безнадійне це діло.

К. (позіхає). Безнадійне? Глупота!.. Зажди, відбуду прийом, так ми з тобою на дозвіллі спорудимо такого плянчика твоїх дій, що „крестянин ахнуть не успел, как на него медведь насел“. Ха-ха-ха! (Встає).

Г. (перелякано, спохватившись). Папа, хвилинку! Я не можу чекати, не можу чекати три години прийому... За годину буде не потрібен жоден плян!

К. То ж чого!

Г. За годину я мушу їй сказати остаточне слово: або дружусь, або вона втрачена для мене навки.

К. Так таки навки?.. (по павзі). Та я бачу, вона зовсім не дура, слово чести не дура! Закрутила молодця так, що ставить перед ним годинні реченці, а він готов на охляп дружитись. Розумна з чорта, що їй сказати! Але й ми не з лика сплетені — пожде (береться йти).

Г. (затримує батька за рукава). Папа, почекай, — це серйозно!

К. Чистісінський жарт!

Г. (рве слова). Не жерт, не жарт це!.. Її через мене хочуть виключити з комсомола... Вона хоче розійтись зо мною... Я не можу... Я прошу в тебе дозволу на одружіння!..

К. (спокійно). Ще ти від неї й сам не одкараскаєшся.

Г. Папа, я тебе молю, я тебе благаю: за годину — кінець... Назавжди!.. Ти її не знаєш... Я її кохаю...

К. (посміхається). Перекохаєш (іде).

Г. (загрозило). Папа, зупинись! Зупинись — буде пізно!

К. (невдоволено зупиняється). Облиши, Глебе, дитячі залякування!

Г. (верескливо). Дитячі?.. Так знай — я їй дав слово одружитись!

К. (міниться на виду). Ти їй дав слово? Дав слово? На що ж тобі тепер батьків дозвіл — дружись! Дружись без дозволу! (іде).

Г. (люто). Останнє слово: я в тебе прошу батьківського дозволу — даєш чи ні?

К. (побагровівши). Останнє слово — ні!.. Ніколи не буде мого дозволу, щоб мій єдиний син привів до моєї хати репану мужичку, гепу, від якої смердить коровою!.. Ніколи! Запам'ятай раз назавжди!

Г. Не буде?

К. Не буде.

Г. Так знай, що я одружусь без твого дозволу! Знай! І з сьогоднішнього дня виходжу з твоєї хати — більше ти мені не батько! Прощай! (кидається до дверей, одмикає).

К. (зробив ступіня за Глебом і зупинився). Ах так? Так? (по павзі). На всі чотирі сторони! (Швидко йде до дверей прийомної, б'є плечем і так хропає за собою дверима, що аж здригнулась хата).

Г. (одмикнувши двері, вискакає до вітальні, де його в свої розкриті обійми зараз же хватає мати).

Мати. Голубчику, сину, дитино!

Г. (борюкається). Пусти, пусти мене.

Мати. Синочку, любий! Він згодиться! Ми його будемо просити вдвох — він згодиться!

Г. Не вернусь, пусти, не вернусь!

Мати. Він згодиться!.. Ми його впросимо! А не згодиться — і я з тобою! І я з тобою!

Г. (клониться матері до плеча, плаче).

Мати. (одводить його до кушетки, садовить, обіймає, як дитину і гладить по голові. З очей їй капають сльози).

ДРУГИЙ УРИВОК З ІВАНЬКОВОГО ЩОДЕННИКА

Квітня, 4 дня, неділя.

Наталочки більше нема, нема більше Наталочки! — Є Ната Курчаткіна. Знаю — буде наганяй од сільського осередка й особисто від Радька, бо ж він просив негайно дати знати — якщо справа стоїть надто серйозно, сам приїде на розмову з нею. Та в тім мені байдуже, абсолютно байдуже — може мені болить найбільше — того ніхто не знає! Мав я час писати листи, коли треба було робити діло? Я й сам не можу отямитись, як воно швидко сталося. Запаморочливо швидко!

Вчора вранці, на перерві, секретар осередку мене раптом повідомляє, що від Наталочки надійшла листівна заява про вихід з комсомола. Це було так нагло, що я буквально остовпів. Адже в розмові зо мною вона вже схилялась на мої вмовлення? Мені здавалось — ще сьогодні з нею побалакаю — і вона знов наша. Але ж заява листівна — чорним по білому писалось Наталоччиною рукою, що вона виходить з комсомолу. Причини: що часті збори й різні навантаження перешкоджають їй учитись, що її незадовольняє робота осередку в цілому і, з'окрема, ставлення хлопців — комсомольців до дівчат-комсомолок. Цей останній пункт вона мотивувала прикладами з себе: одні члени осередку ставляться до неї не як до товариша, а шукають в ній тільки жінки, інші — гірше сільських язикатих бабів люблять пашекувати безпідставно, пускати про своїх товаришок різні наклепи, брехні й плітки, обзивати міщанками тощо тільки через те, що дівчина дасть одкоша надто відважному.

Це було як раз те, на що вона в розмові зо мною теж скаржилась — в іншій формі і меншій мірі. Не можна заперечувати, що Наталочка вказала на ненормальне ставлення деяких хлопців до дівчат — досить справедливо. Поводження деякого з хлопців мені теж не завжди подобається. Але ж, по моему, тут і дівчата винні: вони не тільки не надумались поставити цю справу на розгляд бюро чи осередку в цілому, а й жодна з них, сам знаю, ніколи не перечила проти такого ставлення. Складається вражіння, що то в порядкові речей, що таким поведженням вироблюється нова етика й побут, а хто не піддається, того винуватять у м'якотілості й міщанстві.

З моєї ініціативи, негайно, підчас лекцій, зібралось бюро, на якому ухвалили, не перериваючи засідання, викликати Наталочку для пояснень — надіялись, що вона забере заяву назад, бо я виклав перед бюрою усю свою розмову з нею. Але було пізно — Наталочка з кляси зникла. Я притьмом до інтернату — нема. Я по всіх вулицях — де сподівався її зустріти — ніде. Я рвав на собі чуприну. Допіру я знаю, де її можна було знайти тоді — в ЗАГС'ї, а тоді я проклинав себе: я, я піділляв масла в огонь, повідомивши, що на неї подано заяву, будім то її бачили з Глебом у готелі „Россия“! Вона ж страшенно самолюбива!

Весь день і весь вечір учорашній я чекав на бамі інтернату її приходу, я по кілька разів на годину, не довіряючи собі, заходив до її кімнати і ментежив розпитуванням дівчат, її співмешканців — не приходила. Чи не кинула, розчарована, місто і не подалась на село? Так речі лежали на місці. Виникла гадка про самогубство — так заява ж тільки про вихід з комсомола! До пізної ночі стояв на вході до БПС, аж поки хлопці не запримітили й не почали насміхатись.

Сьогодні прокинувся від термусування — наді мною стояв гурт хлопців не тільки з моєї кімнати, а й чужих.

— Уставай, стороже, уставай! Просторожував! Була Наталочка Горбенко та й стала Наталя Курчаткіна!

За цим посипались такі зауваження й слова, що їх, щоб списати, не витримає папір. Зціпивши зуби, я мовчав. А вони, прийнявши моє навчання за журбу, ще більш розходились. Тоді я, відчувши в собі жакку люті, одгризнувся таким брутальним словом, — про неї, Наталочку, — що аж сам згидував.

— Хто сказав?

— Дівчата з її кімнати.

— Сьогодні вибирається до Курчаткіна.

— На кращі хліба.

— Може візьмеш участь в урочистих проводах?

— Тільки не дуже ридай.

Мені вже не було чого бачити саму Наталочку. Біля вмивальників, за окропом на чай, по коридорах і кімнатах, — тільки й розмовляли, що про цю подію. До того ж сьогодні неділя і вся інтернатська людність мала час на балачки. Згодом — хоч на бюрі осередку ухвалили тримати Наталоччину заяву в таємниці — пішла чутка й про заяву. Це внесло деяке оформлення до стану подій і навколо них зав'язувались чималі суперечки. Одні обвинувачували Наталочку, що вона вийшла заміж з корисною матеріальною метою, другі — про вихід з комсомолу казали, що це Курчаткінів вплив, треті сполучували обидві причини. Тільки дехто з дівчат несміливо, у вигляді жартів, тримав Наталоччину сторону, величезна ж більшість засуджувала її вчинок. За свого перебування в БПС я не пам'ятаю іншої події, щоб викликала стільки гарячих суперечок.

— А ти як думаєш, земляче? — звертались до мене. — Ти ж повинен знати більше?

— Та цей земляк лишився на бобах!— відповідали за мене ті, що знали, як я клопотався завжди нею.

Сама Наталочка не показувалась, знайшлись де-які шуткарі, що хотіли піти привітати її з одруженням, але дівчата з її кімнати нікого не пускали.

Я пішов до себе, ліг на ліжко і, щоб затамувати свій біль, узявся читати Винниченкову „Чесність з собою“. Даремне водив очима по рядках, даремне перегортав сторінку по сторінці— сліду від прочитаного не залишалося ніякого. Відклав книжку геть і зібрався вийти трохи на місто, як раптом почув у коридорі гупання багатьох ніг, а хтось владно застукав у двері моєї кімнати. Вискочивши, побачив, як з усіх кімнат вибігають хлопці, й мчать по коридорі на вихід, стукаючи й гукаючи в кожні двері:

— Молодий Курчаткін забирає Наталочку!

— Виходь на забори!

Я вернувся до кімнати й став у вікні і з вікна теж буде видно краще їй на очі не показуватись. У багатьох вікнах двоповерхового будинка, що прямокутником замикав подвір'я, вже звисувалося на підвіконня сила голів. Перегукаючись од вікна до вікна, їх що-раз більшало, всі пантрували до надвірних дверей на жіночій частині інтернату.

І от, Наталочка показалаась. Курчаткін Глеб, сіяючи як начищений самувар, ніс її вузлика з оджею, кількоро дівчат вийшло їх провести. Допіру тільки вони побачили, що робиться по вікнах. Наталочка збентежено опустила голову, а дівчата мерщій почали прощатись. І в цей час ув одному вікні хтось свиснув. Свист був несміливий, зразу навіть видався за випадковий, але в ту ж мить, в протилежного боку, його підхопив посвист другий— пронизливий. Осяяність Глебова раптово щезла і вони сквапно сіпнулись до воріт. Тоді засвистало багато і враз, з усіх вікон, на всі голоси, й відтінки, хтось крикнув по сільському, парубочому:

— Ух! Ух!

Я затулив долонями вуха, впав на ліжко (в кімнаті нікого з товаришів не було) і нишком заплакав.

Потому прийшла Соня Білова. Ходили гуляти. Дивовижна дівчина, знає ж про Наталочку, а й словом не обізвалась. Трохи розважився. Сьогодні справжній весняний день...

ТРЕТІЙ, А РАЗОМ І ЧЕТВЕРТИЙ ДРАМАТИЗОВАНІ РОЗДІЛИ

Обстановка: вітальна кімната в помешканні Курчаткіних. Біля порога стоять Глеб і Наталочка. Глеб тримає Наталоччиного вузлика, сласно зиркає на її постать і посміхається, пильнуючи в одночас дверей у дальші кімнати. Наталочка стоїть сумна, похила, вигляд— ніби ще поchorнішала.

Глеб (шепче) Тож, Наточко, ще раз нагадую: чого б батько не вибедював— не вважай, пропускай повз вуха. Він собі може говорити

по своєму, а ми будемо нишком робити по своєму... Навіть, якщо вийде з іконою... Добре? (торкається її руки, щоб звернути увагу на свої слова).

Н. (нетямуюше) Добре.

Г. Вже не довго йому зоставатися з своїми консервативними переконаннями, хай-но ми візьмемося за нього вдвох (по назві) Мені, аби скінчити його коштом медінститут (батько називає його ще й досі університетом ха-ха-ха!), тоді нам непотрібні ніякі батьки (по павзі) А за вчинок варварів і гунів перестань думати. Чого іншого було сподіватись від дикої орди? Але знай—над привідцями я помшусь о, помшусь!.. (за дверима чути кахикання).

Г. Ідуть. Зроби вумне лице.

Н. (ще більше смутніє).

До вітальні входять Курчаткін і Курчаткіна, (без ікони). Глеб непомітно торкає Наталочку—і обоє йдуть на зустріч батькам. На середині кімнати стають одні проти других. Курчаткін—суворовитриманий, Курчаткіна презирнулась з Глебом, обласкавши його непомітним для сторонніх посміхом.

Г. (урочисто) Папа й мама! Сьогодні я ввожу в наш дім собі дружину, а вам невістку—ви її знаєте. Я прошу вас любити її, як свою дитину, як мене, а тебе, Нато, прошу любити і слухати батьків моїх, як рідних, як я їх люблю і слухаю, (уклоняється, Наталочка теж).

К. (пихато-неквапно). Перш, ніж ти маєш її ввести в нашу хату я хотів би в кількох словах зупинитися на тих умовах, на яких нам бажано прийняти твою дружину в нашу сім'ю, зробити своєю невісткою, об'явити проте перед усіма нашими родичами і знайомими... Ви знаєте, що Глеб у нас одинак. Він вам мабуть казав, що ми не хотіли його дружити...

Н. (примружено-сумно зиркає на Глеба).

К. Він ще молодий, не закінчив науки, ще міг би погуляти—одружитись можна завжди. Ну, заблагнулось йому—ми не вороги своїй дитині. Але перед тим як він мав одружитись з вами, ми його попереджали; не забувай, чий ти син, хто твої родичі й близькі, щоб твоє одружжя не внесло дисонансу в наш рід, в наше оточення. Признатись, ми тут мали на увазі, деякі, відомі нам, ваші звички й переконання, що йдуть врозріз наших поглядів. Він обіцяв, що все буде добре...

Н. (вдруге зводить брови на Глеба).

К. І хоч ми віримо, що буде так, все ж, воліємо нагадати про те вам особисто... Нині ви входите не тільки в наш дім, а й у наш рід, ми даємо вам свою фамілію, тим то нам ніяк не бажано, щоб кращі традиції нашого роду порушувались, навпаки, сподіваємось що ви перейметесь нашими інтересами і поняттями, ввійдете в нашу родину, як нероздільне ціле, будете прикрасою нашого роду... Звичайно це для вас зразу видається за трудне, як для людини, що росла,

і виховувалась в цілком одмінних умовах і обставинах, але ми певні, що за допомогою Глеба, за допомогою нас, його батьків, ви в недовзі засвоїте звички вашої нової родини. Ми переконані в цьому ще й тим, що трохи знаємо вас, знаємо, як людину тямущу, з розумом, людину, що сама зробила перший крок до гармонічного життя з нашою родиною — ми кажемо про ваш вихід з цього, як його... комсомолу...

Н. (геть нагинається).

К. Зараз же, для початку, ми хочемо просити вас ще про одно: щоб ви в нашому домі, а також з нашими родичами і знайомими балакали тією мовою, якою балакаємо ми всі. Як сказав Тургенев: „на великом могучем и свободном русском языке“, на мові Лушкіна, Толстого і... Леніна. А то як ви будете балакати по своєму, вас ніхто не зрозуміє і можуть завжди виникати непорозуміння, як бувало на моїх лекціях...

Н. (одвертає голову від Глеба).

К. Як бачите — умови наші не страшні. Не вимагаємо від своєї невістки ні скринь, ні перин, ні іншого посагу, в чому прийшла — приймаємо. В нас ще знайдеться за що одягнути її так, як лічить роду Курчаткіних... Ви знаєте, що Глеб у нас один, отже, наша йому не тільки любов і увага, а й усі наші матеріальні статки. Все, для чого ми працювали своє життя (притишено), що встигли зберегти за смутного часу — все йому, а тепер — і вам з ним. Ми вже люди не молоді, нам багато не треба, будете добрі — все ваше, вистачить легенько і вам і вашим дітям — нашим онукам...

Н. (мов скрізь туман — дивиться на Курчаткіна).

К. Словом сказати — ми даємо дружині свого сина все, вимагаємо дуже мало: бути в усьому достойним членом нашого роду. Тільки! Цю умову ми поставили б усякій дружині нашого сина, з якого б роду — племені вона не походила.

Н. (мить вагається, але згадує свою безповоротню ганьбу при виході з інтернату — протягає Курчаткінові руку й рішуче цілує).

К. (переможньо-зраділий, прикладається їй до лоба. Далі цілується з сином, б Наталочка з матір'ю одчиняє двері в дальші кімнати й робить рух рукою). Прошу, виходьте!

Г. (підхватує Наталочку під руку, йдуть, за ними старі Курчаткіни).

З побічних дверей появляється наймичка.

Наймичка (голосно) Ванна готова!

К. (шепотом) Дурело, — чого галасуєш!

Вечері того ж дня. Глебова кімната на квартирі Курчаткіних. Розміром невелика, на двоє вікон. В інші дні скромненька кімната, — сьогодні обставлена багато, майже розкішно. Насамперед падає в очі блискуче нікельоване двохспальне ліжко, застелене такою білою постілью, що аж миготить; далі звертають увагу килими; один на всю

стіну над ліжком, другий на підлозі, на всю кімнату; робітний стіл невеликий, але дорогої конструкції, з багатьма шухлядами, покритий рожевим сукном; на столі, крім книжок і великого чорнильного прибора, — сила різних дрібниць: статуєток, головок, фотографій кіно-артистів, а на самому видному місці — чимала фотографія з Наталочки в українському вбранні; в одному кутку кімнати опрятна скляна шафа з книжками, в другому велика під стелю пальма — вазон: на стінах: одна велика метрова оригінальна картина в тяжкій позолоченій рамі — ліс, потім кілька дрібних картинок, теж з першотворів пейзажів і великий портрет старого Льва Толстого; над вікнами гардини; квартира в одному вікні відчинена, крізь неї проходить тепле весняне повітря й долітає гул великого міста; під абажуром світло тьмаве; в кімнаті бентежний пах тонких духів.

Наталочка сидить у м'якому фотелі — одягнена в нове плаття, туфлі й фільдеперсові панчохи — взявшись руками за голову, вся в собі. Ввіходить до кімнати Глеб, бере за ключа двері...

Г. (підходить до Наталочки, сідає на другому кріслі проти неї — бере за руки). Чого то моя циганочка на новосіллі смутна — невесела?

Н. (мовчить).

Г. Невже їй неприємна ванна? Так тут же нічого особливого нема. Я ж їй сказав, що батько як лікар, помішаний на всяких мікробах і бактеріях. Вони йому вбачаються всюди і на всіх. Часом до нас хто приїде звідки на один день у гості, так батько насамперед його до вани віддряжає, хто він не є. А що циганочка прийшла до нас просто від дикунів, то й дива нема, вона ж сама мені не раз розказувала, як там брудно і... кільки є на хлопцях нужи. Тим то й одіж циганоччину забрали. Хіба вона за нею шкодує? Хіба їй не подобається та одіж, що я їй купив?..

Н. Я не того.

Г. Так чого, чого моя дружинко? Може дружинка мені скаже (гладить її руки).

Н. (мовчить),

Г. Може, що він торочив усяку дурницю? Я ж тебе попереджав — пропускать повз вуха, чого б не пасталакав, йому хочеться показати, що він владен робити по колишньому, батьківському. Ну, й, нехай! Що тобі й мені, зрештою, батьки? Нам потрібна їхня любов, про яку я говорив. Нам потрібні їхні гроші, щоб я і ти могли вчитись, щоб я міг безтурботно провчитись цих два роки, а там — ад'ю з вашими умовами! Тоді ми поставимо їм свої умови.

Н. То цих два роки я не повинна балакати по-українськи?

Г. Чого ж? Чому?..

Н. Ти ж мені казав, що батько схиляється до українства?

Г. Бач... він схиляється... безперечно схиляється, тільки, його заїли дурні традиції — що, мовляв, стануть говорити родичі й знайомі?..

Н. (гостро) А що стануть говорити мої родичі й знайомі про мене?

Г. Чого ж?.. Ти можеш балакати... коли вони не чують і не знають (швидко). Ти можеш тоді розмовляти кілька хочеш — у школі, скажімо, зо мною, хай-но я навчусь, (веселіше). Це ж тільки два роки — нам більше не треба! Що цих два роки? Перебіжать — не зглядимось... Хіба не так, скажи? Що для нас два роки, коли ми кохаємо одно друге? (цілує в руку) Га?

Н. (мовчить).

Г. (надійно). І це для тебе буде навіть корисно — розмовляти двома мовами. Ти ж сама мені колись казала, що хочеш трохи краще підучитись розмовляти по-російськи. От і матимеш більшу практику... Що таке кінець-кінцем, розмовлячи одною мовою? Обмеженість. Ще-більше людина, знає мов, то вона культурніша. Ленін — он кілька мов знає! Хіба не так?..

Н. (мовчить).

Г. Чого ти мовчиш, Наточко? Скажи щонебудь, скажи, кохана, хоч слово?.

Н. (вириває руки, падає головою на бильця фотелю).

Г. (зводить їй голову) Наточко, любя, кохана — взавтра відемо звідціль!.. Не плач!.. Узавтра. А ні — зараз же, цієї хвилини! (садить її собі на коліна).

Н. (знітившись, плаче)

Г. (тулить її до себе, пестить, цілує в щоки, лоба, очі). Прощу тебе, молю, не плач, моя дитинко. Зараз же поїдемо. Кинемо все, поїдемо в голу кімнату, без копійки грошей... Для тебе я згоден на все, на голодування і бидування... Хочеш, хочеш, дружинонько?

Н. (поступово, під пестливими словами і поцілунками втишується, починає кволо відповідати на що-раз дужчі і гарячіші Глебові поцілунки).

Г. (між поцілунками). Все, все зроблю для своєї дружиноньки, покину батька-матір, піду на всякі труднощі — бо я дружиноньку дуже-дуже, понад усе — люблю!.. А дружинонька мене любить?

Н. (крізь хлип). Любить.

Г. (божевільно) Любить. Любить, (не дає їй нічого більш сказати, здушує до тріску костей в обіймах, жажко цілує, підіймає на руки і безвольну несе на ліжку).

ЛИСТ СІЛЬСЬКОГО ОСЕРЕДКУ

Мадам Курчаткіна? Три роки ми Вас не чіпали, не давали про себе чути, не хотіли знати й відати про Вас, — і, мабуть, до самої Вашої смерті Ви не діждали б мати від нас листа — якщо б сьогодні в нас не виключно урочистий день. Але сьогодні в нас стільки радості, стільки буяння, що ми захинаємось у ньому, тим то хочемо трошки хлюпнути його й Вам.

Син нашого села, Іван Безверхий, нарешті, по чотирьох роках науки, повернувся на село. Ви мабуть ще зовсім не забули, як чотири роки тому, п'ять сільських комсомольців виряджали до міста Іванька й Наталочку вчитись? Ті проводи — то бліда копія того, як ми нашого Іванька зустрічали. Не п'ять — п'ятнадцять комсомольців, а серед них кілька партійців, що ними за цей час поробились колишні комсомольці, зустріло його за селом, несли на руках. Несли, бо це ж наш перший найбільший сільський переможець на фронті освіти!

В щедрій радості своїй ми не могли не згадати також того, хто разом з Іваньком, чотири роки тому, пішов до міста. То була Наталочка, наша незрівняна Наталочка, яку ми всі любили, якій ми готові були віддати все. Наталочка вмерла три роки тому. Натомість народилась мадам Наталі Курчаткіна, що їй ми прокляли при народженні й одвернулись. Але в цей радісний день ми не можемо змовчати, не можемо не послати Вам ще раз свого призи́рства і прокляття. Прокляття наше Вам і дітям Вашим!

Нам тепер не диво — наука, чимало наших синів і дочок учиться у своїй сільській школі й далі обов'язків повертатись цим останнім саме в село своє — ми не ставимо, бо й ті, хто не вчився ніде й дня, тепер у нас дуже добре тямлять, чому нам треба ненавидіти мадамів Курчаткіних. Ми від іншого захоплені: що він, Іванько, доконав свого слова, справдив наш вибір, у голоді, холоді й незгодах виборов те, за чим його послано — і прийшов до нас. Мало того, що прийшов — він ще привів із собою подругу життя, щоб наздолужити втрачену селом Наталочку. Вам мабуть цікаво знати, хто вона, та подруга? Не правда? Знайте, нам не кортить: Соня Білова вона звється, якщо не звалили досі забути. І ще знайте: родом вона з міста, а не з села. Замість Наталочки — її ми внесли до села на руках, поруч з Іваньком...

... Побажавши Вам на цьому місці довічної ганьби, ми хотіли цим листа й закінчити, коли б дехто з комсомольців не заперечив. (Запам'ятайте, що листа пишеться всім осередком!). Дехто заперечив, що лист вийде і куций і не яскравий. Мовляв, як по нинішньому станові мадам Курчаткіної, їй би листика написати і довшою і поетичнішого. От хоч би так, як запорожці колись писнули турецькому султанові. Навколо такої пропозиції зчинились жваві дебати, після чого, більшістю голосів, ухвалили: хоч такий лист був би як раз достойний мадам Курчаткіної, зате він ніяк недостойний нас, комсомольців. В тім, зваживши, що Ви все ж повинні дістати від нас оцінку своїм вчинкам на даному етапі їхнього розвитку, вирішили це зробити глибоко серйозно, по своєму, комсомольському, розбивши на пункти. Ми Вас обвинувачуємо: 1) в зраді комсомолу, тієї організації, що перша об'єднала нас — безбаченків, наймитів, удовиних дітей — на боротьбу за краще життя, що хотіла й Вас повести шляхом того життя, а Ви, споганивши ясний шлях, звернули в затишні

смердючі суточки; 2) залишивши школу, Ви разом з тим зрадили й село, бо поменшала кількість людей, які стали б перебудовувати його на новий лад, виводити із злиденного життя; 3) за сачовичну юшку — за різне дрантя, за золоті брязкальця, за м'яке ліжко — Ви продались україножереві-реакціонераві; 4) під впливом чорносо-тенця-тестя й маменькиного сінка — чоловіка — Ви зрадили рідну мову так, як мало хто зраджував. З рідною матір'ю, коли вона прий-шла до Вас у гості, Ви балакали тільки по-руськи, не кажучи про те, що прийняли Ви її гірше за жебрачку — ночувала десь у хліві; 5) дегенеративного нащадка свого виховуєте в дусі нерозуміння „мужицької“ мови, цебто в дусі ненависти до гевалів (як Ваш тесть називає селян), а звідси — в дусі ненависти до Ваших батьків і братів.

За це все ми Вас звемо одним словом — ренегатка. І знайте: ми поведемо на селі таку пропаганду, що це незрозуміле, чужо-земне слово стане зрозуміле найменшій дитині.

Ми дорого заплатили за науку, тим то ми за неї хочемо по-жати врожай. І ми таки його пожнемо. Навіть у тій, пам'ятаєте, „великій руці“. До того ми зараз же, тільки скінчимо Вам листа, робимо перший крок. Гуртом, з нашими дорогими гістьми, — Іваньком і Со-нею, йдемо на „велику руку“, де й обміркуємо, як засіяти пшеницю, щоб вона таки вродила. До Вашого відома — спосіб до того є пев-ний — засіяти пшеничку колективом. Якщо ця ідея досі бродила в наших головах розрізнено й невиразно, то сьогодні, навіть не сьо-годні, а допіру, підчас писання листа, вона всіх нас запалила непе-реможним бажанням: за всяку ціну організувати в нас колектив і назвати його обов'язково „Велика рука“. „Велика рука!“ На кожен розрив з радянською країною ми відповідаємо будуванням нових ескадрілів — „Розрив“, на Ваш розрив ми відповідаємо будуванням колективу „Велика рука“.

Оце Вам, мадам, наше слово й діло!

16 червня 1926 р. Колектив КСМУ (підписи 15 чоловіка, крім того — Іванько й Соня).

Р. С. Після того, як ми написали цього листа й перечитали на-писане, дехто, особливо з старіших комсомольців, на великій радо-сті, що твоє ренегатство не пішло в ліс, а таки нам на руку — на „Велику руку“ — пом'якшали. А-ну, в неї залишилась іскра сумління — давайте запропонуємо їй покаятись? Не будьмо злопам'ятними, не відрізуймо їй остаточно повороту. Нехай покине чоловіка й повер-неться для праці на село (не обов'язково в своє), чи на завод, чи куди інше, тільки до корисної праці. Нехай обов'язково забере з собою дитину й виховає його в дусі ненависти до всіх Курчаткіних, до всього, що нагадує Курчаткіних — цим вона відшкодує свою зра-ду, тоді ми її простимо.

А що думки з цього приводу розбіглися, то й ухвалили ком-промисну постанову: послати листа в первісному вигляді, з допи-скою про можливий мир. Вибирай! На відповідь даємо місяць строку.

Сотні й десятки сотень їх пливло на моє, персонально, ім'я — дописів. На маленьких клаптиках паперу, на великих аркушах, у зошитах школярських і товстих, загальних.

Це був грубенський зошит, — і я його, за недохватом часу, відклав на бік — якийсь новоявлений сільський романіста втнув чергового романа „Загибель капітала“ — подумав собі. Через довгий час цей зошит потрапив мені знов під руку — скріпивши серце, поглянув на підпис: — „Сусід“, „Свій“ чи „Кусливий“ підписався? „Іван Помнящий Родство“. Чи ти ба? В моїй практиці це був цілком новий оригінальний підпис. Тепер я з легкою душею глянув на першу сторінку зошита. „Сачовична юшка“ — стояв заголовок. Ловко, слово чести, ловко. Не „Червона сачовична юшка“, не „Треба звернути увагу на сачовичну юшку“ і не „Нам не треба такої сачовичної юшки“, а просто — „Сачовична юшка“. Все ж, маючи не малу практику і на підписах і і на заголовках, ще розгорнув зошита навдало посередині: в очі впало те місце, де говорилося про кампанію помочи незаможницьким студентам від комсомолу й комнезаму. Повідомлення своєю новизною мене так і взяло — я мерщій удався знов до першої сторінки і вже з першого рядка до останнього, не одриваючись, прочитав написане в зошиті.

То й була ця історія, що ми її подали вище.

Наприкінці дописувач звертався безпосередньо до мене з проханням оголосити цю історію в газеті, щоб запламувати ренегатку загальним суспільним осудом, а іншим комсомольським осередкам дати науку, кого посилати вчитись. Зауважувалось також, що дописа пишеться в імені всього осередку і що в дописувача є на руках фактичні матеріали — власний щоденник і листування з осередком, — якщо б мені потрібні були точні дати чи докази, він може їх мені надіслати. Звичайно, я не проминув нагоди скористуватись і з фактичного матеріалу — списавшись з Іваньком (це був він), незабаром я мав на руках і всі листи і всі ті місця з щоденника, де фігурувала Наталочка, хоч і в копіях.

Зібравши до себе стільки матеріалів, що їх стало б на чималу книжку (мій постійний репортерський метод), я тоді ж помістив у „Комсомольській газеті“ невеличкого, але сконденсованого дописа під Іваньковою назвою „Сачовична юшка“, з приміткою від редакції — „на відгуки читачів“.

Хоч ми з редакцією ждали, що відгуки будуть, але ми ніколи не сподівались, що їх буде така сила.

Дійшло до того, що на цю тему в багатьох ВИШ'ах, на підприємствах і комсомольських колективах почали влаштовувати диспути, куди запрошували редакцію і мене особисто з доповідями. На диспутах ставилися такі запитання про Наталочку, що мені не хватало зібраних фактів, що мені і знов доводилось звертатись до

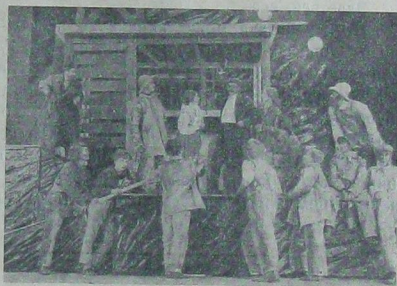
Іванька за додатковими відомостями. Диспути перекидались на провінцію, на села. Я не пам'ятаю такого трапунка, щоб газетні фейлетони викликали таке масове заворушення не тільки серед молоді, а й поміж дорослих. В той час, коли величезна більшість ганьбила вчинок Наталоччин, знаходилась частина, правда, менша, що в різні способи обороняла. До одної справи — про ренегатство, чіплявся цілий комплекс інших. На всю височінь повстало питання про комсомольську етику, про становище дівчини — комсомолки, про село і місто, про матеріальне забезпечення студентів, про лекторів Курчаткіних і Глебів — студентів. Не менше півроку греміла ця історія по Україні...

Нині, оголошуючи

„Шахта Марія“

Нова постава в Хірк. Червонозаводському театрі

свої репортерські вражіння й нотатки в ширшому та іншому вигляді, я не можу не оголосити й цієї історії, що, безперечно, й га тепер не втратила свого сенсу. Зберігаючи послідовність Іванькової розповіді в зошитові, я, тим не менше, багато зайвого, що не стосується безпосередньо історії, викинув, а дещо ввів, оперуючи листами, щоденником і додатковими відомостями, що

IV акт, 1 картина

їх одержав од нього на свої пізніші запитання. Звичайно, не тільки вирівняв, а таки добре виправив і стиль і мову Іванькового писання так зошита, як листів і щоденника. Бо признатись, таки їх дуже неграмотно писано (До речі, друзі студенти й учителі — ми дуже й дуже неграмотно пишемо. „Без сорому казка!“ — в таких випадках казав мій дядько, небіжчик Олекса.)

... Ага, трохи не забув. Читач завжди любить знати, що ж сталося кінець-кінцем, з героями твору. Законний читачівський інтерес удовольняємо: 1) старий Курчаткін, як лектор, „ухватився“ на другий же рік свого лекторування: підносячи „гевелам“ свої „об'єктивні погляди“ з біології, він і не уявляв, що „гевели“ вже тямляться на всяких поглядах — і полетів шкереберть; далі — більше — розкопали про нього такі діла, як участь при страті революціонера за старого часу, бо лікар, на обов'язку якого лежало бути, попросив Курчаткіна; після такого викриття Курчаткін забрав родину і виїхав до Росії, в Ленінград; тепер, здається, помер; 2) Глеб залишив медінститут на Україні і перевівся до Ленінградського медінститута;

здається вже скінчив і має самостійну практику; 3) Наталочка так і не відписала нічого на примирчий комсомольський лист — от чому Іванько після довгого очікування написав на мое ім'я дописа до газети; в педшколі після заможу, як уже відомо, вона більш не вчилась, — Курчаткін не допустив, щоб його невістка вчилась у „мужицькій гімназії, мав оддати в іншу яку школу; потім наспіла дитина — стало не до науки; тепер, здається, має вже двоє дітей; про фейлетона й диспути мабуть нічого не знає, бо жила вже тоді в Ленінграді; 4) Іванько поїхав учитись до ІНО; 5) комсомольський осередок таки доконав свого — організував с.-г. колектив під назвою „Велика Рука“, зразу чисто комсомольський, бо непартійні й старі не хотіли приста-вати. Тепер, кілька відомо, колектив перетворюється на комуни, де вже є й старі.

Здається, все.

Втім, у читача може виникнути запитання: звідки Іванько, а з ним і автор записок, можуть знати, про що Глеб з Наталочкою балакали в розділі „Після кіно“. чи, сказати б, Глеб із батьком на одинці? Так, от: після кіно Іванько йшов за Глебом і Наталочкою назирці і чув майже всю їхню розмову; а про все, що робилось вдома в Курчаткіних, йому розказувала Курчаткінська наймичка. Щоб дізнатись про життя Наталочки в Курчаткіних, навмисне познайомився з наймичкою, потім почав удавати, [буцім-то не на жарти залицяється, таким робом випитуючи все до найменшої дрібниці.

Для чого він те робив?.. Закоханий був у Наталочку. То ж то!

„ЧЕРВОНІЙ МАЯК“

Ол. Ведміцький

Білоусівській комуні

I

Де житній плів хвилює в жилах —
Зелених проростах ланів,—
Знімає птах важучі крила:
Встає комуна з берегів.
Де лиш комиш нам — про колишне,
А про майбутнє снить Чумгак —
Огонь комуни вище й вище
В степах западає „Маяк“.
Навколо нього буйні СОЗ'и,
А тут підніметься завод...
І там, де никли журні лози
Над чолом зеленавих вод —
Новий кобзар — завод устане
Про час індустрії співать,
Про наш крицевий, чистий ранок,
Такий же свіжий, як блават.
Тоді під сонцем сон розгонить
Колись шумка ріка Чумгак,
І жар зорі на дальні гони
Сипне в степах красунь — „Маяк“.

II

Сьогодні тут зійшлося дві сили —
Одвічні, люті вороги...
Комуна електричні жили
Вже простягла до берегів.
„Маяк“ занурив зір комуни —
І сяють лампи Ільча...
А в берегах, неначе гуни,
Розклав хтось ватри... Ув очах
Мигочуть тіні... Наче ноші,
Шугають плями над огнем...
Огні Іванової ночі —
Такі ж старі, як чернозем!
Зійшлося дві сили... Коло ватри
Шкульгає тінню давнина,
Бо он „Маяк“ стоїть на варті,
Як загадкова далина.

А поміж ними — у Сельбуді,
Де рупор кидає племінні слів —
Невпинний час громаду будить
Пливти до дальніх берегів.

III

Колись маєток Трубецького —
Тепер комуни зорний жар...
І як зразок життя старого —
Серед свинарні спить „Монарх“.
Уже нові блищать машини.
А млин на інший лад гуде.
Незграбний трактор їм — за сина,
За бунтаря проти небес.
Блискучі коні — вітрогони.
А бик — не дарма — „Комунар“...
То їхня кров, як дальній гомін,
У жилах родичів, як вар...
Цвітуть озера фіялково:
Річки фацелії течуть...
А понад ними, як полова:
Музики-бджоли гаму тчуть.
В саду вторить їм гук дівчорі:
Дитбуд п'є сонце на траві...
А десь за річкою, як нори,
Сіріють хати-муравлі.
„Маяк“ шле відблиски у далі,
І відчиняє в степах вікно...
Степи встають... Про давні жалі
Згадає вночі лиш пес „Махно“...
Шумкий комиш нам — про колишнє,
А про майбутнє снить Чумгак...
Огонь комуни вище й вище
В степах запалює „Маяк“.

УДВОХ

Юр. Жилко

Червоне небо, сніг червоний,
На вітах рожевіє іней.
А в небі мерехтливе гайвороння
А синя сутінь по долині ...
Зза кучугури виткнувся гострим краєм
Пощерблений жовтавий місяць —
З далекої екскурсії вертаєм
Назад до міста.
Втомились. Лижви обважніли
І сунуться не так вже слизько.
Поволі. Зберігаймо сили:
Мета не близько.
Але п'янить строкате небо
І пурпурові блиски сніжні —
І раптом струшую на тебе
З куща морозну глицю ніжну,
А сам —
 з гори —
 в долину —
 в прозору сутінь —
Д-о-ж-е-н-и-н-о.
.....
І радісні, і сміємося наче діти,
І далі сковзаємося снігом чистим,
Туди, де так горять привітно
Далекії вогні над містом.

ЗУСТРІЧ НА ОКЕАНІ

(З подорожнього записника)

М. Ірчан

Нещастя хотіло, що в Нью Йорку попав я на пароплав, яким їхало поверх 800 американських туристів, переважно буржуазії. Їхали вони в збіднілу Європу з повними кешеннями грошей і гордовитими обличчями. Цілими днями й вечорами на пароплаві кипіло життя. „Золота“ американська молодь майже завжди п'яна — дуріла, скакала, танцювала, кричала. І серед тієї панської зграї я був такий чужий, що не міг найти собі місця. Правда, всі знали, що я їду на Україну, в „більшовицьку республіку“ і тому кожного дня мусів відповідати на тисячі запитань. Але ворожого відношення я не помічав. Навпаки, всі намагалися бути аж надто ласкавими зі мною. Тільки один англійський піп держався осторонь і перестерігав, що через місяць я утічу назад в Америку. „Там же більшовицьке пекло!“

Часті розмови з гордовитими американськими панями були тільки хвилиною розвагою. Я страшенно нудьгував, неначе на пароплаві, серед безкрайого океану, тільки я один. На другий день помітив я, що по палубі ходить теж самотній гарно одягнений юнак-китаєць. З ним ніхто ніколи не забалакав, ніхто не підійшов до його і він ні до кого. Я зрадів! Буде товариш! Але вже в першій розмові пізнав, що це син багатого китайського купця, їде в Париж і — великий прихильник зрадника революції Чан-Кай-Ші. Більше ми не балакали і до кінця подорожі не зустрічалися.

А одного дня, коли на дворі було хмарно, і океан здавався безкраїм зораним степом, що зданий на теплу ласку і пестощі сонця, на пароплаві трапилось нещастя. Через неувагу з верхньої палуби впав в глибокий трюм робітник-негр, що працював на пароплаві. Впав на моїх очах. Я закричав з усіх сил. Прибігло декілька пасажирів і ми кинулися вниз. Побитий негр непритомний, весь в крові, стогнав і корчився. І дивно! Коли я нахилився підняти його, з юрби американців ніхто не допоміг мені.

— Допоможіть підняти! Покличте лікаря! — крикнув я.

Юрба відступила назад і почала розходитися. Але в той час сходами збіг ще один цікавий пасажир і без надуми допоміг мені підняти побитого. Ми винесли його вверх і передали санітарам. З боку якимось чуже дивилися на мої закровавлені руки розфранчені американці. І злобно посміхались. А я глянувши на того невідомого, що допомагав мені нести негра. І не знаю чому, але здалося мені, що він німець. Я забалакав по німецькому. Він видивився на мене.

— Ви не німець? — питаю англійською мовою.

— Ні, я англієць...

Був це чоловік старший, вже сивуватий, одягнений в просте одіння і наперекір американському звичаю — з довгими вусами. Ми

розбалакались. Він робітник з штату Огайо, з міста Клівленд. Вже тридцять років, як виїхав з Англії. Їде відвідати рідне місто і через три місяці повертає назад в Америку. Там його три сини, що теж працюють на фабриках.

Я розказав за себе. Він ані одним мигом ока не здивувався, що я їду в Радянський Союз, неначе я їхав з ним в Англію. І не розпитував багато. З того часу ми подружили. Ходили разом по палубі, забавлялися в спорт. І скільки не пробував я всіми способами розвідати яких він політичних переконань — він мовчав. Коли я згадував, що в Англії саме прийшла до влади „робітничка“ партія Мекдоналда, він ніби не розумів, що це таке. А поза всім тим був щирий товариш. „Тільки політично неграмотний“ — подумав я.

Минали довгі дні. Мені було вже легше, не так чужо. Пароплав причалував спершу до берегів Франції, а відти їхав в Англію. І ввечері, напередодні, як пароплав мав зупинитися у французькому порті Больоні, мій товариш сказав:

— Вранці я попрощаюся з вами.

— Не варто! — відповів я. — Я висідитиму в третій годині, ви ж можете спати до дев'ятої. Попрощаємося зараз.

— Ні, ні! — заперечив він. — Я встану. Обов'язково встану!..

А вранці, коли я підходив до французької контролі, що прибула з берега на пароплав, мене зустрінули сірі очі шпійона, що вже знав про мій приїзд до Франції, через яку мені було дозволено тільки переїхати без задержки в будь-якому місті. Він довго оглядав мій паспорт, виписував з його всі дати й числа і попередив, що товаришитиме мені аж до Парижа, бо я, мовляв, не знаю французької мови і не зможу найти потягу на Німеччину.

На палубі чекав мене англійський робітник. Я розказав йому мою пригоду з шпійоном. Посміхнувся і ані слова. А внизу гойдався невеличкий катер, що мав відвезти в порт всіх тих, що висідали у Франції. Сходило сонце. Після тижневої подорожі океаном, якимось незвичайно приємно вразив вигляд суходолу і зелені дерева. А на пароплаві гармидер, рух. Оклики прощання, сміхи, сльози шастя і суму.

Тільки я стояв один, а біля мене старий, заспаний англійський робітник.

Почувся перший гудок катера. Пасажири, що висідали у Франції, почали сходити по містку на катер. Я глянув на мого мовчазного товариша. Він подав руку і вперто дивився в мої очі. „Що йому сказати? — думав я.

— Ти комуніст? — спитав він нараз, не випускаючи моєї руки.

— Комуніст — відповів я твердо і гордо.

— Я теж! — вдарило грімке слово і — ми мимохіть кинулись в обійми, розцілувались. А з очей бризнули ясні сльози глибокого хвилювання. Я глянув на англійця. І його очі залилися сльозами, що котилися по старому обличчю.

— Від мене поклонися, товаришу, тій землі, де вже немає ані Гуверів, ані Мекдоналдів. Згадай мене, як переїздитимеш червоний кордон. Бо я ніколи не переїду його...— говорив тримтячим голосом і ще раз розцілював мене.

Я не пішов, а збіг по містку на катер. Перед моїми очима стояв велетенський пароплав і на верху, біля поручнів, мій англійський товариш. Пасажири з катера кричали щось до своїх знайомих на пароплаві, переказували останні слова, обіцяли писати, побачитися в недалекому часі, а я стояв і не зводив очей з мого рідного брата, що все ще витирав свої очі. А як катер рушив до порту, я довго-довго махав йому рукою, доки пароплав під довгі прощальні гудки не почав різати плесо каналу і повертати до Англії. Мені було і невимовно радісно і сумно. Серед хвилювання і поспіху я навіть не спитав як зветься мій єдиний товариш в час подорожі через океан.

І ніколи в житті не знатиме він з ким прощався і через кого передавав поклін червоній землі. Не знатиму й я, хто серед ворожої нам юрби розцілював мене найріднішим поцілунком...

ЧОРНОЗЕМНИЙ ДНІПРЕЛЬСТАН

С. Добровольський

БУЛО КОЛИСЬ...

Пішванов, Лосев, Султан-Гірей, Корольок... Хто не знав цих вельможних панів, що орендуючи по 20—40 копійок за десятину цілинні сальські степи, набивали собі товсті кешені! В літню пору череди худоби й табуни коней та отари вигулювалося на дикому полі, а на зиму гурти йшли на ринок, щоб дати своїм господарям спромогу виручені гроші потранжирити на п'яних веселих гульбищах.

Було колись... Минулося. Можливо, пани з гостей по ресторанах обернулися на льокаїв,—ніхто за цим не пожалкує, крім них самих та ще якогонебудь панського лакузи, якому його добродій одною рукою під веселу годину перекидав зайвого злата, а другою набивав морду.

Ніхто не пожалкує.

На поле дике прийшов новий господар. Він запустив у цілину тисячі машин, що перегортають ялові прерії, і засіяв їх золотою пшеницею. І ось вони тепер, далекі, повногруді лани визрівають на гарячому сонці.

Мільйони пудов хліба гойдається в колосі над колишнім диким полем.

Мільйони трудящого люду нагодує воно своїм хлібом.

Мільйони!

На колишнім дикім полі виросло радянське господарство, рівного якому немає на цілому світі.

Ім'я його — „Гігант“.

БЕЗ ГАЛАСУ Й КРИКУ

Перейшовши залізницю й великий радгоспівський двір, я опиняюся в кінці кварталу чепурних новеньких будинків, кригих черепицею й огорожених сторчовим тином. Наріжний будинок — такий, як і всі інші. Хай дарують мені ті журналісти, що пишучи про „Гігант“, знаходили в цьому будинкові галас, метушню, біганину. Нічого подібного

тут немає. Кілька кімнат, кілька столів, кілька службовців та ще телефон, який щоправда, частенько подзеленькує — такий зовсім скромний вигляд має штаб цього найбільшого в світі господарства. Це щось подібне до райвику, чи великої сільради.

Ні галасу, ні шуму, ні біганини тут немає. Може й немає через те, що люди тут уміють працювати, уміють розподілити роботу, зарядити всю виробничу машину так, що кожне її найдрібніше коліщатко точно знає своє місце, свій рух, і тому вся хапанина, що лише може пошкодити роботі, виходить непотрібна, зайва.

А господарська машина справді велетенська. І лише через те, що людина територіально не може охопити разом усієї динаміки господарського механізму, вона може розчаруватися не побачивши гіганта. Де ж він? — спитаєте ви.

В тім то й річ, що цехи зернової фабрики розкинуто на території — 1200 кв. кілометрів. Варстати зернофабрики не стоять на місці, а весь майже час у русі на розлогих ланах. І звідки ж у вас буде суцільне враження чогось велетенського? Як же ви зможете „об'ять необ'ятное“?

Але... — Якщо в вас міцні ноги й не хворе серце, ви зайдіть на елеватор, що поруч із радгоспівською економією, заберіться аж на саму його верхівку і, приставивши до очей цейсівського бінокля, осягніть зором широкий виднокруг. І ви побачите дивовижну, ніде не видану, напівказкову картину.

Далеке золотаве море хлібів і жовтих стерень замережалось меридіанами та паралелями попелясто-сірих шляхів. По них зворушеним комашником у різних напрямках снують зерновозні поїзди — зчепки по 4—5 трьохтонних важких возів, транспортованих багатосильними Ойл-Пулями і Клетраками. А ось, дивіться, просто з-за бугра, наляканим зайцем вискочив легкий, як пір'їна, ффорд, стрілою кинувся в долину, перескочив її й подався ген під гору.

Далекими металево-сірими купами серед хлібного моря плывуть гордовиті кораблі ланів — комбайни. Вони, як поважні сизі лебеді високо політнімали товсті голови — засіки і, тріпочучи металевими крилами, розхлюпують хлібне море, здіймаючи хмари бризок-пилу, що в'ється золотими, ледь помітними хвостами.

Під косогором качиними вірвечками, зібравшись по кілька штук, поспішають жатки-самов'язки. Раптом коло них на виднокрузі з'являють загін рухливих, як зайчики, людей. Вони хапають снопи, що здаля здаються розкиданими горіхами, і мчать уперед, переганяючи один одного.

І не встигли ви зосередити на них увагу, як вони вже пробігли далі, лишивши позад себе стрункі колони кіп.

Мов жирафи, що заблудились серед степу, то там, то там маячать металеві корпуси Адванс-Румелі'в, що високо задравши вгору тонкі довгі шиї, дмухають хмарою перемолочної пашні. Де-не-де на фоні жовто-опалевої габи ланів здіймаються вгору високі піраміди

намоложеної пашні, змагаючись на велич із витвором напівмітичного Хеопса.

Над рухом неугомонного поля панує уперта й непоборна воля тисяч, сконденсована в нервовому вузлі радгоспівської системи — в штабі зернової фабрики.

Збагнули ви тепер Гігантові масштаби?

ЯК „ГІГАНТ“ СПИНАВСЯ НА НОГИ

Дивно стає, коли дізнаєшся про ту могутню потужність і міць цього справді велетенського господарства. Але ще дивніше стане, коли довідаєшся, що цьому гігантові всього навсього йде лише другий рік! Ще торік улітку біля станції Цілина Південно-Східної залізниці паслися на степу залізницькі свині й телята, блукали квочки з курчатами. І раптом, у серпні місяці, з'явилися сюди люди. Вони привезли з собою машини, дерево, цеглу й будівництва розпочалося. Біля залізниці, як гриби, виростили чепурні цеглові будинки й приміщення для складів та майстерень. А на полі йшла своя робота. Стрункі колони залізних коней зривали віковічну цілину й за кілька місяців на місці типцю й тонконогоу зазеленіло 12 тисяч гектарів озимини.

Та це ж був лише початок. Треба було підготувати ґрунт, щоб весною засіяти кілька десятків тисяч ярини. Орали довго, до морозів.

Взимку підбирали робітників та навчали трактористів.¹⁾

Ішло будівництва економії.

Тов. Литвиненко, помішник директора радгоспу, про труднощі будівництва ось що каже:

— Не вистачало спеців і навіть кваліфікованих робітників. А робітники все зелена молодь, що в його іноді й сили бракує трактора пустити. Та ось і тепер, у жнива, в нас більше половини людей такий молодняк, що лантуха з зерном не підійме. Потрібних машин бракувало. Брили — що давали. Найкращий для наших умов трактор у 50—60 сил „Катерпілі“ доводилося ж задовольнятися слабшим — „Інтером“¹⁾).

Досвіду будувати велике господарство ні в кого не було. Ішли напромазки. А туг іще весна заверебувала. Серед самої сівби випав сніг і вдарили морози. Довелося на кілька днів припинити роботу. Сівбу треба було закінчити як найскоріше, бо весна спізнилася. Почалася сльота, машини грузнуть по маточини. Путніх містків бракувало. Брѳохаючись по коліна в болоті, трактористи вирятовували машини, що грузли в багні.

Але непоборна воля й ентузіязм, що ними горів кожен працівник, поборили всі перешкоди. 48 тисяч гектарів засіяли раніш призначеного строку.

Так Гігант спинався на свої молоді ноги.

¹⁾ „Інтернаціоналом“ — скорочено.

ЙОМУ НЕМАЄ РІВНОГО

По величині земельної площі „Гігантові“ немає рівного в цілому світі. Це ціла хлібна держава. Територія радгоспу тягнеться (неправильним прямокутником, мавши в своїх найдальших місцях до 75, а в найближчих до 50 км. Квадратура його становить близько 1250 км. Це майже п'ята частина Подільської округи. Коли вирівняти всю земельну площу „Гіганта“, смугою завширшки в один кілометр, то вона дорівнюватиметься відстані Москви від „Гіганта“ або від Миколаєва й перевищить лінію, проведену між двома найдальшими точками, взятими на протилежних кордонах України. Землевлаштована площа радгоспу дорівнюється 124.000 гектарів, є завдання довести її до 150.000 гектарів.

Отже, одно з найбільших світових господарств — Кемпелове, що має 40.000 гектарів, здаватиметься порівнюючи з „Гігантом“ дуже й дуже невеликим.

„Гігант“ цього року знімає лише перший урожай — площа засіву становить 60.000 гектарів: 12 тисяч під озиминою й 48 тисяч під яриною. Вже цього року радгосп збере стільки хліба, що ним можна прокормити місто з населенням близько 200.000 душ, а саме — $3\frac{1}{2}$ мільйони пудів, — це шоста частина всієї кількості товарного хліба, що дає Кубанська округа. Майбутнього¹⁾ року „Гігант“ засіє коло 100.000 га. і дасть хліба до 7 мілн. пудів, а ще через рік-два він підніме всю призначену для його площу.

Урожай радгоспу, не вважаючи на взагалі не дуже сприятливе підсоння Сальщини (мало вогкості), сягає до 70 пудів з гектара пересічно, підвищуючись по окремих клітках і культурах до 100 п. і, навіть, до 120 пудів. Пересічно ж він перевищує врожай сусідніх хлібо-робських полів у два рази.

Виробнича структура господарства базується виключно на машині. Машинізацію й механізацію тут доведено до найвищого ступня, якого ніколи не знало старе поміщицьке господарство і з яким можуть конкурувати лише зразкові американські фарми. Головна тяглова сила — трактор. Він і в плузі, і в сіялці, він тягне жниварку і комбайн, він рухає молотарку й тягне снопов'язки й зерновозки. Коняка на території „Гіганта“ є така сама рідкість, як якийнебудь верблюд в українському селі. Є лише кілька штук для зв'язку, й на такій величезній території їх і непомітно.

Все поле радгоспу розбито на 8 ділянок, якими завідують агрономи. Ділянки в свою чергу — на клітки, по 400 гект. у кожній.

Виробнича система хлібної фабрики нічим не відрізняється від того ж заводу. Замість цеху — бригада (у жнива їх 11) з певним числом тракторів, жниварок, повозок, комбайнів, молотарок з обслушним персоналом. Кожна бригада розділяється на 6 кошів (на жнива їх 75).

¹⁾ 1929 — 30 року.

На чолі окремих виробничих груп (комбайнів, жниварок) — стоїть польовий наглядач — здебільшого студент-практикант С.-Г. ВУЗ'у. Кіш — це пересувний табір із своєю кухнею, меддопомогою й іншим господарським обслуговуванням. Робітники тут живуть у наметах і вагончиках. На жнивках працює всього понад 5000 робітників, включаючи сюди й 500 чол. штатних. „Гігант“ покищо продукує виключно зернові культури. Згодом же він повинен стати комбінованим господарством, можливо з ухилом у скотарську галузь.

РАДГОСПІВСЬКА МАШИНЕРІЯ

Тов. Шимко молодий агроном, вихованець Тимірязівки. Він те й робить, що ледве встигає показувати екскурсантам радгоспівські маєтності й дає пояснення на численні запитання, що виникають у приїжджих, при знайомстві з господарством.

Я й три студенти тимірязівці в супроводі тов. Шимка йдемо оглядати радгоспівське дворище. Велике воно. Безперестану будується. Тут покищо головна база, але згодом вона стане за допоміжну, а головну зараз споруджується кілометрах у двадцяти від Цілини, на роз'їзді Трубецькому¹⁾.

Ніяк неможна уявити собі радгоспу без елеватора. Ми стоїмо зачудовані цією величезною скелею, що стрункою колоною вперлася в небо.

— Яка місткість елеватора? — питає один із тимірязівців — міцний кремезний парубчак з добродушним одвертим лицем.

— Місткість 180 тисяч, — каже тов. Шимко, — а пропускна спроможність на сезон — 1½ мільйони пудів.

— Ядовіто сдєлано... — посміхається вузівець, поглядаючи на елеватор, — ядовіто...

Поруч із елеватором кілька вагонів, які навантажують зерном. На платформі стоїть трактор Ойл-Пуль підпряжений до трьох зерновозок, що вміщають кожна до 3 тон зерна. Це привезли зпід молотарок.

З-під комбайнів зерно в мішки не набирається: воно ворохом зсипається в короб зерновозки і йде на транспортер. Він тут, біля колії. Це, поперше, велика з конусовидним дном яма, куди висипається збіжжя з зерновозки, відкривши люк на дні її короба. Із ями елеватором зерно передається на автоматичні терези (важуть разаром до 400 кілограмів) і далі елеватором у вагон. Всього за добу з радгоспу відвантажується до 60 вагонів збіжжя.

Йдемо на машиновий двір. Це великий-великий загін, обнесений колючим дротом. При одному боці його зроблено навіси для захисту реманенту від негоди. Тут цілі гори борін зубчатих й дискових та всякого іншого реманенту. У загороді машин, мов біля якого заводу.

¹⁾ Нині роз'їзд вже зветься „Гігант“.

Чого тут тільки нема. Але це тільки невелика частина — власне посівний реманент. Решта — всі трактори, молотарки, комбайни, жниварки, транспорт — на полі.

Самотньо лишилася лише одна молотарка Адванс-Румелі. Оглядаємо цю цікаву машину, в якій нема жодного шматка дерева, лише саме залізо й цинк.

Приземкуватий вузовець у захопленні:

— Ядовіто сделано! Ядовіто!..

Основа машинізації господарства — трактори, їх без двох 400 шт. Різної сили й різних марок: Інтерни, Клетраки, Ойл-Пулі, Штоки. Нема лише одних Фордзонів — для „Гіганта“, в роботі на цілині, вони непридатні: тендитні, тай малосилі. Найзручніші 40 — 55-сильні Клетраки, їх 60 штук. Ця сильна й міцна машина, що виглядом своїм дуже нагадує танк (гусеничні колеса) легко тягне комбайна, рухає молотарку, вільно цуприкує 2 чотирилемешних плуги, або три дванадцятифутові сїялки. На жнивах радгоспівський дивізіон залізних коней виконує роботу для якої потрібно було б 20.000 звичайних живих коней. Чи не гей — ціла кінармія!

Транспорт становлять 63 вантажних машини, більше 300 зерновозок, понад 200 сноповозок, та ще будується сотні зерновозних елеваторів. До речі про сноповозки. Не вважаючи на досить пестливе ім'я це є велика ($6 \times 2\frac{1}{2}$ метри) площадка, огорожена (не всуціль) рідкими дощатими пєрилами. Забирає зразу пашні ні більш — ні менш, як із цілого гектара! Влаштовано її на двох колесах, тягне її невеличкий 10 сильний Інтер.

Справжня машинерія, як кажуть галичани.

Дуже підвела одного кореспондента ця простодушна неповоротка повозиха. Кореспондент ростовської газети „Молот“, звичайно як кожний солідний кореспондент, мав на увазі здивувати свого читача радгоспівською технікою й майже щасливо дійшов би мети, коли б не переплутав самов'язки із сноповозкою. Отож і вийшло, що самов'язка зразу (?) убирає пашню з одного гектара.

Так про машини. Може ці рядки декому здадуться скучними, зате вони дуже переконливі.

Радгосп має:

Сїялок	254
Комплектів плугів	350
Дискових борін	260
Хейдерів	7

і силу дрібного реманенту.

На жнивах працює:

Молотарок	31 (А-Румелі)
Комбайнів	26
Снопов'язок	190

Серед численних машин траплялися й такі, що й сам тов. Шимко, не у гнів йому будь сказано, не міг добрати до чого вони, ті химерні прилади, а поміж тимірязівцями навіть виникла ціла дискусія з приводу їхнього призначення.

— Чи заглядають до вас журналісти? — питаю агронома, щоб припинити нудну суперечку.

— О,— посміхається він,— звичайно. Кого в нас тільки не було: „Біднота“, „Молот“, „С.-хоз. газета“, „Чудак“, „Крокодил“ і, звичайно „Всемирний Следопит“ надіслав свого кореспондента, хоч, зарані можна сказати, що він був, очевидно, чимало розчарований, не знайшовши тут ніяких індійських джунглів.— Дивацький народ цей, журналісти,— говорять по хвили тов. Шимко.— Ходять, заглядають, занотовують, а тоді таке напишуть, що й на вуха не натягнеш.

І тут він розповів історію з молотовським кореспондентом.

— Або ще поради люблять давати. Один заліз на елеватор так запропонував поставити на йому далекозорку трубу, щоб стежити як іде на полі робота (це щоб не витратити на авто бензину (!)) А другий — замість дровового телефону, радив завести радіо. Це ж скільки відправних станцій тоді потрібно?!

— Ядовитий совет, ядовитий... — глузував кремезний вузівець.

Ми гуртом „ядовито“ реготали.

ДОСЛІДНИЦЬКА ЛЯБОРАТОРІЯ „ГІГАНТА“

Мене зустрічає невеличкий на зріст, з підстриженими руськими вусами чоловік — такий собі непоказний, як і його сірий полотняний одяг.

— Хотів би бачити когось із агрономів — кажу.

— Я сам завідувач... Бондарев...

На моє прохання дозволити оглянути досвідне поле, тов. Бондарев охоче згоджується бути моїм провідником.

Йдемо попід тином із колючого дроту, яким обнесено 70-ти гектарову ділянку поля. Сонце щойно починає пригрівати. Вночі перепав дощ і на дорозі, де підтримується завжди чорний пар, земля ще мокра й липне до чобіт, іти важко.

— Ну, так от,— починає тов. Бондарев, коли ми вийшли на шлях.— Наше досвідне поле організовано й утримується коштом радгоспу „Гігант“, а наукове керівництво належить Інституті прикладної ботаніки...

Мій співбесідник говорить, не чекаючи на запитання: очевидно його розмова є повторення бесіди, що її день-придні доводиться провадити завідувачеві з численими екскурсіями.

Агроперсоналу на полі 3 чоловіка: завідувач і два помішники. Поле розділено на 2 ділянки із правильним сівозміном: одна із шости а друга — дванадцятипільним; крім того, є запасний клин. На дослідній ділянці досліджується 211 сортів ріжних с.-госп. культур,

не враховуючи озимої пшениці, поле якої знаходиться в іншому місці. Одної ярої пшениці культивується 31 сорт, ячменю — 24, сої — 21, вівса — 14, квасолі й кукурудзи по 13, сояшника — 6, сіяних трав — 7, кліщовини — 3 й т. д.

Проводиться випробовування на врожайність, агротехнічну обробку, площу харчування, а так само досліджується вплив шкідників.

— Яке завдання вашого досвідного поля?

— Наші цілі — всебічно виявляти властивості ґрунту й клімату й на основі наукових дослідів над численими культурами вибрати ті з них, що були б найрентабельніші в наших умовах, власне в умовах радгоспу „Гігант“.

І справді, важко уявити собі таке величезне господарство без найдосконалішого наукового обґрунтування своїх перспективних можливостей в умовах зрадливого сальського підсоння. Адже тут висівають не пуди, а десятки тисяч пудів певного сорту хліба, тож підібрати ці сорти є невідкладне й настирливо-потрібне завдання.

— Звичайно, — провадить мій бесідник, — перші три-чотири роки, поки „Гігант“ підійматиме цілину, він може бути спокійний за врожай. Але що далі — земля виснажується, потрібно буде завести правильний сівозмін, де матимуть місце не лише зернові, а й просапні культури та сіяні трави. Отут наше поле й повинно сказати рішуче слово: що саме де, коли й як сіяти, як доглядати.

Ми наближаємось до вузьких смуг, уперек яких висіяно різні сорти тієї самої культури. Кожен сорт у ділянці повторюється чотири рази. Це своєрідні хлібні розсадники.

— От маєте — соя. Розводиться заради олії, що йде на технічні потреби. В нас вона ще не знайшла широкого використання, але в Америці з неї добувають до 20 продуктів. Крім олії, з сої американці умудряються добувати також сир і молоко.

— Таки справжнє молоко?

— Оце саме смачне згущене молоко, яким годувала нас АРА під час голоду в 22 році.

Далєбі, дивячись на цю невибагливу рослину, що виглядом своїм трохи нагадує квасолю, ніколи не подумав би, що вона збирається конкурувати з чистокровними коровами швіцької й червононімецької породи.

21 сорт сої розводить поле! Майже з половини світу зібрано раси цієї рослини: харбінська № 6, 231-а, сорти ставропольські, гунджілянська, концесії Друзакі, ще якісь німецькі, ранні, пізні.

— Всіх їх треба перевірити, бо може вийти великий конфуз. От гунджулінську одна організація роздала селянам без випробування, а вона візьми, тай не вроди. Тепер хіба дячки за сою візмуться вдруге?

Цей випадок зайвий раз підкреслює величезне значення місцевих досвідних полів.

Квасоля. Красуються стрючки: довгі, плескаті, круглі, широкі, мов лопата (так і квасоля зветься).

Прошу дозволу зірвати один привабливий стрючок. Тов. Бондарев згоджується неохоче: мабуть я не перший пориваюсь на злочин, бо на рослині, що при дорозі, вже стрючків зовсім рідко. А кожен з них має значення для статистики.

Ми перед строкатою смугою пшениці. Цілісінський тобі интернаціонал. Білі, червоні, чорні колоски. Вусаті, безвусі, коротковусі. Ось „альбідум № 604“—білогора тендитна пані. Хороший хліб з неї. Тільки біда, спізнившись з жнивими—урожай на землі буде. „Лутесен“ теж цього коліна, але краще держиться. „Маркіз“ посухотривала, проте не любить перестою. А от „гарновка“ пишна, вусата—на макарони хороша, біля неї „еритроспектум“ подібного ж сорту, й... та хіба усіх їх перелічиш?

Простуємо вже скошеним полем.

— Ах, ти чорт!—раптом скрикує мій супутник. Його вигляд, до краю здивований і, навіть, знічений.

Факт неприпустимого нахабства: цілих дві ховрашиних норі і де—на досвідному полі!

Сьогодні ж обов'язково треба затруїти...—бормоче агроном, оглядаючись навкруги.

За пшеницями—ячмінь. Цієї культури висіваються сорти, головне, з гладенькими остюками або зовсім безостючні. Мається на меті одержання половини, що нею зручно можна було б годувати худобу (жорсткі остюки роз'їдають під'язичну порожняву в коней). Кому віддати перевагу—вусатому „клеб-маріутові“ чи сумирному „медікумові“—це все доведуть дальші спроби поля.

У вівсах представлено всі найурожайніші сорти: лоховський, із гострим, мов шпички, насінням, „Победа“ й ранні—немерчанський, мінота, лейтевицький.

Із кукурудзи згадаю найкращі: айворі-кінг, Мінезота № 13.

Сояшники. Ні, це не сояшники, а якийсь дубовий ліс. А голівки—ціла сковорода. Хай легенько гикнеться комуні „Сеятель“—од би в неї таки! Тоді довелося б ще одну силосну башту будувати. Зібрано найліпші олійні породи: саратівські, круглий № 141, харківський, воронізька фуксинка, кубанський 631—сояшник велетень.

Але найцікавіший сояшник—карлик, низенький, заввишки в коліно, проте з чималими головками.

Чудую з цієї карликової рослини:

— Яка рація розводити такого недоростка?

— Має свої переваги тим, що його можна косити просто косаркою, а пні залишати на зиму, для затримання снігу на озимині, яку сіють у міжряддях.

Чудернацька порода! А в тім хто зна, може саме їй судилося засніжити сальські степи, з яких безугавні вітри уносять снігову пороху світ за очі.

Нарешті—сіяні трави. Ми перед високою стіною густої зеленої трави, що стиха шепоче волотками.

- Що воно?
- Суданка, трава...
- Та хіба вона?

— Нічого подібного зроду не бачив. Не трава, а очерет — у два метри заввишки. А поруч отава... в пояс. Безперечно, до зими може вирости ще й друга отава. Це ж не менше 400 пудів зеленого, як рута, сіна з гектара! Воістину, правду хтось сказав — нема поганої землі, є лише погані господарі.

— Чи навідуються до вас селяни?

— О, ще б пак! Ми з селянами у дружбі... Бувають... а якже...

Цікавляться, поради просять.

У трав'яному полі — американський пирій (без корневища), люцерна, житняк, еспарцет закавказький, еспарцет український. Останній миршавий, ледве на чверть — півтори вибився.

— Що він такий непоказний вийшов?

— Як бачите, загинув — посухи боїться, отже, до наших умов він неіпридатний.

Заходимо до дворища. 2 вагончики, флігель, та невеличка дерев'яна стайня — от усі будівлі господарства досвідного поля.

— З весни було трохи сутужно, — продовжує агроном, — „Гігант“ щойно організувався, — в самого роботи по горло, а ми теж тільки на ноги спиналися. Не вистачало робочих рук. Стайні в нас на коні не було, так я з робітниками з ящиків її змайстрували, — показує він на невеличку повітку. — А жаркіше стало, довелося навіс мостити, щоб від спеки худобу захистити. Тепер [нічого, краще. От і стайню радгосп розпочав будувати, а там і житловий будинок.

Сонце майже під обід. Нашвидку оглянувши метеорологічну станцію, що при полі, я покидаю хлібний розсадник радгоспу.

Було вже годин коло 7 вечора, коли я на полі, біля одного коша, зустрів чоловіка з десяток українських агрономів. Вони оглядали роботу комбайнів і поспішали, мавши на меті навідатися на досвідне поле, щоб у ночі виїхати назад. Я прилучився до земляків. Тов. Бондарів саме складав маленьку крихітну молотарку нашої „Червоної Зорі“ (до речі, вона й досі іменує себе „Красною Звездою“), як з'явилися агрономи.

Довідавшись про мету приїзду агрономів, завідувач зараз же зібрався й попростував із ними на поле. До мене долетіли перші його слова:

„Наше досвідне поле організовано й утримується коштом радгоспу „Гігант“, а наукове керівництво належить Інституту прикладної ботаніки“.

І я подумав: а коли він спочиває? Щоб працювати від сходу й до заходу сонця, коли день триває 16 годин, треба бути не лише свідомим працівником, а й ентузіястом цієї великої й корисної справи.

Дослідницька лабораторія „Гіганта“ в надійних руках.

ПЕРШИЙ ВЕКСЕЛЬ ВИПЛАЧЕНО ДО СТРОКУ

Перед радгоспом стояла задача: закінчити весняну сівбу в 10 день, засіявши 48 тисяч гектарів. Зрадлива весна готувала всякі несподіванки. Тому конче потрібно було напружити всі сили, щоб цей строк не удивився. От тоді в далеких, заволочених туманами й мрякою степах на робітничих кошах зародилася думка про соціалістичне змагання.

Ініціатива належить 10 бригаді, що записала в протоколі таке:

„... Виконання робіт у строк, раціоналізація виробництва — вимагають змагання всіх ланок. З цією метою десята бригада ухвалює виконати своє засівне завдання в десятиденний строк... На соціалістичне змагання наша бригада викликає 4, 5, 11, 12 й 13 бригади — хто скоріше й краще проведе сівбу“.

Слідом телеграф розніс по всіх усядах звістку: „Радгосп „Гігант“, розпочинаючи сівбу, викликає на змагання всі радгоспи СРСР“. Робітники найбільшої радянської хлібної фабрики видали трудящим республіки вексель довір'я, оплатити який зобов'язалися в строк.

Розпочалася сівба. За роботою „Гіганта“ стежили і друзі й вороги. Весна стояла мрячна й холодна. Люди терпляче переносили всі тяготи табірної життя на полі. Кочували в битком набитих вагончиках. Зносили холод і дощ. Машини грузили в розм'яклому ґрунті, буксували. Колеса Ойл-Пуля довелось озброїти гострими острогами на зразок тих, що має Інтер та уширити бічними шинами. Лише один Клетрак не зраджував. Цей „танк степів“ своїми „гусеницями“ уперто перемагав просторинь, тягнучи за собою по три 13-тифтові дискові сіялки. Де хибували машини, на підмогу виступали люди. Працювали вдень і вночі. Починаючи від директора і кінчаючи останнім робітником, ніхто не залишив таборів доти, доки не закінчилася сівба.

Всі були сповнені творчого ентузіазму, який лише й може бути там, де працю визволено з-під гніту капіталу. Поруч із виключною свідомістю робітництва виявилось бережливе ставлення до машини, піклування про державне майно, як про власне око. Тому приклад:

Раптом серед розгару сівби вдарили 20 градусні морози, піднялась завірюха. Негода застала стернового Тяпкіна в полі. В табір їхати — нема горючого. Але трактора не покинеш. Стерновий випустив із радіатора воду, наніс куги й розташувався коло свого залізного коня на ночівлю; хуга їх укупі заносила снігом.

Через негоду сівба на якийсь день була припинилася, але згаяний час лише спричинився до ще більшого, ще напруженішого змагання. Змагалися бригади з бригадою, група з групою, трактористи — один з одним.

Змагалися на швидкість і якість обробітку ґрунту, економію горючого й мастила, персонально — на найшвидчу заправку трактора.

Вся робітнича кількатисячна армія радгоспу, наелектризована однодумним поривом, стійко одстоювала позиції на засівному фронті, 48 тисяч десятин засіяли за 9 день, замість 10.

Вексель, виданий трудящим республіки, виплачений був до строку.

ДАЛІ — В СИСТЕМУ

Але найширше змагання розгорнулося підчас жнив. Основні завдання його зводилися ось до чого:

1. Вчасний вихід на роботу
2. Бережливе ставлення до реманенту
3. Економія горючого
4. Економія шпагату
5. Виконання норм виробки й перевищення їх, зберігаючи якість роботи.
6. З огляду на присутність на місцях робіт вогненебезпечних речовин, як: бензин, гас, та інше, не курити на роботі.
7. Припинити безцільні перегони машин.

Так формулювали умову змагання заводські організації. А далі почалася якась справді нечувана змагальницька лихоманка. Бригада викликала бригаду, група — групу (молотарки, комбайни, самов'язки), стернові — трактористи змагалися персонально, не відставали навіть снополосні групи, де працюють переважно сезонники та куховарки. На арену соціалістичних перегонів виступило все, починаючи від комбайна до польової кухні. Радгоспівська газета „Гігант“¹⁾ що почала виходити з першого дня жнив особливо яскраво віддзеркалювала змагання. Не було жодного номера, що не рябів би викликами й замітками про досягнення окремих виробничих груп.

Підчас мого перебування в радгоспі, на прикінці липня, змагання набуло незвичайно чіткого темпу й почало вирізблюватися у свєрідну соціалістичну систему праці.

Газета „Гігант“ почала давати в кожному номері добову зводку пророблених робіт кожною бригадою, підкреслюючи досягнення окремих груп.

Особливою свідомістю відзначилися машиново-технічні кадри робітників (стернові, штурвалісти, механіки, машиністи), студенти — практиканти та комсомольські ударні групи, що були організовані майже при кожній бригаді.

Величезне значення змагання полягало не лише в тому, що воно організовувало як окремі робітничі ланки, так і всю виробничу систему для досягнення найвищого продукційного ефекту. Воно спричинилося крім того до раціоналізації самих машин і зміцнення контакту всієї виробничої системи господарства. Робітники зробили немало пропозицій щодо раціоналізації машин. Але про це докладніше буде далі.

У КОМБАЙНІСТІВ

Я йду просто на намети, що біліють за Цілиною. Путь недалека — через вибиту толоку, по якій блукає сільська череда. Наближається до табору. Два великих білих намети, вагончик, похідна кухня,

¹⁾ До речі вона має 5.000 тираж й підчас жнив виходила щодня. Робітникам роздавалася безплатно.

барил з горючим і поруч... Еге, та тут либонь стадіон! І змагання йдуть. Десятка півтора молодих хлопців у трусах „ганяють“ футболу. Звертають до засмаглого, як спілий огірок, парубка.

— Що ж люди працюють, а ви гуляєте?..

— А ми своє одробили, то й гуляємо... 10 годин одробили.

— І ото є охота бігати?

— А чом нема?

— Ви — комбайністи?

— Так...

Звичайно, після десяти годин безперервного сидіння на машині в поросі й гуркоті, побігати на чистому свіжому повітрі не лише корисно, а й приємно. І хлопці з великим запалом наступають лава на лаву, борючись за м'яча.

Шасливі хлопці! Не довелося вам служити в старорежимній напівколективістській економії, а то не знали б ви ні комбайнів, ні нормованого дня, а працювали б від зорі до зорі й ніколи б вам було не то що в футболу грати, а й відпочити од роботи.

Заходжу в намет. Подвійні полотнища добре захищають його мешканців від сльоти й спеки. Всередині, просто на землі, десятка два дерев'яних тапчанів з матрацами, набитими соломкою. Кілька хлопців. Хто спить, хто за газетою, решта чи на комбайнах, що працюють поруч, чи грає в футболу. Біля дерев'яного ящика, що служить за імпровізованого стола, сидить молодий, засмаглий парубок у натільній сорочці й червоних трусах. Щось занотовує в записну книжку.

— Що це ви пишете?

Парубок підводить голову. Запримітивши сторонню людину, приймає зручну позу.

— Сідайте, — присоглашає він. — Так собі, переписую ось пісню з газетки.

— Ви комбайніст?

— Так, комбайніст.

Я стримую посмішку, чудуючи зі своєрідної вимови цього чужинецького слова, що вперше потрапило на радянський ґрунт. Комбайніст — так здебільша й кажуть робітники в — „Гіганті“. Чи не вплив, буває, тут української „ковбані“, бо український елемент серед робітників радгоспу чималий¹⁾.

— Ви не з України буває?

Оказується мій співбесідник із Вороніжчини. Працював у наймах Вивчився на тракториста. Потрапив у „Гігант“, де він в числі інших

¹⁾ Загалом же треба зауважити, що руська й українська мови, зіткнувшись в побуті робітництва, спричинилися до утворення своєрідного гігантівського жаргону, на який слабують не тільки малоосвідчені робітники, а й декотрі спеці. Це, звичайно, вплив оточення; воно через близькі стосунки з масою так впливає, що й авторів цих рядків пробувши кілька днів у радгоспі, доводилося майже по складах, вимовляти слово комбайн, щоб не обмовитися.

54 чоловіка скінчив курси комбайністів, що були влаштовані на Ростовській досвідній станції спеціально для робітників радгоспу.

— Як у вас проходить змагання на комбайнах?

Робітник вікладає на бік свою записну книжку і охоче ділиться досвідом роботи на машині, яку ще так мало ми знаємо.

— Змагатися на комбайнах у нас дуже важко, — каже він. — Робота їх залежить від багатьох інших... інших (розмовник довго підшукує слово).

— Факторів, — вставляю я.

— Так, факторів, що гальмують діло. В нас не вистачає зерно-возок, — ось що пагано. Набере комбайн повен засік зерна й стоїть, гає час. Не врахували всього, транспорту в нас замало. Тай самі комбайністи (в оригіналі звучить „ковбайністи“) ще не дуже знаються на своїй справі. Нам ще вчитися треба. Буває раптом машина заартачиться. Де? Що? Кинешся туди — сюди, поки то облазиш усю та знайдеш, чого їй бракує, а час іде. А то ще робота вночі. Тут дивись та дивись, а то шелесту такого наробиш! А машина ж понад 4000 крб. коштує!

— Трапляється, що порпаєшся струментом, у темряві, та й забудеш десь струмент, не помітиш. Бували в нас такі випадки. Ну рушить парінь, і враз тобі — стоп! Гляди й наробів ділов. Тепер один робітник у газеті запропонував після роботи струментом, перевірити його по списку. Це, звичайно, задержка, зате будеш спокійніший.

Я пригадав з медичної практики, що в футлярах для набору струменту є для кожного своє гніздо. Порожнє гніздо свідчить про відсутність того чи того струменту.

Висловлюю свою думку.

— Правильно, правильно... погоджується комбайніст. — Це було б дуже до речі — зразу видно чого не вистачає.

Ще не цілковите й не зовсім досконале вивчення всього величезного й складного організму комбайна робітниками, одмінні місцеві умови й організаційні неув'язки спричинилися до зниження норм виробки для комбайнів із 25 гектарів за 20 год. робітний день до 18 гектарів. Машина й робота на їй ще потребує старанного вивчення. З цією метою на комбайнах запроваджено хронометраж.

— Що ж, і справді ця машина така дика для вас?

— О, ні. Звичайно, за якийсь тиждень-два роботи всіх капризів її не визнаєш, але змагання нас примусило придивитися до машини пильніше й мати про неї свої думки.

Комбайніст узняв олівець щось покреслив у своїй книжечці й продовжував далі:

— Скажемо, Мак-Кормік¹⁾. Хороший він, що міцно зроблений і добре перечищає зерно, тому й коштує дорожче. Але погано те, що в його платформа прироблена нерухомо до передка й немає з правого

¹⁾ Система комбайна „Мак-Кормік—Дірінг“.

боку колеса. В рухові на нерівному полі платформа сильно дріжить, підскакує вгору, деє нерівну стрижку. Якщо передок потрапив на бугор укупі з ним підіймається й платформа, й захоплює пашню дуже високо. Або вітрогон. Треба переставити — зупиняй машину. А це забирася час. От уже в Румеля¹⁾ з вітрогоном краще, можна регулювати на ходу, тай платформу незалежно від передка можна підіймати. не так, як у М—Корміка.

Молодий комбайніст, очевидно, добре встиг обізнатися з машиною. Декотрі робітники пішли далі. Вони вже зробили свої пропозиції щодо раціоналізації роботи комбайна. Так, цінна думка механіка Черєвкова, що запропонував переробити карбюратор на відкритий, бо в теперішньому стані він часто забивається порохом. Він так само радить улаштувати окремі підойми для пуску комбайна й мотора, щоб у разі дрібної потреби не зупиняти цілої машини; досі вся машина пускається в рух одною підоймою. Чимале значення для швидкості роботи і комбайна мають пропозиції Черєвкова: переустаткувати мотовила на шарніра та влаштувати перед шатуном щиток, що захищав би косу від частого забивання.

Технічний відділ радгоспу підчас жнив стримується заводити будь-які переробки в комбайні, але, безумовно, він їх зробить і випробує за вільного часу. Радянська смекалка може набагато поліпшити американську машину.

— Скажіть, от ви працювали в індивідуальних господарствах...

— Ні, в селянських працював — не зрозумів комбайніст.

— Та це однаково... Де ж краще?

— Звичайно тут. Поперше, 5 годин, а якщо 10, то маємо надбавку. А хазяїн норовить від зорі до зорі. Та й легше в радгоспі — все на машинах.

— Значить у радгоспі цілком добре?

Мій співбесідник якусь хвилину роздумує, поглядає на сусіду, що одірвавшись від газети, прислухається до нашої розмови. І, ніби одержавши від нього підтвердження на свої думки, говорить:

— Ні, в нас іще не все гаразд. Скажемо, от лазні на кошах треба, а її нема. Думали влаштувати на кожному коші, аж воно не так легко: 70 ковів! Воду треба возити за десятки верстов, — де тут настатиш транспорту, а його, сами знаєте, не вистачає. Ну й одклали вже на те літо.

— Робітком заявив, — втручається товариш із газетою, — що на те літо доб'ється, щоб по всіх кошах були лазні, лазні та ще й з душами.

— І з душами! Сюди дивись!..

Обидва комбайністи весело регочуть. Вони добре знають, що радянська влада захищає охорону праці, але цілковито усвідомляють, що за один рік існування радгосп, при всьому бажанні, не в силах був утворити умови що задовольняли б побутові й санітарно-гігієнічні

¹⁾ Теж — „Аванс—Румел“.

потреби робітника, як звикли в нас висловлюватися, на всі 100 відсотків. Тому в їхній скарзі не відчувається злоби.

Вони терпляче міряються з усякими неполадками, що зустрічаються в радгоспівському житті через об'єктивні причини.

Але не всі такі. Трактористи та комбайністи найдисциплінованіша й найсвідоміша частина робітництва. Зате серед сезонників трапляються, хоч і зрідка, справжні рвачі, що на всяких незначних організаційних неполадках утворюють цілі конфлікти аж до зриву роботи. Такий випадок трапився в тій же таки 4-й бригаді, коли виник перебіг у поставці продуктів і 63 наймити покинули роботу. В конфлікт втрутилася спілка. Скликали мітинг. Роз'яснили. Наймити усвідомили, що їх збили з путі глитайські підспівувачі, які затислися серед сезонників. Тут же на мітингу вирішено негайно стати на роботу й написали про свій гріх до газети.

Підчас нашої розмови до намету входить запорошений молодий хлопчина в промасляному прозодягу й питається махорки. Діставши кесет від того, що читав газету, він сідає на край тапчана, скручує цигарку й раптом говорить:

— Ви бачили такого петрушку?

В його голосі тривожні ноти.

— Як? Що?

Прибулий називає прізвище стернового, який щойно незручно повернув інтером і переїхав „парус“ (брезент) порізавши його гострими зуб'ями колес.

Кілька хлопців, що були в наметах, раптом забалакали.

— Та чи він не зглузду з'їхав?

— Спитайся, каже, „я думав ґрунт м'який і нічого не станеться“.

— Видали ви такого?— звертається до мене мій розмовник.—То й йому, мабуть, у голові м'який ґрунт... Загубив парус... Ай-я-яй!.. От голова!..

Треба було бачити це шире обурення на необачного тракториста, щоб пересвідчитися як робітники цінують радгоспівське добро й як вони картають усякого, хто через свою халатність завдає збитків господарству. На кошах і таборах ви не побачите, щоб якісь речі валялися без догляду. Кожен, хто знаходить бездогляду річ, вважає за свій обов'язок прийняти її в належне місце. Тисячу робітників—тисячі пильних очей, що стежать, щоб у господарстві не пропав найменший цвях. Свідома своїх класових завдань робітнича маса допомагає молодому „Гігантові“ стати на міцні ноги.

„НАС ЄТТА НЕ КАСАЦЦА“

Поруч із наметом-вагончик. Біля нього сидять дві жінки, чистять картоплю. Чую добірну надволзьку говірку.

— Сталінградські чи Саратовські будете?

— Сталінградскія—в один голос відповідають куховарки.

— А старша з вас котра?

— Ми,— озивається молодиця з облупленим носом, показуючи на себе.

— Как у вас относително соревнованія?— без ніяких вступів починаю я.

— Соревнованія? Какая соревнованія?— чудує молодиця.

— Как, ви не знаете, что такое соревнованіе? На собраниях то биваєте?

— Етта нас не касацца. Ми знай свойо дело,— незадоволено бурчить старша куховарка.

На куховарок чимало нарікань. Приходять вони з далеких сел, части неписьменні, затуркані жінки. При всій старанній роботі, буди, проте, непідготовлені в куховарській справі, готують не завжди як слід.

Мої розмовниці на жаль належать до цієї категорії. Чепурухи з них не важні. Тим часом відомо, що й серед куховарок є чимало активних, які вступили в змагання й підтягнулися в своїй роботі. Загалом же кажучи в радгоспі, очевидно, мало звертається уваги на добір куховарок, і це дарма. Адже від підготовлености куховарок набагато залежить і смак виготовленої страви й санітарний вигляд кухні та зберігання продуктів. Останніх же заведено в харчову розкладку стільки, що страву можна було б готувати не лише наїдну, а й смашну. Досить згадати, що на кожного робітника полагается на добу: крупи 200 гр, м'яса—200 гр, жирів—40 гр, хліба—1 кіло, цукру—30 гр, й чимало приправ. По калорійності це досить сильний раціон. Тож дуже варто було б, набираючи куховарок на сезон (їх у радгоспі сот до двох), пропустити їх наперед через відповідні короткотермінові курси. Видаток на це цілком би виправдався.

Погомонівши з куховарками про змагання, про яке вони, буди лише кілька днів у радгоспі, ще не мали уявлення, я поспішаю до каравану комбайнів, що почав наближатися до коша.

ГЛИТАЙСЬКА БРЕХНЯ Й РАДГОСПІВСЬКА ПРАВДА

— Ви бачили, як працюють комбайни? Що? Добре?

— Ой не питаєте... Бодай не бачити... Преполовинили, розвіяли по полю хліб. Там таке робиться, хай бог милує! Зерно купами лежить...

Я добре пам'ятаю ці слова мого господаря. Господар мій один із тих спритних хамелеонів, які добре вміють натягати на своє глитайське черево незаможницьку, а в крайньому разі середняцьку очкурню. В розмові по душах він обмовився; що „ми сами мали не одного наймита (це рік-два тому), та в нас робилося по другому, бо хазяїн є, а там"... Розпачливий порух рукою— що говорити:

Відомо річ, запевненням такого добродія щонайменше ймеш віри, а в тім... Треба було подивитися! В американців чисто (це в „Сеятелі“) а тут хто зна, може справді не навчилися працювати.

Гуркочучи й жарко дихаючи, до рогу клітки наближається караван із п'яти комбайнів „Мак-Кормік — Дірінг“. З увагою й пильністю, властивою хіба агентові карного розшуку, що за всяку ціну мусить знайти злочинця, я по черзі проглядаю шлях пройдений машинами, встромивши зір у землю. Де ж ті капосні купи зерна? Ну, не купи, то хоч окремі зернята? Наставляю картуза над соломотрасом, перетрушую половику на землі — катма! Що правда, поваленого стебла з колосом комбайн не зачепить, як не зачепить його й жатка, але молотьба навдивовижу чиста, я сказав би, ідеальна. Вітер, знаю, шкодить роботі комбайна, та й на вітру я роботу його бачив у комуні, вона безумовно хороша, сьогодні ж у тиху погоду — просто чудова.

Тепер мені стає цілком ясно; заява мого доброго господаря є не що інше, як гарчання ситого пса, якому не дають заривати в землю крадену поживу.

Щойно зупинилися комбайни, як до їх під'їхали зерновозки й почали забирати зерно. Біля самих машин метушився невеличкий на зріст чоловік із зошитом у руках і щось до нього записував.

— Глянь, ребята, Пецугін, наш Пецугін!

Я оглядаюсь. Троє тимірязівців, що вкуці зо мною оглядали радгоспівське дворище, простують до нас. Нуда, це ж він і з самий Пецугін, що з зошитом у руках, їхній однокашник, — теж на практиці тут, — тимірязевець. Приязна товариська зустріч. Тиснення рук.

— Ну, що ти поробляєш, ядовітий чоловік, — це до Пецугіна опенькуватий вузівець.

Товариш починає розповідати. Він за облікового (учетчика). Студентів-тимірязевців працює тут сила — практику проходять. „Гігант“ для них чудова школа. За кілька місяців практики студенти перебувають на всяких роботах і за полевода, й за облікового, й за старшого, й комбайніста, й на жнивирці, й молотарці.

Вони працюють і вчаться серед робітничої маси, зростаються з нею. Це будуть справжні пролетарські агрономи.

— Як же працюють свої Дірінги?

— Дірінги? Добре.

— А комбайністи — навчились?

— О, з них учні хороші — хвалиться Пецугін, — учителів починають перегоняти. Радянський механік Черевков уже подав свої пропозиції раціоналізувати американську машину.

І студент розповів те, про що я довідався вже раніш.

Машини рушили. Стальні лебеді — відчайдушно закрутили хвостами — пропелерами, розвіваючи перемолочену пашню по полю.

— Чому не збираєте соломи?

— Витрат не виправдає.

— Ой, чи так?

— Принаймні тепер, коли господарство виключно зернове, в цьому немає потреби. А приорана солома теж не пропаде — вона дасть певний продукт для угноєння.

Педугін, кидаючи відповіді на запитання, проходиться сюди й туди по стерні. Нагледівши колосок, він його підіймає, й складає в пучок. Я переконуюсь, що пильнування радгоспівського добра набуває тут якогось „символу віри“, виконувати який є найсвятіший обов'язок кожного, хто вважає себе за члена цієї великої однодушної сім'ї.

— Які досягнення маєте в змаганні комбайнів? — запитує Педугіна.

— Точно ще не встановили. Перевіряємо. За сприятливих умов норму 18 га. за 20 годин виконуємо. Більшого дійшли самов'язки; вони перевищили норму: замість 28 га. парні снопов'язки за день убирають 32 га.

Мене дуже кортить покурити, але біля машин, де горюче, неможна: в „Гіганті“ з вогнем не жартують. Я покидаю своїх колег, що розпочали дискусію на якусь агрономічну тему.

НА ХУТІР № 2

Великі відстані на радгоспівських ланах дуже легко перемагати за допомогою як не тракторних повозок, то вантажних автомашин, що снують із кінця в кінець на всій радгоспівській території, як метеорити на вересненому небі. Вони розвозять зерно, воду, горюче, продовольчі продукти.

З цілинської бази — шляхи радіусами на всі сторони.

— Чи не доїду я з вами на хутір № 2? — питаю шофера вантажної машини, що розгрузилася від лантухів із зерном на вагонній погрузці.

— А чому, можна.

Умощуюся на купі порожніх лантухів і машина рушає.

До хутора № 2 (колишній пана Пішванова) 8 кілометрів. Рівний широкий шлях із зрізанами боками, сірою стрічкою перетнув зелену, ще незайману цілину. По один бік стрункою лавою вишикувалися високі телефонні стовпи. На полі гомін. Далі шлях завертає ближче до пашні. Праворуч, на рівнині, важкою ходою ступають комбайни. Їхній розмірений плин — рух нагадує верблужий караван, що повертається з далекої екзотичної країни, навантажений заморським крамом.

Минає якихось чверть години й ми наближаємося до хутора коло якого в бальці дзеркаліє водяна чаша ставу.

— Мені праворуч, — каже шофер, — а ви можете тут злізти, — оце й є хутір № 2. Між іншим, скажіть, хто ви такий і відкіля.

Я називаю себе.

— Так... так... — пробачливо повторює шофер — це, знаєте, між іншим... — І рушає далі.

Хутір № 2 примостився в балці, над ставком. Колишній панський будинок — тепер контора. Кілька довжелезних сараїв, а між ними цілі ожереди мішків із зерном. Кооперативна крамниця. Кухня. Дитячий майданчик. Ремонтні майстерні. На обох схилах балки — сад. Занеханий він, це правда: ніколи за його думати в таку гарячу пору.

Сонце вже під обід. Доймає спека. Страшенно хочеться кинутися в холодну воду й поборюватися в її бодрючому лоні. Так я й роблю. Потім просту на гору, де дмухаючи високо в небо половою працює довгов'язий „Румель“.

ПРИМУСОВНИКИ ЗМАГАЮТЬСЯ

Це один із кошів 9-ї бригади, де працюють примусовники (принуділовці). Цікаве, між іншим, їхнє ставлення до соц. змагання. Копирсаючись у матеріалах робіткому, я натрапив на такого документа:

... Ми примусовники, що працюємо на 2 коші 9-ї бригади візьмомо активну участь у соціалістичному змаганні. Не вважаючи на держповинність, що її несемо, ми постараємось показати, що для нашого будівництва й ми робітники. Ми викликаємо на змагання 4-й кіш 9-ї бригади й 4-ї бригади молотарку № 1 на таких умовах: норма виробки за 18-годинний робітничий день 4000 пудів*.

Пригадую цю резолюцію в розмові з машиністом Дегтерьовим.

— Чи не для красного слівця, буває, ваші примусовники склали таку резолюцію?

Дегтерьов уже літня людина, працює коло машин десятки років (по панських економіях теж бував), отже бачив усяких і хазяїв, і машин і робітників.

— Признатися, вони слова свого додержали. В панських економіях так не працювали „вільні“ наймити як тут примусовники. Звичайно, тут має значення ще й поштучна оплата роботи. До 4000 ми таки набивали, — це коли приставка снопів близько (недостача транспорту й тут почасти відбивається на успішності змагання).

— Правду кажучи, іноді¹ боїшся¹, що машина не витримає: адже норма виробітку її на день 2500 пудів, а тут цілих 4000.

Отака² дистанція!¹

Але де це видано, де це чувано, щоб [засуджені] до примусової праці злочинці свідомо казали, що вони, не вважаючи на держповинність, беруться довести й доводять державі, тій державі, яка їх карає, що для нового будівництва й [вони] робітники. [Це може бути] лише в нас, де кара не розкладає людину, [що стала з тих чи тих причин] злочинцем, а виховує й виправляє її.³

— Дуже добре в нас працювала ударна комсомольська група. Молодці хлопці! — всім за приклад були, — хвалиться машиніст. — На їх дивлячись, і примусовники не хотіли піддаватися. Та тепер перевели їхнього керівника до іншої бригади (студент — темірязівець він) і хлопці трохи прохололи. — Чимало нам іноді заваждає змагатися, — роздумуючи говорить машиніст далі, — смішно казати, пустяк ніби — недостача струменту. Гарнітуру струментного при молотарці нема. Іноді в бригаду доводиться бігти за якимнебудь ключем, гаячи час, а машина стоїть.

— Ви що ж вимагали, щоб дали вам усе? — питаю.

Робітник ніяково зрушує плечима.

— Ні... В помічників, бувало, ідеш із молотаркою в поле, то все тобі на руки видається.

Так як й не добився чи справді того струменту не вистачає, чи Дегтерьов, за старою звичкою, чекає, щоб хтось йому дав, а самому кидатися лише тоді, коли щось уже скоїться з машиною.

— Ну, а машина добра, молотить чисто. Тільки любить вона, як інша баба, щоб коло неї упадали.

— Як то?

— Залізна вся, так від двигіння гайки часто відпускаються.

— Отож доглядай добре й підкручуй, щоб котра не зірвалася. У клейтонівських нащот цього куди спокійніше. А то ще якийсь дивак підчопники робив. Скрізь залізо, а підчопники дерев'яні,— звичайно швидко зносяться. Або маслянки... Чому б їх не закрити клапанами, щоб порох не летів,— тоді й мастила машина менше б забирала.

Тут машиніст не витримав, він майже силоміць потягнув мене до молотарки, показуючи маслянки, що позабивалися пилом. Дійсно, яка дурниця не прикрити місця, куди пускається мастило, адже це пустяк діла.

Гуде, двигить машина. Два робітники, стоячи на сноповозці, ледве встигають кидати снопи в її широку пащечку. А вона ковтає їх з такою жадобою, що їй міг би позаздрити сам гоголівський Пацюк, великий любитель, що правда, не снолів, а звичайнісіньких вареників. Снопів зовсім не розв'язують. Це непотрібно: на бичах барабана прилаштовано ножі, які з легкістю бритви в руках досвідченого голяра перетинають товсті жмути пашні, обертаючи їх на дрібну січку.

— А чи немає рації знімати із снопів шпагат? — питаю машиніста. — Адже він гроші коштує.

— Пожалуй і є,— роздумує він.

Ми починаємо підраховувати. На гектар іде 5 фунтів шпагату. Середній обмолот машини 50 гектарів за двозмінний робітний день. Отже витрачається коло 6 пудів. На розрізування снопів потрібно було б поставити 4 чоловіка на кожну зміну — це коштувало б: $4 \times 1 \text{ кар. } 20 \text{ коп.} = 4 \text{ крб. } 80 \text{ коп.}$; 2 зміни = 9 крб. 60 коп. Але далі наші обчислення уриваються: ми не знаємо собівартості верьовки з в'язального шпагату. Хай той, хто знається на цій справі, візьметься підраховувати далі, що більше коштує: чи оплата праці розрізувальниць, чи собівартість верьовки. Коли собівартість останньої буде дешевша, то безумовно „Гігантові“ є рація збудувати цілу верьовочну фабрику, бо витрачає він шпагату не сотні, а тисячі пудів¹⁾.

МАРУСЯ САВЧЕНКОВА „ЛІГУРИРУЄ“

Три величезні платформи сноповозки ледве встигають постачати молотарці снопи, та ще добре, що їхати по їх недалеко. Біля машини робітників десяток півтора. Кожен ретельно виконує свою роботу.

¹⁾ Через кілька днів у газеті „Гігант“ було вміщено пропозицію одного робітника розрізувати шпагат. Адміністрація врахувала цю пропозицію й завела розрізування снопів як спробу, на одній молотарці.

Балаканини не чути. Лише одна трактористка, що чекає на спорожнення своєї сноповозки, щось заглядає коло невеличкого Інтера і мугиче собі щось під ніс.

— Багато в вас жінок працює за стернових? — підходжу до неї.

Дівчина обертає до мене кругле, намазане „жировкою“ лице, припудрене солідним шаром порошу й каже:

— Чоловіка з 40 є.

— З роботою справляєтесь?

Маруся Савченкова (так звуть трактористку) трохи ображена. А чому б і ні?! Потім додає:

— Буває важко заводити машину, так що ж, і серед хлопців є такі, що доводиться помагати, — другий ще слабкіший за дівчину.

Маруся Савченкова прийшла з села. Комсомол на тракторні курси послав, і от тепер у радгоспі.

— Що вас звільнятимуть після жнив?

— Ні, звільнятимуть хлопців, а дівчат залишать, бо нас небагато. Будемо далі на курсах учитися, щоб і на інших машинах уміти працювати.

— Може на комбайніста мінете?

Трактористка не ховає вабливої посмішки. Що за питання? Адже мрія кожного тракториста — це стати за капітана корабля радгоспівських ланів.

— Ей, Марусе, давай уперед, — чути голос парубка, [що скидає снопи.

Маруся по-молодецькому вискакує на сидіння й упевненим рухом повертає стерно й просуває сноповозку вперед.]

— На комбайніста — це хороше б було. Вони й грошей більше одержують.

— От бачте...

— Тепер от змагання в нас, — каже Маруся Савченкова. — Не хочеться й собі відстати, а то багато чоловіків думають, [що як дівчата, то вже й нездатні до цього.

— А ви доведіть, що і в вас душа не з лопуцька.

— От і доводимо. Ми, стернові, змагаємось, головне, на економії горючого і я з товаришем, що працює на цій машині в другій зміні вже знизили витрату горючого проти інших. Тут треба добре лігуріровать подачу горючого до карбюратора, щоб менше його витратити, а це не так просто.

— І що ж, ви маєте досягнення?

Дівчина поклала руку на бак машини і пестливо погладжуючи його, хвалиться:

— Я з товаришем, що працює на цій машині, в другій зміні, вже знизили витрату горючого за 20-годинний робочий день до 30 кіло. А є такі, що витрачають і 40, а то й більше, на [такій самій машині.

От вона, Маруся Савченкова, дівчина з далекого села. Її наївне „лігуріровать“ і „жировка“, якою намащено обличчя, свідчать, що вона

ще недалеко відійшла від свого ще нерозвиненого села з його своєрідним побутом і поглядом на жіночу красу¹⁾). Але це вже не пастушка, а робітниця, що кохає машину, що мріє стати комбайністкою, знає ціну отому „легурировати“ і на фронті змагання, хто зна, може вона буде одною з тих, кому дістанеться перемога.

Сноповозку спорожнено. Трактористка знову сідає за стерню й рушає до кіп. До молотарки під'їжджає нова площадка. Я поглядаю на сонце, що от от скотиться за обрій в останнє кліпнувши золотими променями віями, й покидаю кіш.

По дорозі від коша натрапляю на гурт снопоносів — їх чоловіка з 30 — все дівчата та жінки й лише одним однісінький дідок. Це їхній ватажок. Працюють артіллю, по-штучно.

Дідок із молодницею кладуть копи, решта носять.

— Не треба часом вам помагачів?

Не відриваючись від снопів, старий скоромовкою кидає:

— А? Што? Самім неча делать. Как?..

Він на хвилину зупиняється і, зиркнувши на мене вузьким примруженим оком, раптом говорить пошепки і немов крадучись:

— Слухай радімий, нельзя лі штоб нашім девкам разрешілі не десять, а одинадцять часов работать? А?

— Я тут чужий, — кажу — кажіть, бригадирові.

— А, разі што так... — кидає дідок і під його вправними рухами снопи знову летять перевертом на полукіпок.

Дівчата не пройшли — пролетіли. Смуга, завширшки сажнів у 30, що хвилину тому рябіла снопами, вилискує стернею. Не встиг я повернутися, як старий у купі з молодницею подався вперед, де вже виростали купи зношених снопів.

Я не дізнався, чи бере артіль участь у змаганні. Але одно ясно, що працюючи по-штучно вони намагаються щомога більше убрати снопів. Десятигодинного робдня їм мало. Групи снопоносів, що змагалися, перевищували норму виробки (1 гектар на чоловіка) в 2—2½ рази.

БЕЗ ДИСКУСІЇ НЕМОЖНА

Робітком у „Гіганті“ на вигляд дуже скромний. Його штаб, як і цілого радгоспу — непоказний. Малесенька кімната, два столи, шафа. Людей щось 3—4 чоловіка. Зате клієнтура чимала. Один за одним ідуть робітники: конфлікти, прийом робсили, погодження, справки, розподіл літератури, газет — все це відбувається тут. Але головна його робота там, на ланах. Як не один, то другий член управи цілими днями в роз'їздах: 5 тисячну армію треба обслужити! 75 кошів!

— Як ви задовольняєте культурні потреби робітників українців?

¹⁾ Маруся Савченкова на мій закид казала, що „жировка“ то щоб шкіра не репалась, та хто ж їй повірить? С. Д.

Заступник зава політосвітою упевнено відповідає:

— Звичайно, як і всіх.

Робіткомівська бібліотека має щось із 5000 книжок, передплачується коло 600 примірників газет.

— А українських скільки?

— Книжок? Є декілька п'єс. А газет українських не переплачуємо.

— Ні одної?

— Ні одної.

Це в той час, коли серед робітництва до 30—40 відсотків українців.

— Хлопці, та що ж ви собі думаєте?

— А хто їх читатиме?

Наводжу замітку редакції в радгоспівській газеті „Гігант“ № 5 за 14/VII:

Рабочим украинцам

Некоторые рабочие украинцы просят нас часть газеты печатать на украинском языке.

Мы охотно делали бы это, но, к сожалению, в нашей походной типографии нет украинского шрифта.

Мы просим в бригадах и на кошах товарищей, которые могут переводить с русского языка на украинский, устраивать читки нашей газеты для рабочих на украинском языке.

Замзавполітосвітою здвигує плечима:

— Но ведь у нас ніякої українізації здесь не может быть.

— Помиляєтесь, товаришу, на Сальщині українізується всуціль 4 райони і всі сільради з переважною більшістю українського населення. Можливо й ваш, Західно-Кіннозаводницький район. Та не в тім справа, національні інтереси повинні бути... і т. д.

Довелося дискутувати довго, запально в такій, здається, простій і цілком зрозумілій справі.

— Это интересно, очень интересно — роздумуючи каже про українізацію представник робіткому.

— Да, да очень интересно, товаришу робіткоме... Отож, давай української літератури!

„КИДАЮ КУРИТИ Й ВИКЛИКАЮ“

Під таким наголовком дуже часто можна зустріти замітку в радгоспівській газеті „Гігант“.

Ще до опублікування в газеті правил про поведження на степу з вогнем, від якого можуть виникнути величезні збитки господарству робітник Ковальов пише до газети:

„Пропоную при уборці хліба встановити дисципліну й найсуворіший цорядок серед робітників.

При роботі на полі не курити, бо вогонь може спричинитись до великих збитків“...

Першій відгукується комсомолец Калініченко :

„Через те, ще від необережного поводження з цигаркою може виникнути пожежа, я, комсомолец 4 бригади Калініченко, покинув курити й викликаю усіх радгоспівців зробити те саме“.

За комсомольцем іде міліціонер 5 бригади, що охороняє порядок на коші. Далі трактористи, комбайністи и т. д. Кидати курити в радгоспі стало побутовим явищем серед робітників.

В „Гіганті“ встановлено суворі протипожежні заходи, особливо на роботі коло лашні, які ретельно виконує робітництво.

Курити на полі можна коло лашні тільки в місцях, призначених для цього: в ямах, шатрах, вагончиках, що є на кожному коші. Але робітництво розуміє всю небезпеку від огню й не лише ретельно виконує протипожежні правила, а йде й далі, кидаючи зовсім курити.

Свідоме ставлення робітництва до виконання протипожежних заходів дало привід околішнім глитаєм пускати всякі спльотки про радгоспівські порядки, мовляв, до чого дійшло: курити забороняють.

Ці дурниці спростовують самі робітники в листах до місцевої газети, заявляючи, що радгоспівське майно, то їхнє й вони всіма силами його охоронятимуть.

ЛИРИЧНИЙ ВІДСТУП І ПРАКТИЧНА ПРОПОЗИЦІЯ

Зникає цілина. Машина пройшла ще не скрізь, але як не сьогодні, то завтра вона пройде. Зникає типець, тонконіг і ковиль; ніколи вже не з'явиться катран, і тирса і чебрець. Можливо не побачимо ми більш ні кермеку, ні петрішки польової, різак, сірка та гелекопару; навіть молочай, полинь, нехвороща, деревій, орішник, тичина доживають тут останні дні.

Прощайте свідки старої давнини! Були ви і корисні й шкідливі для людини. Але тепер ви стали всі на заваді їй. Тож, dorостайте свої останні дні!

Я довго блукаю цілиною. Нариваю всякого бур'яну й несу додому.

Моя кватирна хазяйка добре знається на всякому зіллі. Вона перегортає жмут напівсухого бур'яну і, як поважний магістр фармації починає описувати кожну бур'янину, вихваляючи її лікувальні й інші властивості.

— Це кермек,— показує вона на гилячку з малесенькими рожеватими квітами. Кермеків корінь уживають у чинбарстві. В нас і на базарі його одна лавка купує. Це — деревій: його від геморою п'ють, та ще од „ремантезу“ ноги парять. А ось глекопар... Баби раніш ним глечики парили й боже яка сметана хороша виходила! Сама парила... посміхається хазяйка.

— А тепер?

— Тепер уже ні, непотрібно... на сепараторі перепускаємо... А це ось різак—професорським тоном продовжує хазяйка, беручи в руку гилячку з крихітними білими квітками, розташованими парасолькою.

Із його, звинить, п'ють декохт для дійствія різачки (треба розуміти проти різачки).

— І помагає?

— А якже, помагає, пойнятно, помагає...

— Ви щож, лікували колинебудь травами?

— Ні, а так... А є в нас баби, що всяку хворобу тобі виліче і таких трав знає...

Хай пробачить мене читач з оцей відступ. Звичайно я не великий прихильник народної медицини. Але віковий досвід людей у справі лікування хвороб травами не раз підтверджувала наука. Та не лише в цьому цінність зілля. Немало з трав знаходять собі технічне застосування в діяльності людини. Взяти хочби корінь того самого кермеку. Він дуже цінний; чинбарській промисловості його потрібно десятки тисяч пудів. Цилини зникнуть. Так от питання: чи вивчено все те, що них росте? Чи експloatовано такі цінні рослини, як кермек, що зникне разом із підйомом цілини?

На терені, що зникне під Дніпровою водою, у зв'язку із пуском Дніпрельстану, ВУАН провела чималі роботи, досліджуючи місцеву флору. Слід би це зробити комусь й підчас розгортання другого дні прельстану — чорноземного, та й не його одного.

ТРИ ЗАПИТАННЯ

Помішник директора агроном Литвиненко дуже скидається на пересічного середнячка. В чоботах. Синя сорочка. Череском підперезаний. Нема в його ніякої ознаки, що свідчила б про той, таки чималий пост, який він посідає. Помдиректорові, видко, дуже ніколи, бо він похапцем між діловою розмовою їсть суху тараню і так швиденько-швиденько, бо час гарячий і бігти до їдальні чи на квартиру нема коли.

Три питання я задав тов. Литвиненкові:

— Який вплив радгоспу на усуспільнення околишних індивідуальних господарств?

— Покищо він невеликий. Ми сами лише спинаємось на ноги. Радгоспові не вистачає тракторів: потрібно 600, а є лише 400. Та й при цій кількості їх ми змогли обробити околишньому населенню весною 3000 гектарів землі по 8 карб. за гектар. Тепер от, бачите, — показує агроном на селян, з якими він щойно вів розмову, — до нас хлібороби йдуть по селекційне зерно. Одній Сальський окрузі ми дамо 700 тисяч пудів сортового зерна. Засів у нас на 90 відс. чистосортний.

— Чи правда, що в дирекції радгоспу є тенденція замінити агрономів інженерами? Які ваші думки щодо кемпелівської системи?

— Доки в нас нема інженера-агронома, один інженер нічого не зробить. Навпаки, в наших умовах, де клімат такий вередливий, без агронома як такого, робота немислима. В нас їх 8 чоловіка.

— Чи залишатиметься „Гігант“ на весь час зерновим господарством?

— Ні. Це буде лише перші 3—4 роки, поки підіймемо й розробимо цілину. Далі запровадитиметься правильний сівозмін, у якому посядуть місце й просапні культури.

Мене дуже „смушала“ помдиректорова тараня, тому я не міг на довго його затримувати. І лише тепер от, занатовуючи цю розмову, думаю: а ще ж я забув про скотарську справу? Адже просапні культури дають силу вгодовувального й молодшого корму. Отже — де кукурудза — там повинна бути й корова. А сотні тисяч пудів соломи та полови, що високими пірамідами вкривають радгоспівські лани. Хіба їх не варто перетворити на м'ясо й молоко? Відповідь повинна бути лише позитивна.

ЕПІЛОГ

1-го серпня був чудовий теплий вечір. У радгоспівській економії відбувався мітинг, присвячений антиімперіялістичному дню.

В моїй уяві ще не згладилися ті величезні цифри, які щойно виголосив промовець для характеристики шалених озброєнь світового капіталу. Примару війни, як далекий привід, відчував кожен із нас.

„На провокацію війни ми відповімо посиленням соціалістичного будівництва“ — така наша відповідь.

Йдучи додому, я зупинився на залізничному насипу й придивлявся в ніч.

Так, ми відповідаємо!

На сусідньому з економією полі, по гойдуючи вогнями, важко крокував караван комбайнів. Вони продовжували виконувати свій 20 годинний робітний день. Іхній далекий гомін затамовувався безупинним гуркотом швидких трансмісій і молотків у радгоспівських майстернях. Громихаючи металевими гусеницями, до економії наближався 60-сильний Клитрак, тягнучи за собою цілий поїзд трьохтонних зерновозок, налитих радгоспівською пшеницею. Глянув на елеватор. Він грандіозною прямокутною скелею, на якій тріпотало чорне крило прапора, високо врізався в небо, і, як могутній маяк, далеко пронизував світлом своїх горішніх вікон покривало ночі. Довгими залізними рурями зерносховище переливає гарячу червону кров землі у залізничну артерію. Вірна своєму господарю, вона розмірено пульсує передаючи в усі кутки здорового радянського тіла, сконденсовану енергію, що дасть сили заводам і запліднить поля новим насінням.

Життя не вгавало. Воно шумливо йшло крізь ніч. Зернова фабрика працювала з безнастанною експресією, вливаючи в зерносховища й вагони нові й нові тисячі тон хліба.

Прислухаючись до пульсу нового життя, що волею переможної кляси забило над спраглим степом, я покидав його, сповнений глибокої віри в перемогу чорноземних дніпрельстанів.

28/VII — 1/VIII 29 р.
Радгосп „Гігант“.

ПАМ'ЯТІ ПЕРШИХ ХОРОБРИХ

Минає 10 років з дня трагічної смерті борців-революціонерів і перших основоположників пролетарської літератури на Україні — Василя Чумака, Гната Михайличенка та А. Заливчого.

На великий сором, діяльність і велику роль цих видатних в розвитку пролетарської літератури письменників і досі не вивчено й не висвітлено як слід в нашій літературній науці.

Містячи нижче — далеко не вичерпні ювілейні статті — доповіді, читані на врочистих прилюдних зборах кабінету радянської літератури Інституту Т. Шевченка, в яких здебільшого поставлено самі проблеми вивчення так цих письменників, як і близького до них Андрія Заливчого, редакція вважає за свій обов'язок піднести свій голос за те, щоби першим хоробрим нарешті віддано було ту увагу, на яку заслуговують вони своєю високою творчістю й значінням у творенні нашої літератури.

В. ЧУМАК І ЙОГО ПОЕТИЧНА СПАДЩИНА

Юр. Лавріненко

Біографії "перших хоробрих", образ їхньої революційної діяльності та ідеологічне обличчя радянська критика саяк так уже розробила. Багато розкидано по журналах всіляких споминів, вражів і матеріалів про піонерів пролетарської літератури на Україні, хоч все це ще не синтезовано в окремі вичерпні біографії поетів.

Сходяться всі на одному, що то була дійсно нова генерація поетів — революціонерів, які, будиши сами селянського походження, "виробилися на новий для української культури тип пролетарського інтелігента й відтворили цей тип, його світовідчужання в художніх творах" (Б. Коваленко, "Перший призов" стор. 104).

Чумак віком був наймолодший, а обдарованістю — може найздібніший представник цієї групи. Народився він 1900 р. 25 грудня у селянській середняцькій родині. Перших потужних впливів селянського трудового оточення (між іншим і бабусі, що викладала молодому хлопчиків цілий своєрідний "курс українознавства", від казок та української народної пісні — до правильної української мови й соковитого народного лексикону) не могло заглушити монархічно-рабське виховання в церковно-приходській та вищо-початковій школі й гімназії. Уже на 13-му році життя Чумак пише українські вірші про "гніт і неволю", а в 15 років закликає взяти до рук червоного прапора (вірш "Годі"). У гімназії (1914 — 1918 р. р.) Чумак дуже багато працював над своєю освітою, ознайомився з класичною і модерною російською літературою, вивчав також історію, філософію. Революцію 1917 року він сприйняв з ентузіазмом, яскраво висловивши свій настрій у прозовому уривку "Букет пролісків". 1917 — 18 р. р. — Чумак, хоч і був активним громадським діячем у себе на Чернігівщині, але перебував у стані якоїсь депресії. Як пише Блакитний¹⁾

¹⁾ Передмова до збірки В. Чумака "Червоний заспів" 1922 р. Харків, видання ЦК КСМУ.

Чумак тоді „болочує й гостро відчуває фальш національно-визвольних гасел, втілених у так звану „Українську Народну республіку“ Центральною Радою. І не без болю рве з недавнім минулим. Цей і попередній період — період сумнівів, резигнації, одбиваються у віршах нотками безнадійності. Гетьманська реакція прискорює процес видукування поета“. Взимку 1918 р. Чумак кидає гімназію, рідну Чернігівщину і їде до Києва, пристає там до партії боротьбистів-комуністів (що потім влилась у КП(б)У), з головою пірнає в партійно-революційну і літературну роботу. Київські революційно-літературні кола радо приймають юнака в свій гурт, один за одним друкуються його вірші й критичні статті потісніших виданнях (журнал „Мистецтво“ та інші). Потім — праця в гетьманському, петлюрівському, денікінському заплілі, що закінчується в'язницею і розстрілом.

В умовах жорстокої громадянської війни, що в її фокусі був тоді Київ, Чумак не кидав поетичної праці й самоосвіти. Виключна невсипуша енергія та бойова завзятість не покидають Чумака й у в'язниці за кілька днів до розстрілу. Він клопочеться про видання рукописного літературного журналу, про в'язничий самоосвітній „університет“ для підвищення знань. Кожну мить прагнув використати для руху вперед.

У щоденнику Чумака, писаному у в'язниці, бачимо сліди цієї упертості й волі до праці та самовдосконалення. Ось за 30-те серпня (1919 р.) надибуємо такий запис: „В ці дні отримуючий не має казенної пайки“. І поруч же занотовано книгу французькою мовою, що її прочитав Чумак: „Bibliotegue nationale Poesie d'Horace. Tom I. Paris“. 23-го вересня Чумак знову записує: „Вечір. Продзвонили на повірку. Прочитав: Библиотека с:мообразования. Байе. Очерк истории искусств. Брокгауз и Ефрон. С. Петербург. 1909 р.“. В цьому ж щоденнику Чумак виписав цілу бібліотеку назв праць чужоземними мовами з наміром вивчити мистецтво взагалі та зокрема мистецтво доби французької революції. На свою поетичну діяльність Чумак отже не дивився як на аматорство, й з усіх сил намагався стати фахівцем своєї справи — явище досить виключне й нове в українській літературі. Маючи дужий поетичний талант, він все ж таки, як бачимо, свідомо поширював свою ерудицію. Чудовий приклад багатьом нашим сучасним поетам (і „молодим“, і „старим“), що, замість культивувати щільну свого хисту, застигають у пасивному спогляданні свого „поетичного нутра“, думаючи, що „надхненням“ вони надолужать і власне невігластво, і некультурність, і неробство в своїй галузі.

Коли ми до цього згадаємо ще пролетарську ідеологію Чумака, виключну активність його на революційній роботі, зв'язок з масами — то зрозуміємо все значіння поета-революціонера, зрозуміємо швидкий розвиток і розквіт його поетичної творчості, що поставила його на грані двох культур.

Не дивно, отже, що сучасна Чумакові критика одразу визнала в ньому виключну творчу індивідуальність. У тодішньому першому радянському літературному журналі „Мистецтво“ (№ 1, 1920 р.) Я. Савченко писав захоплений дирибми страченому вже Чумакові: „є всі [дані] гадати, що загинув поет з надзвичайною творчою стихією, яскравою індивідуальністю, поет нової ери, нових днів. Ні з одним із сучасних поетів його не можна порівняти“... „загинув високоталановитий, якийсь особливий поет, з нечуваними ще словами, образами, з якоюсь іншою красою, іншим піднесенням, іншими стремліннями — ніж досі ми бачили й чули“... „мимоволі здається, що коли б Чумак пожив хоч 5—10 років ще, перед українською поезією розгорнувся б якісь надзвичайні перспективи“.

Я. Савченко відзначив у поезіях Чумака великі [формальні досягнення: сонячний легкий ритм, що у своїй граційності досягає віртуозності, юний, нестослени метр. Він знайшов у Чумака оригінальні [рими, асонанси, що переважають у його віршах, і, на думку критика, „перевисують“ (своєю добірністю та своєрідним сполученням з елементами повної рими) все, що до нього було в українській поезії. Не менше захоплення висловлює Я. Савченко й образовою стороною творчості Чумака. Подібного визнання від „фахівців“ поезії мабуть ніхто з поетів-початківців не мав ні до, ні після Чумака в нашій літературі. □

Але пізніша радянська критика аж до нашого часу, розроблюючи біографію та ідеологію „перших хоробрих“, збираючи архіви та матеріали про їхню творчість, якось проте забувала про стильові досягнення Чумака й Еллана в нашій поезії (стаття Доленго про

Еллана — виключне з цього погляду явище в нашій критичній літературі). Більше того, ця критика іноді свідомо заперечувала їх. Наприклад, Б. Коваленко пише так: „Отже ризиком між представниками старої і нової традиції в повоєнній літературі визначають не формальні моменти їхньої торчости, а ідеологічна основа, що є в кінцевому рахунку функція ставлення їх до соціальної революції з усіма, зрозуміло, історико-соціальними передумовами цього ставлення.“¹⁾ (Підкреслення моє. Юр. Л.).

Нам здається, що після згаданої статті Я. Савченка, писаної ще 1920 року, це твердження не повне і трохи однобоке. Виходить, що в поезії Чумака ми ніби маємо розрив між новим революційним змістом і старою запозиченою формою. Адже стиль — це теж ідеологія, поскільки, він становить собою методу художнього мислення. В цьому, найкраще переконують нас саме пролетарські поезії Чумака й Еллана. Ми знаємо, що до них у українській літературі панувала реакція символістів (Загуд, Савченко, Я та інші). Поволі з болота символізму вибиралися „на світло“ передовіші й сильніші пости, щоб далі мати можливість творити літературу Жовтня. Шлях цей лежав через імпресіонізм. Ним шов і Тичина від символізму „Соняшних клярнетів“ до символістичного імпресіонізму „Ілугу“. Можна навіть сказати, з деякими застереженнями, що Тичина постільки революціонізувався, поскільки „імпресіонізувався“. Отже, генеральна лінія розвитку новітньої української лірики йшла від символізму, через імпресіонізм до нових стилів. Цю лінію здійснювали з одного боку Тичина, а з другого — Чумак і Еллан (пізніше продовжив її ще й Усенко), творючи так би мовити, одну школу. Словом, „український імпресіонізм“ був стилем нової революційної поезії, він уперше з'явився в українській поезії (не прозі) саме на прапорах жовтневої лірики. Наскільки велике захоплення імпресіонізмом було в революційних літературних колах — свідчить тодішня стаття І. Кулика.²⁾ Паплюжачи реалізм, як „зайвий і навіть шкідливий реакційний анахронізм“ (ст. 35), називаючи „революційний футуризм анархізмом у мистецтві“ (ст. 37), Кулик вважає, що імпресіонізм — це „соціалізм у мистецтві“ (ст. 38). Як робоча гіпотеза — це твердження тоді було корисне: воно стовхало все живе в українській поезії на розрив із символізмом, що, відогравши свою роль в межах буржуазної літератури, лише, альмував розвиток поезії Жовтня. Чумак і Еллан творили в цій імпресіоністичній школі свою окрему групу: вони, не маючи глибокого коріння в символізмі, скоріше могли порвати з ним, а завдяки своїй дідово-пролетарській психо-ідеології, рішучіше здеформували й імпресіонізм, типизуючи окремі імпресії — враження до ступеню реальності.

Завдання марксистської критики просліджити боротьбу Чумака й Еллана за емансипацію від буржуазних стилів, за самовизначення себе, як новаторів стилю пролетарської поезії, тобто вона мусить дослідити розвиток стилю їх поезії, що призвів їх кінець — кінцем до творення нової лірики.

Щодо творчості Чумака, то в ній можна намітити три етапи: перший етап становлять його дитячі та юнацькі поезії, позначені примітивним реалізмом та романтично-народницькими настроями; другий етап — це модерністично-індивідуалістична лірика, позначена насамперед кращою поетичною технікою й захопленням теорією „чистого мистецтва“; третій етап — це його пролетарська лірика, поезія соціальної боротьби, що й становить собою найціннішу для нас частину його творчості.

Дитячі свої поезії Чумак почав писати російською мовою, ще коли йому було 10 років. Романтика кохання й дружби, ідилія та ідеалізація природи, вірші в дусі Некрасова, або Кольцова (якого він любив і частенько по-дитячому копіював), — становили головний зміст дитячих його віршів.

Товаришування з особами, через яких Чумак діставав українську газету „Рада“, знайомство з історичними працями Костомарова та з українською літературою пробуджують національну свідомість хлопця, і вже на 13-му році життя він пише вірші українською мовою. Тут переважають захоплення Чумака історично-козацькою романтикою, ідеалізація старовини та боротьби козацтва за волю:

¹⁾ „Перший призов“. ДВУ. 1928 р. ст. 15.

²⁾ „Реалізм, футуризм, імпресіонізм“ — „Шляхи мистецтва“ № 1, 1921 р. ст. 35—39

Він убитий лежить
 Над ним степ шепотить"
 І ковіль його тихо цілує.
 Тільки цього козак
 Вже ніколи, ніяк
 Не почує, повік не почує.

Але шовінізму немає в його поезіях ні в дитячих, ні в пізніших. Цьому сприяв між іншим, міцний зв'язок з російською культурою та відомий процес Бейліса, що відбувся тоді в Києві і що обурював Чумака. Натомість у Чумакових поезіях зміцнюються соціальні мотиви, спершу досить безбарвні, а потім перейняті вже справжнім революційним протестом, де п'ятнадцятилітній хлопець в умовах старорежимного безгоміння закликає взяти в руки червоного прапора повстання! Характерні для настроїв молодого Чумака й переклади з російських поетів-народників, напр. Нікітіна „Бурлака“, тощо. В цілому ж дитячі та юнацькі вірші Чумака не мають мистецької вартості: убогість ритму і рим, звичайна дитяча невірність і безпорадність перед віршовою формою, сліпе наслідування інших поетів-народників, не дає підстав назвати перші Чумакові вірші поезією.

Другий етап творчості (1917-18 р. р.) характерний підвищенням поетичної кваліфікації Чумака і занепадом соціальних мотивів. Інтерес до примітивної поезії народників зник: замість Грінченка юнак захоплюється Олесем, замість Некрасова читає російських футуристів, символістів, наслідує Бальмонта. Згадані вище причини розладу Чумака з своїм попереднім соціальним оточенням і тимчасова відсутність нових ідеологічних позицій спричинили в поезії Чумака кінця 1917 і початку 1918 року мінорний, споглядальний настрій, рафінацію сумних мотивів у переживаннях природи, утікання від суспільства. Остаточно перейшовши на українську мову, він пише вірші, що дуже нагадують занепадницький період творчості Олеся: ті ж самі конвалії й айстри, що конають під непривітним подувом осіннього вітру напередодні сонячного ранку, та ж сама скорбота і сум:

Дзвони ризали осінні,
 Ридали осінні пісні...
 Очі заплакали сині,
 Се справді було. Чи у сні?.. (1917 р.)

Характерно, що саме в цей період Чумака захоплюється теорією „чистого мистецтва“, обмежуючи значення поезії „громадянської“. Цим поглядам цілком відповідала й поетична практика Чумака. Цикли „Мрійновтома“, „Осіньне“, вміщені у єдиний більшменш повний збірці його поезій „Заспів“ (видання 1919 р.),¹⁾ — уже самою назвою своєю свідчать про це.

В збірці „Заспів“ ми можемо прослідкувати шлях Чумака від типового символізму до імпресіоністичного реалізму його пролетарських поезій.

Ось його вірш з циклу „Осіньне“, написаний майже за всіма правилами символістичної поезії:

Несли твою труну. Тремтіли грона — бризки
 на віях яворів,
 а вечір похилився так низько, — низько — низько —
 ще мрів — про ранок? — мрів.
 І плакали — чого? — старі — старі мотиви,
 старі слова —
 сочили тугу вижатої ниви,
 погаслих сподівань.

¹⁾ Збірка ця вийшла після страти Чумака, але до друку він сам її виготовував, одібравши до неї все краще з свого поетичного доробку, і відкинувши всі вірші несамоцільні, писані під безпосереднім впливом чи то Бальмонта, чи Олеся, чи Чупринки, яких він уже лишив позаду себе.

А я мовчав. Як ти. Як ти мовчиш і досі.
І болюче, так болюче мені:
Навколо скрізь молилась осінь,
а ти була в труні.

Центральний образ цього віршу — мрець у труні — кожного читач може тлумачити на свій лад, бо він має багато різних значень: це може бути й образ коханої поета, й образ України або революції. Багатозначність образу, його умовно-абстрактна природа — ось характерна стильова ознака символістичної поезії, — і в наведеному вірші Чумака вона цілком витримана. Жодних фарб і яскравих епітетів! Та коли ми далі прослідкуємо розвиток образу в поезії Чумака, то побачимо, як поволі відступає він од символізму. Ось приклад:

Ой там у полі... — на обніжку
тліє блакитний жар...
Нашо так рано, метелику-сніжку,
Нашо так рано з-за хмар?
Ой, та й погадали... — ті жарини —
змерзли волошки в межі...
... Білий метелик лине та лине,
білий метелик сніжин.

Що нового в цьому вірші в порівнянні з попереднім символістичним? Поперше ми зустрічаємо тут „кольорові“ епітети — „блакитний жар“, „білий метелик сніжин“, — по-друге, найближчий зміст цих образів для нас цілком ясний, та й сам автор не ховає його за складними символами: на обніжку тліє не блакитний жар, а майорять блакитні волошки, що мерзнуть під сніжинками, схожими на білих метеликів. Образ став конкретний, він загубив свою умовну абстрактність, образ, крім того, пішов од безпосереднього поетового враження — імпресії. Все ж у вірші почувується якесь загальне символічне тло — імпресіонізм тут ще має символістичний характер.

Зате далі в поезії „Обніжок“ ми бачимо майже оголені імпресії, вірш, немов лунявирна зарисовка, де кожна риска — окреме безпосереднє враження поета:

Вранці — роси. Марити. Мовчати.
Колос. Шум. Волошки. Знов волошки.
Материнка. Конюшина. Смутку трошки.
Вранці — роси. Марити. Мовчати.

Імпресія хвилює і порушує струнку будову класичного метру. Вірш імпресіоністичний.

Соціально-активна зарядка в цих символістично-імпресіоністичних поезіях Чумака відсутня. Поет перебуває на самоті то в естетичному замислюванні природою, то в сумовитій задумі, перебираючи і рафінуючи свої почуття, переносячи їх на природу... В кращому разі він радісно захоплюється життям взагалі, природою, молодістю. Але до того гуркоту класової боротьби, що шаліла навколо нього, він наче оглух. І раптом стався перелом у настроях Чумака (про причини ми вище згадували). 1919 року він уже комуніст і остаточно рве не тільки зі старими націоналістичними переконаннями, а й з естетизмом у поезії. До третього пролетарського періоду творчості він прийшов через якийсь внутрішній революційний переворот. І в його поезіях, і в листах до друзів видно тепер один настрій: геть нікчемні думки про „чисту“ поезію, геть рахитичні пісні!

Я порву ті вінки, що сплітались в добу лихоліття,
Розтопчу, розмету їх у попіл, у порох, у сміття.
Замість них я розсиплю пісень злotosонячні хвилі,
як ті птахи меткі, як ті птахи меткі-легкокрилі;
оточу їх сріблом; загартую могутністю криці;
дам їм крила вітрів і натхну їх вогнем блискавиці.

і пушу. Хай летять мої думи — пісні - метеори —
не в палаці гучні, не в безмежні блакитні простори,
а в хатину людську, де в кутках оселилися злиді.
Мої співи прості і робочому серцеві рідні,
І засяють вони, як ті зорі у небі глибокім, —
і не буде тоді робітник - селянин самотнім.

Чумак у дальшій своїй поетичній творчості цілком виконав дані у цьому вірші обіцянки. Хто не знає його погрозового „Червоного заспіву“ („Риемо, риемо, риемо землю неначе кроти...“), хто не чув його пісні - маршу („Більше надії, брати“)? Прийшовши до міста на революційну роботу, Чумак (як правильно зауважив Коряк) зовсім по-новому для української літератури відбив це місто у своїй ліриці. Бо й справді, коли народник Мирний кляв місто, як акумулятор усіх хворобливих явищ суспільства, як розсадника тротуарів й моральної зарази, коли модерніст Вороний бачив це місто лише в далеких романтичних туманах, коли символіст Ярошенко почував на собі його тягар і коли навіть футурист Семенов бачив у ньому насамперед богом'ярські кафе й пустотливі шумні панелі, — то Чумак знайшов у місті зовсім інший зміст: міцний клясовий колектив, арену боротьби за нове життя. Тому не прокльонами, а теплим своїм ліризмом обвиває він місто і закликає кожного в критичну хвилину боротьби віддати йому „краплю крови. Кожну хвилю краплю крови місту“.

У вірші „Погром“ дано надзвичайно талановито в імпресіоністичному стилі картину єврейського погрому, в якому плач погромлених зливається з обуренням самого поета.

Відповідно до революційної тематики Чумак змінює і свої стилістичні засоби. Символістичні впливи зникають, запановує імпресіоністична манера, найбільш придатна до вислову блискавичних, перебіжних вражень і думок революціонера-підпільника поета. Мало того, коли Тичина ще до того часу не міг перебороти в своїй творчості символістичної традиції, то Чумак уже деформує й імпресіонізм, типізуючи окремі суб'єктивні імпресії - враження до ступня реальності. Така його „Офіра“:

Краплю крови. Кожну хвилю краплю крови місту:
шкло вітрин і тротуари сповнить ярим змістом.
На плякатах не атрамент. І не фарби. Кров.
Пеналі - пучки умочайте в колектив - цебро.
Смуги втоми під очима. Воскові обличчя.
Але фарбами плякатів кличем, кличем, кличем.
Шостий поверх. Цементові підраховувать шабл.
О, нарешті. Відчинили. Захапався. Ліг.
Безнадійно. Є надія. Ось, на цьому бруку.
Переможці. Піонери. Тисну вашу руку.
Що? Сухоти? Ще хвилина. Дотліває день.
Переможці. Піонери. Казка. Близько. Іде.

Тов. Доленго цілком вірно називає цей вірш „одним із найперших кроків пролетарської літератури на Україні“. Не говорючи за його комуністичну тематику, вірш оригінальний насамперед своїм імпресіоністичним реалізмом, конкретно-змістовними образами, відсутністю персоніфікації мертвої і тваринної природи (анімістичного мислення). Навіть такий „надхненний“ термін, як „пензлі“, поет знижує, розвінчує простою поставкою через ризик — „пучки“. В цілому — зовсім нове явище в українській поезії.

В завдання цієї статті не входила докладна стилістична аналіза поезії Чумака. (Це можна буде зробити тоді, як нарешті вийде колись повна збірка його творів). Але головні етапи та значіння Чумака, як новатора не тільки ідеології, а й форми, стилю — ма хотіли підкреслити. Його деякі критичні статті надруковані в „Мистецтві“ 1919 - 1920 р. р. свідчать за те, що він був свідомим новатором щодо стилю. Тим більший обов'язок нашої критики й літературознавства дослідити як слід творчість Чумака й показати це новаторство, а не замовчувати або заперечувати його.

ПРОБЛЕМИ НАУКОВОГО ВИВЧЕННЯ МИХАЙЛИЧЕНКОВОЇ ТВОРЧОСТІ

В. Заєць

Досі, навіть серед деяких упливових кіл радянської суспільності, тримається погляд на літературну творчість Гната Михайличенка, як на щось незначне, другорядне, не варте уваги сучасного читача, а тим більше — уваги дослідника-літературознавця. Навіть більше, існує такий погляд: „Популяризувати Михайличенка — поета тепер, за нашого часу, це значить компрометувати величчє ім'я Михайличенка — політичного діяча, Михайличенка-революціонера“.

Але, всупереч цій думці, мусимо рішуче сказати, що перший том Михайличенкових творів, цього року виданий за ред. В. Гадзіньського, — є накраший і найпереконливіший аргумент проти нігілістичного, я б сказав, легковажного, ставлення до творчості великого фундатора української пролетарської літератури. Ознайомившись з цією творчістю, досі майже невідомою, — бо розкидані по журналах 1918 — 1921 р. р. („Мистецтво“, „Зшитки боротьби“, „Шляхи мистецтва“ тощо), що тепер є майже бібліографічна рідкість, по перших революційних збірниках, по юрємних зошитах — рукописних журналах („За ґратами“), Михайличенкові твори досі, до видання їх окремим томом, були неприступні широкій читацькій масі, — широка радянська суспільність не з підручників і ювілейних статтів, а з безпосередніх джерел переконується, що в особі Гната Михайличенка українська повоєнна література має надзвичайно талановитого, глибокого, яскравого й оригінального творця. Розвіється чимало наявних і досі забобонів у поглядах на Михайличенка-поета.

А що ці забобони є, досить коротенько нагадати ту плутанину в критичних і навіть історико-літературних оцінках Михайличенкової творчості, що й досі ще не зійшла зі сторінок журналів і підручників літератури. Нагадаймо перші критичні оцінки Михайличенкового „Блакитного роману“.

М. Зеров у рецензії на журнал „Шляхи мистецтва“ № 1 за 1921 р. де вперше був надрукований „Блакитний роман“, пише, що „Блакитний роман“ — це

„річ, утворена в справжнім ліричній піднесенні, але в багатьох місцях писана немов шифром, трохи манерована (особливо там, де говориться про загадкові лотоси та зачаровані зорі крокодилів), періста, як Гайнівська книга „Ле-гран“, але талановита. Але, проте, і вона свідчить про кризу прози. Стара повість, оповідання у манірі Кобилянської, Коцюбинського, не знаходять уже нових наслідників.

...Єдине, що можливе тепер, це форми ліричні, — поезія прозою — найкращим зразком якої є роман Г. Михайличенка“¹⁾.

Як бачимо, оцінка цілком позитивна.

М. Йогансен у статті „Еротизм в новій українській поезії“, поставивши „Блакитний роман“ поруч Поліщукового „Онана“, писав:

„Еротичні ексцеси — чадо рафінованої разбещеності заможних класів — знайшли свого співця у Михайличенкові“²⁾ і далі:

„Чудернацький синтез еротики і революційності, „Блакитний роман“ Гната Михайличенка є справжньою дитиною свого часу. Вогнений, блискучий стиль, гаряче революційне поривання — і монструозна еротика темою. Онанізм, гомосексуалізм, безпорядні й хаотичні, цілком випадкові полові відносини з якоюсь побожністю малює автор, зв'язуючи їх з блакиттю душі та її таємничими потребами, що іноді нагадує просто французьку бульварну літературу, ще й не першорядної гідності“³⁾.

¹⁾ „Голос друку“, 1921 рік, № 1, стор. 203 — 204. Підкреслення моє — В. З.

²⁾ Збірник „Жовтень“ 1922, стор. 98 — 99. Підкреслення моє — В. З.

Щоправда, М. Йогансен пізніше, коли появилася в журналі „Шляхи мистецтва“ стаття В. Гадзінського „Символіка „Блакитного роману“, мужньо від цього погляду відмовився¹⁾), і тут шіє його помилки не слід було б згадувати, коли б це не було показово і коли б цей цілком помилковий погляд не мав своїх адептів і по сьогодні. Прикладів не довго шукати.

О. Дорошкевич у своєму „Підручнику української літератури“ (четвертому виправленому виданні 1929 р.) пише:

„Отже новели Михайличенкові ані своєю шаблоновою формою, ані своїм буржуазно-міським тлом не зв'язані з новими течіями в післяреволюційнім мистецтві, повторюючи великою мірою перейдені етапи української літератури. Кращі з них (як „Погроза невідомого“) свідчать, що м'який ліричний хист автора, за сприятливих умовин, міг би дати певніші наслідки“.

А про „Блакитний роман“ каже, що

„сухий алгоризм його остільки заплутаний і малозрозумілий, ще до того й присмакований непотрібно-циничною еротикою, що аж ніяк не дозволяє назвати „Блакитний роман“ за деякими критиками „твором надзвичайної мистецької і ідейної вартости“. Грандіозну сюжетну схему тут Михайличенкові не вдалося виповнити живим і художньо-правдивим змістом, а тому вийшла невдала, мертвотна й штучна спроба, що не справляє помітного емоційного вражіння“²⁾.

Як бачите, „Блакитний роман“ присмакований непотрібно-циничною, „еротикою“, це є „невдала, мертвотна і штучна спроба, що не справляє помітного емоційного вражіння“. І ця крилата фраза про цинізм „Блакитного роману“, фраза солідного і популярного в школах професора, шириться в десятках тисяч примірників по всій Україні.

Прочитавши таку оцінку, як оце, читає, що не читав самого твору, може справді подумати, що він знайде в „Блакитному романі“ щось на зразок Поліщуківської „технології пологового акту“ або проповідь рафінованої розпусти декадєнських салонів. Але читачів, пожадливих на такий ґатунок літератури, чекає прикре розчарування: „Блакитний роман“ не полоскоє їх смаку, ніякого цинізму вони тут не знайдуть. Читає Михайличенкових творів лише натрапить на глибокий любовний ліризм, а не на цинічну еротіку, як повчає тисячі юнаків згаданий підручник української літератури.

Отож ми бачимо, що в оцінках Михайличенкової творчости панує суб'єктивізм, незгодність і навіть заборони. Наявність таких далеких від об'єктивності поглядів і заборонів не є продукт злої волі тих, що їх висловлюють, а є наслідок відсутности в нашому молодому літературознавстві глибокого, об'єктивно-наукового досліду творчости „перших хоробрів“, і з них творчости М-ка насамперед. А тимчасом літературний доробок М-ка вартий такого вивчення.

Початок дослідженню Михайличенкової творчости поклав своїми критичними роботами В. Гадзінський. У першій своїй критичній статті „Символіка „Блакитного роману“ В. Гадзінський перший зробив спробу розшифрувати символи „Блакитного роману“. А в статті „Естетика „Блакитного роману“³⁾ він спробував заналізувати і показати високі художні якості твору. Роботи В. Гадзінського інтересні, і дуже потрібні, але їх не досить. В. Гадзінський дав аналіз, сказати б, іманентних властивостей даного твору, описав „Блакитний роман“ як певну літературну даність, але це — тільки перший ступінь дослідної роботи.

Це ж саме треба сказати й про супровідну критичну статтю В. Гадзінського до першого тому Михайличенкових творів. Ця біографічно-критична стаття знайомить

¹⁾ Див. „Шляхи Мистецтва“, 1921, № 2, примітка редакції до статті В. Гадзінського „Символіка „Блакитного Роману“ за підписом М. Йогансена.

²⁾ Ол. Дорошкевич — Підручник історії української літератури. Вид. IV. Книгоспілка. 1929 р., стор. 320.

³⁾ Обидві ці статті є в збірнику критичних статтів В. Гадзінського „Фрагменти стилі“ (ДВУ, 1927 р.).

читача з життям і характером творчості М.-ка. Але це — тільки хороша публіцистична стаття. Вона тільки констатує факти, але не пояснює їх. Ось, наприклад, центральне підсумкове місце цієї статті:

„Твори Г. М.-ка не зв'язані зі стилем прози української до нього, одірвані од прози після нього, і, стоячи цілком окремо й оригінально — що найбільше цікаво — не створили своєї школи, не мають ні попередників, ні послідовників. От просто: скеля серед розшалілих хвиль моря революції, непорушна своїм закінченням (через смерть автора), що грає колосальним багатством барв, тонів, образів, світляних і похмурих, „жовто-золотих сліз жалю за минулим“, „шалених танків різнобарвної смерті“, „тьмавих блакитів небуття“ та „крови, що переповнила жили і від близького полум'я було душно“¹⁾.

Твердження, можливо, де в чому правильне, але апріорне. З ним можна згодитися, а можна й ні; наша добра воля, воно ж бо не аргументоване. Для науки не досить констатувати явище, а треба ще його пояснити. Чому Михайличенко не створив своєї школи, чого його творчість стоїть як „скеля серед розшалілих хвиль моря революції“, у силу яких, метафорично висловлюючись, вулканічних процесів постала ця скеля і чому саме скеля, а не гірський ланцюг, — ось питання, що чекають відповіді від дослідника літературознавця-марксиста.

Мушу категорично оговоритися, що наведенням цитат зі статті В. Гадзінського і згадкою про попередні його роботи над Михайличенковим творчістю я зовсім не маю на думці робити докір їх авторів. Навпаки. Я вважаю, що В. Гадзінський проробив величезної ваги культурну роботу, вперше зібравши, перевіривши, проредагувавши Михайличенкові твори, давши до них добру критичну статтю, не кажучи вже про дуже цінні вищезгадані його статті про символіку та естетику „Блакитного роману“. Я хочу лише сказати, що це — тільки початок наукового вивчення письменника.

Таке вивчення стоїть у програмі робіт кабінету радянської літератури Інституту Тараса Шевченка. І тут я хочу визначити коло тих проблем, що повинні стояти перед дослідниками Михайличенкової творчості.

Насамперед треба визначити стилеві стихії у творчості М.-ка, їх генезу до М.-ка і еволюцію їх у самій творчості М.-ка. Цих стилевих стихій у М.-ка можна визначити три: реалістична, імпресіоністична і символістична. Зокрема тут треба дослідити закономірність наступності стилів у його творчості, конкретніше: чому М.-ко від імпресіонізму в своїх попередніх творах вдався до закінченого символізму в „Блакитному романі“. Чи це зумовлено синтетичністю теми, чи своєрідним настроєм письменника; чи не був „Блакитний роман“ онтогенетичним стилевим (отже, й психоідеологічним) рецедивом у письменника.

М.-ко є виключний письменник щодо умов своєї творчості. Майже все, що він залишив нам, написане або в царській тюрмі, або в денкінському підпіллі. Це не могло не відбитися на характері творчості поета. Отже, в зв'язку з дискусіями, що точаться тепер в літературознавчих колах навколо методологічного питання про значення біографії у творчості письменника, дуже цікаво було б на прикладі життя й творчості М.-ка простежити вплив життя письменника на його творчість.

Далі перед науковим дослідженням М.-кової творчості стоїть велика проблема „Блакитного роману“, цього справжнього сфінкса в українській повоєнній літературі. Крім продовження дальшої роботи, що її розпочав В. Гадзінський, над розшифруванням символів „Блакитного роману“ (Гадзінський розшифрував лише головніші з них), крім детальної аналізи стилістичного комплексу твору, тобто крім аналізу іманентних ознак твору, маємо на всю широчінь поставити питання про соціальні та психоідеологічні умови появи „Блакитного роману“. З одного боку, треба докладно заналізувати те соціальне буття, що спричинило таку своєрідну свідомість, яка виявлена в „Блакитному романі“; треба глибоко виявити ті ідеологічні процеси, що відбувалися в головах української революційної інтелігенції тими часами, до якої належав Гнат Михайличенко.

¹⁾ Гнат Михайличенко. Твори. том I. Біографічно-критичний нарис В. Гадзінського стор. 66.

ченко, а з другого боку, кінче треба зробити спробу зазірнути, сказати б, у психічну лабораторію М.-ка в той момент, коли в ній творився „Блакитний роман“. Це дасть змогу розкрити психологічну природу образів цього оригінального твору. Зокрема треба з'ясувати психологічну зумовленість символів і ситуацій у „Блакитному романі“ (згвалтування Чоловіком Іни, кохання її з „Ти“ тощо), узятих саме з полові сфери, а не з якоїсь іншої.

В зв'язку з цим стоїть питання про мотиви любовного ліризму, у М.-ковій творчості взагалі. Любовна лірика, глибока туга за коханням, мрії про дівчину й шукання її — це лийт-мотив М.-кової лірики. Маємо у М.-ка мотиви кохання між соціально нерівними. Цей мотив лежить приміром в основі психологічної новели М.-ка „В розстанні“:

„Я піду на запружені шумними юрбами вулиці міста. Я протиснусь в наповнені людом байдужим вокзали. До театру куплю я квитка і в церкву загляну. Я скрізь тебе буду шукати.

Ти пройдеш безпечно мимо розкішних вітрин магазинів, ти в оперній ложі байдужо в бінокль розглядатимеш рампу.

У авто ти прибудеш до нічного вокзалу і сядеш поспішно в купе першого класного потягу.

Ти мене не побачиш.

Не помітиш самотнього хлопця, що невпинно блукає, мов чиясь неприкаяна тінь, не почувеш, як тихенько про себе імення твоє шепотіти я буду.

Ти не помітиш, як жагучо ловити я буду твій голос, як, вловивши твій сміх випадковий, затремчу весь від щастя.

Ти не помітиш мене“¹⁾.

Ми маємо тут, висловлюючись фрейдистським терміном, своєрідну сублімацію любовного почуття. Отже М.-кова лірика — багатий матеріал для психоаналітичного дослідження за методом Сігзмунда Фрейда, — певна річ, якщо ця метода буде очищена від ідеалістичних і суб'єктивістських сурогатів і посіде місце серед об'єктивних метод пізнання людської психіки.

Нарешті, маємо розв'язати згадане вже вище питання про попередників і наступників М.-ка, тобто визначити місце М.-ка у процесі зміни літературних стилів і жанрів в українській літературі. Це дасть можливість вичерпно відповісти на питання про новаторство М.-ка в українській поштовтневій літературі. Детальна аналіза має показати, чи справді новелі М.-ка є шаблонові й нічого нового не вносять, а переспівують старе; чи справді „Блакитний роман“ нічого особливого, як літературний твір, собою не становить. Як робочу гіпотезу, ми підтримуємо той погляд, що Михайличенко був ідеологічний і формальний новатор в українській літературі, а його „Блакитний роман“ є виключний літературний твір, справжній шедевр української поштовтневої літератури. Але це тільки робоча гіпотеза, яку треба буде довести докладною аналізою.

Зокрема стоїть вузьке стилістичне завдання дослідити Михайличенків твір „Історія одного замаху“, як першу спробу авантюрного роману на українському ґрунті.

Ось коло тих проблем, що, на нашу думку, мусять стояти перед дослідниками у вивченні творчості одного з „перших хоробрих“, що був не тільки видатним революціонером у політиці, а й революціонером у літературі.

А. ЗАЛИВЧИЙ У ЛІТЕРАТУРНИМ ОТОЧЕННІ²⁾

І. Капустянський

До числа „перших хоробрих“ з письменників завжди залічується А. Заливчий (1897 — 1918), не зважаючи на його незначний літературний доробок. Як відомо, за життя

¹⁾ Гнат Михайличенко — Твори. стор. 191.

²⁾ До статті використано деякі фактичні матеріали кабінету Радянської літератури н.-д. інституту Шевченка, із зібраних Б. Коваленком, що готуються до друку за ред. В. Коряка.

він нічого не друкував, і тільки після його смерті, вже р. 1919, ЦК української партії соціалістів-революціонерів видав на 32 ст. книжечку його новель, за назвою „З літ дитинства“, додавши портрет і вступне слово Г. Михайличенка. Того ж року ці новелі були видруковані в Одеському збірникові „Червоний вінок“ (с.с. 60—86), і ще після того ми мали окреме видання цих оповідань ДВУ—р. 1924 за сільною назвою „Зарізка“ (32 ст., 10 к., 10.000 пр., X). Завжди друкувалося всього десять його речей; це зовсім небагато, коли зв'язати ще на те, що кожна з них не більша, як на дві-чотири сторінки, а тимчасом автора все ж згадують підручники української літератури.

Ол. Дорошкевич, напр., їх визнає „багато надійними мистецькими спробами“, вищими за Михайличенкові, особистими спостереженнями, що їм надано „широкого художнього вмотивування, широкого значіння“ (Підр. укр. літ-ри; 320 стор.). В. Коряк їх визнає „чернетками для майбутньої літературної діяльності, якої Заливчому не судилося розгорнути“ (Укр. літ-ра, консп. 1928 р. 168 ст.). Б. Коваленко називає його „безперечно талановитим художником-психологом, що загинув передчасно у боротьбі“ (Літ. Газета, ч. 16—17, 1927).

Чим можна пояснити помітність новель А. Заливчого? Поперше тим, що за тих років мало що друкувалося. Дореволюційні письменники або емігрували, або просто саботували, будиши на внутрішній еміграції. Новітня доба їм не поодобалася. Представники ж пролетарської класи тоді ще майже не наважувалися виступати в красному письменстві, або коли щось і друкували, то воно занадто сильно коренилося в минулій фазі розвитку літератури. Через це, на вагу золота розцінювалася й перші спроби тодішніх поетів—В. Чумака „Заспів“, В. Еллана „Удари молота і серця“,—тих трьох, що йшли попліч у революційній боротьбі й у запальній роботі під загрозою ув'язнення чи смерті, лише незначні рештки свого часу віддаючи літературі.

А. Заливчий ще випробував і заслання. Його, по скінченні Харківської гімназії Ф. І. Ракушина, куди він попав з ласки дідача Рубінштейна, що в його служив письменників батько, р. 1916 з першого курсу правничого факультету Харківського університету заарештовано разом з Як. Довбишенком, В. П. Глуходілом, Ф. П. Гарагою й ін., кинуті до Харк. Губ. в'язниці й допитано 23 січня, причому жангарський генерал-майор Раковський установив, що це є видні українські діячі, з них Довбишенко та Гараг—соціал-демократи, а решта—соціал-революціонери. Як відомо, А. Заливчого наслідком цього було заслано до Тургайського краю. Там йому доводилося, як і Я. Довбишенкові, виступати в ролі міліціонерів, одбиваючи напади киргизських повстанців, хоч їх (А. Заливчого й Сахарову) запідозрили у зносинах з ними і в ворожому ставленні до росіян і їхніх спільників. Разом з ним був там на засланні т. Ефферт (Клаусайс, більшовик, латиш), що за радянської влади заступав наркома освіти Латвії, був лектором комуніверситету працюючих Заходу, писав оповідання („Сімнадцятий рік“ і інш.) та А. Копов, студентський староста Московського Комерційного Інституту. Товариші на засланні чимало працювали. Заливчий вивчав „Введение в философию“ Чапанова, цікавився народницьким світоглядом, конспектував „Капітал“, студіював німецьку та французьку мову, з польської перекладав Тетмаера.

Був він там у Іргізі, слідкував за журналом „Промінь“, „Русскими ведомостями“, за українським рухом. Листувався з Я. Донбищенком, що був у Тургаї.

Цікаво, що туди од товаришів послано для колонії, за колоніального фонду—25 к., сам же А. Заливчий із своїх сум надіслав аж 50 карб., посилаючися на те, що він „має зараз багато грошей“. Це яскраво свідчить за його добру вдачу, як і та зацікавленість долею с.-д. М. Петренка, що був заарештований разом з усіма 21 січня 1916 р. і засуджений до кріпости, а потім до війська. Це знаємо з його листа. Є ще кілька листів російською мовою, що мають лише біографічний інтерес.

Цей рух був світлим явищем у Харкові часів розпаду імперіалістичної війни, Українство було пригнічене й едалося хіба біля „Українського т-ва ім. Гр. Квітки“, де були старі громадяни і революційна молодь, де брав участь і А. Заливчий. А. Заливчий при виступах ймпонував завжди слухачам своєю внутрішньою силою. До того ж він був і в президії т-ва секції соціалістичної освіти. За працю у т-ві ім. Квітки він і попав на Тургайщину.

А Заливчий був с.-р.— боротьбист, за революції швидко зростав у свідомості, не загався перед революційними виступами. (Теплу згадку йому присвятив Я. Довбищенко у „Вістях ВУЦВК“, 14 грудня 1921 р., № 245). Офіційно членом партії с.-р. він не був, як свідчить Г. Михайличенко, прагнучи праці в селянській товщі (Ін. Михайлич., „Боротьба“, ч. 13, 1919 р.). Пізніше він і в партії с.-р. був лівий. Його високо шанували товариші по Опішнянській школі, знаючи як „борця проти самодержавства“, як писав до нього салдат Тим. Мартосенко 14/IV—17 р. Його поважали салдати за більшовицьку лінію проти М. Грушевського, С. Петлюри, коли він виступав влітку 1917 р. на Всеукраїнському національному конгресі. Його довелось тоді оточити жовнірами, хоч він промову і скінчив, як згадує Ол. Лісовик. Але він мав і ідеологічні збочення. Напр. місяця лютого р. 1918 на Полтавському з'їзді він вимагав, як лідер фракції УСРП, скасування попередньої цензури для соц. видань, виступав проти „ЦИКУК"и“, хоч разом і проти контр-революціонерів, проти війни, за волю і землю („Вісті рад.", 27/II—1918 р.). На з'їзді тоді він був обраний за голову Полтавського Губ. Виконкому і на Президента Полтавської Самостійної республіки, що її хотів А. Заливчий смішно описати аж у семи томах. Після того він редагував часопис Зіньківської Народної управи, влітку переліхав до Києва, де був лівим есером-інтернаціоналістом, членом ЦК і емісаром внутр. справ (оргінстром), стоячи на ленінській платформі („Револуція і держава“). Коли загони Ол. Лісовика захоплюють Черкаси, Бобринську, Жмеринку, він хоче туди їхати, щоб організувати революційний уряд і взяти участь у боротьбі з німецько-гетьманськими окупантами. Тоді ж якраз, він виїхав до Чернігова організувати повстання, що йшло деякий час вдало, але потім гетманці оточили захоплений Заливчим панцирник, що став без бензину, і Заливчого кулею забито на місці, коли він хотів утікати до своїх.

Все це говорить за те, що він завжди мав силу вражіння. Коли додати те, що він працював над своєю самоосвітою, вивчаючи німецьку й англійську мову, читаючи європейських класиків, все це говорить за те, що людина ця надзвичайно багато пережила й певне передумала, перемирляла про „Царство Казки“ за висловом В. Коряка („Мак Червоний“, Орг. Жовт. літ. 1925, 9—10 с.). А тимчасом це жодним словом не відбилося на його новелі. Пояснюється це певне тим, що завзятий революціонер не вважав себе за письменника, не думав, що багатий його матеріал може стати в літературній пригоді, що його можна сюжетно оформити. Заливчий типом своїм наближається до письменників-мемуаристів, що вони використовують особисто-пережите, подаючи його нерідко у спрощеній формі, без сюжетного оформлення, без напруженого розвитку дії.

Він брав тільки епізоди власного життя, не узагальнював їх, не надавав їм художніх рамок, якось комбінуючи різні первістки і факти, не дбав за фабульне оздоблення, лише випадково в новелі заводив тих осіб, що були колись з дитинства в полі його зору, не приносячи до сюжету подій з життя інших людей, взятих наслідком спостереження фактів оточення. Навіть зав'язка й розв'язка його новел випадкова, остання навіть часто й обірвана. Він зовсім не став на шлях виходу за межі особистого світу і переживань — на цю фазу переходять наші письменники переживши переважно початкову автобіографічну фазу. У Заливчого мало відчувалося літературні впливи чи запозичення, бо мало він і написав. Лише тематично у нього є деяка спільність із попередниками. Автор бере моменти дитячого життя, нотує їх із широю безпосередністю, як міг би це робити і Франко у своїх шкільних оповіданнях од „Малого Мирона“ починаючи, „Борисом Грабом“ кінчаючи. Правда, цей наш класик пройшов значну літературну вичухку і густо перемішував факти особистого життя з моментами чисто-фабульного оформлення, епізодами з життя, оточення, або й просто надуманими чи утвореними фантазією. Ця сама риса позначає й творчість В. Винниченка.

Я б сказав, що в даному разі найлегше можна проводити аналогію між А. Заливчим й А. Тесленком. Обидва з злидарської родини, обидва з Полтавщини, хоч і розділені протягом часу між двома революціями, вони зазнали солодощів ув'язнення й заслання, тої особистої трагедії темного сільського оточення, забобонів, що їх боляче відчували, бажаючи їх вижити, борючися з ними в міру свого розуміння та політичної свідомості.

Характеристичне те, що А. Заливчий у своїх оповіданнях спинився лише на мотивах свого дитинства. Майже нема новелки у нього, де б не фігурував образ матері, що вона постійно бідається за дітьми, позичає їм хліба („Істи“), спасає від жадливої примари ножа десь у кутку („Зарізка“), витягає сина з річки, коли той несподівано там опинився („Я утопився“). Мати спасає його від хвороби („Хорий“, „Обкладики“), пестить, любить, люблячи, підчас, навіть жене його, б'ючи, додому за те, що той, у новій чумарші пішов до вчителів дітей, де йому відшматовано полу („З благородними дітьми“). Письменник ніби протиставляє цей засіб виховання їй і батькові, що поставив його навколішки на сіль, ніби влячний за те, що вони йому показали його належне місце — серед таких же, як він, бідняцьких дітей. Коли чарівний образ матері йому завжди на пам'яті подається в тонах закохання, то батька він згадує лише раз випадково, ніби прихильно за те, що той купив буквар і віддав його до школи („У школі“). Лише дві новелі зовсім про батьків не згадують. Це „Так я себе пригадую вперше“, де говорить, як і Л. Толстой у „Детстве“, про світлі плями дитячої пам'яті, найкращі згадки, що вони надзвичайно невиразні і набирають якогось незрозумілого імпресіоністичного оформлення. Даремне М. Самусь у книжці „Трое“ надає їм символістичного тлумачення, як „вислову безмежного клясового тягара, що навис над сином голоти“, тобто „одвічного соціального зла“, що „давить, тисне молоде життя, не дає йому буйно розквітнути“ (37 с.). Насправді ж ця новела цікава хіба з погляду дитячого сприйняття оточення та зародкової, ембріональної психології.

Друга новела „Або церкви строїтеме, або ні чорта не стоїтме“ показує перші потяги його до боротьби й перемоги, разом з колективом, хай і дитячим. В обох батьки не згадуються.

Идучи за Фрейдом, сюжети більшості його оповідань можна пояснити, нам здається, досить влучно теорією Едипового комплексу. Дорослий юнак 23-х років, під тягарем партійно-революційного навантаження, Заливчий не мав часу віддаватися почуттю кохання, що легко могло би виникнути за інших обставин. Сексуальна енергія сублимувалася в громадсько-корисну працю. За тих же хвилин, коли хотілося хоч на папері щось пережити особистого, коли більшість звертається до щоденника або до справжніх почуттів — його пам'ять поринала в минуле повне різноманітних емоцій, таких далеких од холодно-розумової дійсності, хай іноді і з ризикованими виступами, яким було хоч би останє повстання з нерівними силами проти гетьманату в грудні 1918 р. у Чернігові, що коштувало йому життя. Тоді все мріяний образ коханої самовідданої матері мимохіть зринав на поверхню свідомості, протиставляючися холодному батькові алкоголікові, що міг у п'яному вигляді бити її халявою тільки-но скинутого з ноги брудного чобота („Родина“). Він може навіть не осуджував його. Коли це трапилося він навіть сміявся, ніби дитячим розумом відчуваючи свою вищість над батьком. Але наступні сльози й усвідомлення злиднів, що в них, як в окропі, крутілися батьки з п'яťма дітьми, — це примушувало пробачити, і зрозумівши — прощати ці вади, що повставали скоріше з убогости, а ніж з якоїсь примхи. Ці згадки були для нього, певне, стимулом для подальшої борни, тим клясовим гартом, що збуджував непримиренну фізичну ненависть до ворога, „до всіх заможніх, пануючих“, про яку згадує у спогадах М. Яловий („Перші хворобі“, „Ч. III“, 1923, с. 9). Його творчість змістом уважатися за революційну не може. Характером вона близька до Тесленкової, хоч і не має його плаксивого тону.

Їхня розповідь теж близька селянською мовою, уживанням уривчатих слів і речень, що їх для Тесленка схарактеризував М. Сулима¹⁾. Є в них і спільні тематичні мальовничість і безпосередність впливу мотиви, напр.: вбогого учня („У школі“ А. Заливчого і Тесленкового „Школяр“) чи в протиставленні двох клас у дореволюційному конфлікті („З благородними дітьми“ Заливчого і „Страчене життя“ А. Тесленка). У цьому він споріднений більше з новелями Гн. Михайличенка, що був типовим інтелігентом, у літературі імпресіоністом, зрідка навіть хворобливим, зденервованим („Блакитний роман“, „Коли квітнуть айстри“, „Защвіла моя любя“). Останій, як і А. Заливчий, дав ряд при-

¹⁾ М. Сулима — До характеристики мови Архипа Тесленка. „Черв. Шлях“, 1926, № 56, 218 — 229 ст.

Мітиєних новелюк, де ці клясові протиріччя випирають як, напр.: „Маленька Докійка“, „Дівча“, до того ж у спрощеному оформленні з невеличавою мовою, невеличких розміром, які нормально лише й міг писати активний борець громадянської війни, вівши відповідальну роботу. До того ж ці письменники були й приятелі. Звідси може й деякі відгуки імпресіоністичної манери письма у А. Заливчого, що вона ніби відчувається в неясних образах новелі „Так я себе пригаду вперше“. Цей стиль подекуди і в решті оповідань, у пуантелістичній будові фраз і речень. Даються окремі синтаксично речівники чи дієслова, що на них настоював ще основоположник футуризму Марінетті, напр.: „Тільки я... тільки ніж... Брат у ніг моїх... Його нема,— тільки я... тільки ніж“...

„Найде... заріже... Сховатись... А найде, безумовно найде“. („Зарізяка“, 8 с.) Звідси ж і постійний нахил до повторів, напр. „Так було тоді, так було й потім“ (9 с.), що вони й тоді мають метою просто збільшити враження своєю напруженою — повторною силою, напр.: „На другу неділю я був там. На другу неділю я був знову там“. (Ів., 25), або тим повтором заголовку новелі, що його маємо аж п'ять разів на одній сторінці на прикінці новелі:

„Або церкви стрітимо, або ні чорта не стрітимо“.

Улюблений у нього засіб короткого кола:

„А я визирав і сміявся... Всі плакали, сестриця кричала... Батько бив халявою матір... А я визирав і сміявся“... („Зарізяка“, II с.). Можливо що на цьому стані почасти позначився вплив новел М. Коцюбинського, таких, як „Утома“, „Самотність“, „Інтермеццо“. Але тут можливі й інші літературні ремінісценції тієї ж школи. Скажемо, коли автор у новелі „Істи“ говорить про те, як він ходив до сусідів голодний дивитися, як там їдять, тут можна зіставляти його не тільки з Тесленком, а ще в більшій мірі з Стефаником. У останнього імпресіоністичній новелі, де виводяться діти („Кленові листки“ й ін.), мають стільки ж жаху, бруду, струпів і гною, як і „мурзи“, „нелюдські діти“ у цій новелі А. Заливчого.

Але треба сказати, що імпресіонізм Заливчого дуже спрощений, він занадто безсюжетний і не динамічний, щоб вражити с такою силою, як емоційний наскрізь Стефанів. Досить примітивний і його стиль.

Епітети Заливчого дуже вбогі, часто носять скоріше діловий, аніж орнаментальний характер: „чорних і білих (сірих) крапель“ (5 с.); „безбарвна, безформена, маса“ (8); „по заломлених руках“ (8); „вечір... давучий“ (10); „приниженими, прибитими, нелюдськими дітьми“ (12); „прозорий весняний, соняшний день“ (14); „тонка, тоненька, ніточка“ (16); „вода уже не біла, а біло-червона“ (17).

Такі ж прості його порівняння: „повітря неначе складається з чорних і білих крапельюк“ (6), та й то їх обмалю.

Невелика й мовна кваліфікація письменника. Мова його нерідко має русизми: „під займала чверть хати“ (9); диван (замість тапчан, 14, 19 с.с.); „мати... більше ласкала і не сердилась“ (21); „велика поляна (24); „мирно бесідували“ (26); „хлопці... благородні, чистенькі, акуратно одягнені“ (27).

Чимало є навіть невірних орфографічно чи фонетично написів: „двері сінишні“ (7); „дріжать“ (7); у хаті... просторно (9); „панамар“ (22); „жевиця“ (23). Ми обмежуємося цими прикладами.

А. Заливчий не усвідомив техніки письма своїх новел, він їх писав, певне, тільки для домашнього вжитку, не признаючи їх їти на люди, чи друкуватися. Рано перервана нитка життя не дала цим поклякам до мистецької літературної праці заглибитися, та й не такі спокійні були роки, щоб можна було брати до рук перо, забуваючи про рушницю, або про панцерник, що про нього згадує В. Еллан у присвяченому нашому автору вірші „Повстання“.

„Наказ дано (коротко й суворо)
Вдарити й розбити ворогів...“

Можливо, що подальші розшуки дадуть деякі нові матеріали для характеристики літературних спроб А. Заливчого. Цікаво було б, напр., установити його літературні

симпатії, та точний час і обставини написання його новель, та до цього даних немає. Лише під останньою з них („З благородними дітьми“) маємо помітку 1918 р.

Залишив А. Заливчий ще й одного не друкованого досі вірша, хоч теж примітивного, з убогими образами, блаженською ритмікою, цікавого лише хіба своїм родинно-біографічним змістом.

Чи можна говорити про вплив А. Заливчого на наступних наших революційних письменників? Треба сказати, що „Наш день“ В. Еллана (збірка прози) духом близький до нього, там відчувається теж багато автобіографізму, хоч є й певна доля чисто літературних моментів для того, щоб надати його новелькам більшої динаміки і сюжетності.

Так само новелі з дитячого життя А. Головка, такі як „Дівчинка в степу“, „Пилипко“, „Червона хустина“ й інші, почасти близькі духом до Заливчого і мають уже революційно-побутову спрямованість. Він, певне, йшов спорідненим шляхом розвитку, почавши з імпресіоністичних нарисів у „Шляхах містечтва“ 1921 р. Але він незмінно перевищив свого попередника. За наступних років інші обставини життя, інше соціальне замовлення. Це саме можна сказати про гумористично-оформлену повість автобіографічного змісту Микитенка — „Гавриїл Кириченко школяр“. Це теж згадки дитинства, але художніші за подібні моменти у А. Заливчого. Останній був ланкою між старим і післяреволюційним українським письменством, — і в цьому його заслуга. Доробок його невеликий, але приклад на початках пролетарської літератури був вартий багато.

БІБЛІОГРАФІЯ

В. Поліщук. Електричні заграви. Найновіші поезії. Плужанин, 1929. ст. 47, ц. 75 коп.

Найновіші поезії не завжди бувають найкращі. Це доводить своєю збіркою В. Поліщук. Говорити про якийсь етап чи ступінь у розвитку його творчості — зайва річ. У нього немає етапів чи ступенів. У нього немає лінії розвитку, що ми звикли бачити у інших поетів. Це тому, що в нього зовсім немає поступу — і на сьогодні він лишається тим же, що й учора. І на сьогодні він тільки автор „Книги Повстань“. Проте, не можна сказати, щоб В. Поліщук зовсім не відминився. Він відминився, але відминився пасивно, власне, його відминів час. Відміна ця — тільки зовнішня. Нові теми — Дніпрельстан, соціалістичне будівництво — але трактовка їхня стара. Ті ж такі споглядальні настрої, те ж замилування біологічними процесами, опісовість — і намагання одягти їх у динамічне вбрання. Майже завжди це, „динамізування“ поетичного матеріалу обмежується тільки фарбуванням речей під колір криці та введенням довгих, здатних всяку дію приховати, порівнянь:

У зеленім саду
понад дзвінко заснулими лаврами
спалахнула мімоза рожевими, лег-
кими вогниками газу;
або наче рожевий пух запаханий її
цвіт...

Автора цієї книги знають не тільки як поета, але і як теоретика, як невтомного оборонця своїх переконань. Проповідь „динамізму“, „конструктивного динамізму“, боротьба проти назадників у мистецтві, намагання йти в авангарді мистецтва — мусять мати виправдання в художній практиці, органічно поєднуватися з творчими шуканнями.

Аджеж „віра без діл мертва есть“. Наявність розриву у В. Поліщука між словом і ділом стає ясна для кожного, хто візьметься ознайомитися з його художньою практикою. Дві душі носить у собі В. Поліщук: одну — філософсько-споглядальну, з нахилом до загально-людських мотивів, чужої дії, бунтові, замислену і спокійну; другу — неспокійну, метушливу, жадну до сенсацій і скандалів. Коли перша — важка на підйом і любить сидіти десь на узліссі та стежити за летом зів'язлого листу чи милуватись бризками фонтану на площі, чи розглядати квітки, чи думати над біологічними процесами, над досягненнями техніки, коли перша душа — розм'якла і паселістична, тільки сприймає її п'яніє, то друга — надто легка й любить проковувати першу на всякі трюки, що зовсім не личать її важкій комплекції.

Люблю йти в ранковій самоті
і з легким тріском прорізати чолом
тугую вранішню павутину...
... Лиш звуки трудових гудків
по росах мчать
і линчуть
та заколисують мою неравність
так ніжно невидимо
немов свою дитину.

Чи є що спокійніше й невибагливіше за ці рядки?

В оцей притишений ранковий час,
коли цвірінкає в контрукціях гілок
морквяним саявом шире сонце,
фабричні звуки —
ріані над дубами
я упиваюсь вами,
п'янію зовсім.

Недавно вийшла у В-ві „Плужанин“ книжка поезій С. Бена „Солодкий світ“, повна

таких самих пасеїстичних малюнків, примирених настроїв, замилювання світом. Для В. Поліщука світ теж „солодкий“. Друга поліщуківська душа і тут спровокувала першу, змусивши її назвати книгу „Електричні заграви“. В. Поліщук має тільки модернізовану тематику — і це чи не найбільша різниця між ним і С. Беном. Наприкінці „Електричних заграв“ маємо ще й бунтарську поезію „Боротьба“. Вона така характерна для автора, трудно не навести її:

Люблю я опір осені чинить.
Люблю набряклий од дощу і мряки
назустріч вітру пісню гукати
й під шелести листів,
що липнуть до калощі,
бунтарити в житті:
— Ну, що, — борня,
— Дайш.

Ця поезія ніби шарж на самого себе. Шкода автора, що крім осені вже не має кому чинити опір, що має гукати пісню назустріч лише вітрові. Та ще й у важких калощах, з налиплим листям. Де вже там бунтарити в житті у такому вбранні.

Коли ми вбачаємо якісь можливості в розвитку Баждана чи Йогансена, то що до Поліщука — ніяких перспектив попереду. Для того, щоб зробити крок, йому треба цілком реорганізуватися, переплавитися й покинути назавжди свої пасеїстичні калощі, — безперечно провінціального походження, що не пускають його вперед.

В. Норд

Іван Ле. Роман Міжгір'я. Роман. ДВУ. 1929. ст. 293. Ціна 2 крб. 20 коп.

Соціалістичне будівництво, національна проблема в „неісторичній“ нації, а разом з сідня екзотика та ексцентричне кохання — все це дає право вважати цей роман за один з актуальніших і читабельніших...

В романі сніються дві теми: кохання мішанки-лікарки із освіченим молодим узбеком з одної сторони та будівництво іригаційної системи на Голодностепських просторах Узбецької з другої. Соціалістичне будівництво суткається з „косністю“ побуту, з старими релігійно-побутовими звичаями; головний герой ледве не гине жертвою забобонів.

До того будівництву шкодять і свідомі шкідники: головний інженер, разом з „кореспондентом“ буржуазних газет та з мулами, намагається, здискредитувати, зруйнувати і

зірвати будівництво. Зрештою, будівництво за активної участі має доходити кінця; шкідник-інженер в люті забиває організатора-комуніста, але й сам гине від узбека, який побачив, що справжнє національне визволення несе не шкідник — великодержавний шовініст, а комуністи.

Тему автор зачепив широко й працював коло неї не мало: першу частину роману видруковано ще 1927 року в журналі „Червоний Шлях“, два уривки видруковано вже 1928 року в журналі „Життя й Революція“.

Більшість рецензентів¹⁾, оцінюючи роман, зупинялася на стилевих ознаках, вважаючи цей твір майже за зразок пролетарського реалізму. На наш погляд, проблему стилю на сьогодні аж ніяк не можна вважати за розв'язану. Романтичний стиль, мабуть, зарані збиралися хоронити. Принаймні, в утопійних жанрах він ще збережеться довго в пролетарській літературі.

Саме ж розуміння пролетарського реалізму не досить викристалізувалося. Зокрема реалізм Ле ще набагато страждає на статичність; йому бракує динаміки. І в описах, де треба було передати динамічні події, швидко їхню змінність, почувається авторова безсилля.

От два приклади з різних частин роману:

„Як з ланцюга зірвався Саїд-Алі. З розгону налетів: що було сили вклевів приставу кулаком у пику. Тозі-хон пурхнула собі геть, а йому нагайка через плечі простяглася. Гіркий біль та але безсилля лишилися в Саїді назавжди“ (57).

„Його знайшли і хтіли знову забрати щоб він їхнім дамам з-під ба*ога грав на скрипку. Я ховався разом з ним і нас схопили. Гарячковитий чех раптом вихопив у мене за поясом ножа й двох білогвардійців, що нас вели, тут же положив“ (260).

Різні „вклеїв“ (ну й словечко!) „кулак“, „пика“ поруч з гірким болем та надмірним героїзмом, найбільше виявляють антихудожність статично розмірено-спокійного реалізму Ле. Грубо всю книжку можна поділити на дві частини: перша (1 — 5 частини) — мрійне

¹⁾ Дотепер рецензії статті подали: Ключач в № 16 „Літературної газети“, Б. Коваленко в № 10 „Молодняка“ та Савченко Юр. у № 10 „Критики“. Дрібні рецензії вміщено в „Молодякові“ № 8, та „Гартіві“ № 9.

коханця, з закличками на зразок Гоголівського Бульбенка Андрія:

„Я забуду Узбеччину, покину її. Я забуду рідне бескеття, музику невгамовного говору водоспадів, забуду рідну матір. Тільки залишися зі мною, будь назавжди моєю. Я покину Чадак, покину Узбеччину, зречусь найдорожчого мені“ (54).

Всю першу частину автор написав у романтично-піднесеному стилі: красунь узбек, призеркова зустріч, традиційний трикутник (він — вона — він), хіба що трохи підсилений національними колізіями. Загальному піднесеному стилеві відповідають і численні запитальні та окличні речення з „ой“ („ой, шумі“, „ой, серцю“).

Сенченко в „Інженерах“ трактує майже таку саме тему, і, треба сказати, розв'язує проблему простіше, не так натягнуто, і через це, правдивіше.

Романтичний струмок пробивається через увесь роман Ле; в п'ятій частині (7-й розділ) знову романтизм стає за основну стилеву прикмету; знову ж „ох“, численні „чому“, окличні речення та патетичні міркування на тему: „Тільки слюзи й праця реальні“.

Міщанка Любов Прохорова, самця, перетворюється в демона й спокійно забиває матір свого колишнього кохання-узбека. Епічно-замогильним тоном (правда, з характеристичними для Ле зривами) ведеться оповідання про вбивство.

„Брала своїми ніжними одкоханими пальцями за прочахлі вже ноги старої, вивіреної узбечки. Пальці тряслися й випускали то одну, то другу. Тоді нога, як обрубок, падала на підлогу й гуркотіла по ній, аж доки її знову не підхоплювали...“ (284).

Не буде перебільшенням твердження, що геть усі письменники сучасні обвинення стилі роблять не всією сумою прийомів, а окремими вставленими словами реалістичного а то й натур-фізіологічного змісту. Вироблено для цього й трафарети-слова, а серед них чи не найтрафаретніше „вихолошене“, (треба ж вибрати такий антихудожній рузизм!). А таких неосковирних слів, порівнянь образів у романі зустрічаємо багатенько; „увіреш, як хлист у ідею“, „визьми мене за руб двадцять“, „підмочив ідеологію“. Знаходимо у романові навіть цілі звульгаризовані так образи.

З романтичних аксесуарів треба відзначити таємничість. Дехкан чує розмову незрозумілою йому мовою й уловлює тільки окремі загадкові слова. Але за сто сторінок автор повторює цей прийом і набридає, звичайно. Таємничі шкідництва з неумотивованою байдужістю керівників критика вже зазначала. Також неумотивована й молитва Саїда-комуніста.

Щоб покінчити з романтизмом слід згадати перебільшені, згіперболізовані порівняння та образи:

„Дехкан упав, як від блискавиці“ „і навіть осінь задрожала від такої рішучості“...

Як спосіб обнижити Моїсея визволеної Узбеччини, романтичного Саїда, ми розцінюємо й фізіологічне кохання.

На пів роману розв'язується контроверза (нерозв'язуване протиріччя) кохання нерівних расовим походженням. Скільки тут і пристрасі, і заходів нечасливого подружжя до народження дитини, круглободрих дружок, і інших „святая святих“. Цитувати ці місця немає рації. Незрозуміло тільки чому один з критиків тут вбачав якесь гармонійне пов'язання будівництва з любовною інтригою. А така критика тільки шкодить справі.

Я думаю, що в соціалістичному змаганні письменників можна поставити пактом: перший твір без поголовних, а то й зовсім без еротичних елементів. Могли ж буржуазні письменники в добу свого розквіту давати такі твори (хоча б п'єси Тобілевича), чому ж не можуть цього зробити письменники, що вважають себе за пролетарських? В житті ми боремося за жінку-людину, а не жінку — забавку чоловікову й підпору консервативно-родинних ідеалів; в письменстві ж так широко розрієси полішукізм.

Роман цінний іншими своїми сторонами. Цінний, насамперед, як художній репортаж про маловідому, занедбану царським ладом і відроджену за радвлadı, Узбеччину. Автор десь добре знається на побуті Узбецькому, на їхній мові, й на тій спеціальності, про яку йде мова в романові і свої знання вміє викласти на папері.

Найважливіша спроба Ле — показати перетворення, зміну людської психіки в соціалістичному будівництві.

І міщанин — лікар, і ворог — дехкан, і ділоє Синявський — кінець кінцем захоплюються

чужим їм будівництвом і по закінченні роману, вони вже не ті, що були напочатку.

Ці, (хай не зовсім вдалі) спроби треба визнати за знаменні й показові для напрямків сучасної літератури.

Навколо головної дівчої особи йшло в критичі найбільше суперечок: одні вважали Саїда за зразок показу „живої“ гармонійної людини. Таким критикам „жива“ людина в літературі, здебільшого уявляється так: до витриманого комуніста прицеплюється кілька побутових ухилів, які той з психологічним стражданням, зрештою, перемагає. Саїд і є якраз такий ідеально-витриманий комуніст, закоханий у жінку - ляльку, стає ганчіркою (а не „тряпкою“, як пише автор). Насправді ж Саїд типовий інтелігент з усіма його поглядами на честь, гонор, лицарство. Автор так очевидки, і мислив цього героя, а тому в його „добродетель“ і не „торжествує“. Другу сторону Саїдову — енергію, завзяття до до роботи — авторові менше пощастило показати. У романові є гарні лірично - сатиричні відступи (про газетну галасливість); свіжі образи осени („а літо кралося, приворожувало, щоб несподівано випустити пожовклу розквашену осінь, що намагається опалим листом лише скрасити невблаганне вимирання“); є й влучні новотвори, як „швидкуючись“.

Ле, як знавцеві узбекської мови, треба рішуче прагнути удосконалити й свою українську мову: деякі перли з неї ми вже наводили, зазначимо тільки „збуджуюча“, „найбільш слухного“ „прагла до наміченої мети“ зловживання сполучником що у релятивних сполученнях (ст. 25, 293), далеко не добірну синтаксус.

Роман, як інформаційний та як початкова спроба показати соціалістичне будівництво, заслуговує на серйозну читачеву увагу. Сексуалізм, стилевий еклектизм, зайві сюжетні лінії перешкоджають йому стати епохальним, „великим“ романом.

Ярмоленко

П. Голота. Б р у д. Кооп - не вид - во „Рух“ 1929 р. 1 крб. 90 к.

Цією назвою першої повісті „Бруд“ автор охрестив такі товстенку книгу прози на 320 ст. Як бачимо сама назва досить тенденційна. І справді бо переднічима в читача проходить ціла галерея зооекспонатів; міщанська родина редактора (?!) Коті Галана, ціла низка повій та шахраїв, що при подальшій знайомленні з ними цілком виправдо-

вують тенденційність самої назви. Але це а ні в найменшій мірі не виправдоує самого автора повісти за ту безпринципову бульварну халтуру, що на стежку її так виразно стає він у згаданій повісті. Щоби не бути бездоказними спробуємо зробити коротеньку аналіз даної повісті, щоби визначити потому питому вагу того ж таки „бруд“ у всенській книзі, де ще подибуємо „роман“ „Розвага“, повість „Долина“ й оповідання „Аль - кегель“.

Уся подія відбувається приблизно в такому плані: а) Котя Галан, редактор; гвалтує свою наймичку Кароліну б) Вова, син Галанів — дегенеративний блазень продовжує „справу“ папаші — в наслідок чого Карочка вагітніє від нього; в) Галан звільняє з роботи у своїй установі реєстраторку Белю і цим штовхає її на шлях розпусти — вона стає повією; г) Повія Фатіма, сестра Беліна, помщаючись за Белю зарозує Галана пранцями (чи ж не оригінальний спосіб помсти! ?) д) Галан передає праниці — Карочці, Карочка — Вові, той повій Тосі, повій Тося — нареченому Галановій дочці Нати і т. і., і т. і.

Чи ж не авантюри побудова? Справжнє „перехресцування“ що про нього є чимало анекдот. Чи ж не справжній „бруд“? Бачимо цілковите виправдання тенденційної назви. Автор виконав своє завдання на всі 100% — він показав читачеві отой „бруд“ у всій його принаді, що від нього читача найменше — верне. Прослідкуємо ж за розв'язкою — бруд показано — треба його покарати; кілька сміливих розчерків пером і Котя Галан з Вовою в Бупрі — Ната отруюється, Ліза Галан гине від праниців, — бруд як слід показано. Беля ж вибирається на трудовий шлях, одружується і заживає щасливим життям у квартирі Галанів.

Які ж можна зробити висновки? Очевидно, автор мав на думці показати своїм твором розклад цього міщанського шкідницького кубелечка. Одкинемо те, що тема на сьогодні не актуальна, а шаблянова й затаскана — припустимо, що автор вільний на своє уподобання обирати тему своїх творів, припустимо, що викривати ці гнійники міщанства, ці міські „Бур'яни“ треба — але в який спосіб? Викривати так, як це зроблено в „Бруді“, де автор з кожного рядка смакує оцей бруд, де на кожній сторінці ми зустрічаємо: „великі м'ягкі груди рухалися і терлися у середині об блузку“ (ст. 35), де на кожній сторінці, голі коліна, стегна; „Оте міцне тіло в стегнах і литках“ (ст. 110) де: „у дами було повно важ-

кого й м'якого тіла, що проглядало через жовту матерію" (ст. 173) — то таке викривання мусимо визнати за шкідливу безсоромну порнографію. Бояк же інакше кваліфікувати такі перли, як: „Вона всівся їй на коліна, ви й ння в одну грудь, узав її в обидві пригорщі, пригорнувся до неї легенько щокою, а вона м'ягка й гаряча, як тісто, дратувала його й розпалювала" — (ст. 77), або: „тоді Кароліна повернула голову, змахнула на себе сорочку, втерла між ногами й сказала..." (ст. 78).

Оце неприпустиме хоробливе смакування з статевих моментів, що червоною ниткою проходить через усю повість — чи то автор малює постать якоїсь героїні, чи показує якусь ситуацію — становить на нашу думку явище паталогічне — і дає дані визнати твір, попри всю його соціальну й ідейну порожнечу — безперечно за шкідливий.

Треба сказати, що поява у світ творів подібного гатунку, є явище не випадкове й далеко не поодинокі; останніми часами з'явилось чимало подібних книжок, і за найскравішу може правити „Авангард № 3" засуджений цілковито радянською суспільністю і пресою.

Симптоматично, що автор „Бруду" у свій час теж належав до групи „Авангард". Скільки це може стосуватися до рецензованої нами книги сказати важко, проте певний вплив вгадані школи можна констатувати.

Щож до формальної сторони, то можна з певністю сказати, що повість може правити за зразок безграмотної писанини, накопичування без будь якої потреби нічим не виправданих й неумотивованих епізодів. І справді бо, автор напрохуд сміло жонглює своїми персонажами — просто вражає оте неймовірне „притягання за вуха", де без нього можна було б обійтись. Приміром, після згадування Карочки Галан „сплавляє" її на фабрику; одна записка всемогутнього Галана — і Карочка на швейцькій фабриці. Це тоді коли кожен, що хоч трохи обізнаний із професійними радянськими законами знає, що це не так легко. А де ж місцевком? А де ж біржа праці? Автора це зовсім не турбує. Вові треба відв'язатися від Карочки, щоб вона йому не „пришила" аліментів і він насилає на неї юрбу уркаганів, що гвалтують її і т. т. Пробує автор поруч з міщанами показати й комсомольців із швейцької фабрики. Ось характеристика секретаря осередку Діни Фаерман — малює її зовнішність автор за

традицією: „груди в неї більші ніж вона сама" (ст. 43). Ось „Діна труснула повними грудьми й відкрила збори" (ст. 41). Ніби то відкрити зборів „не труснувши повними грудьми" аж ніяк неможливо!

Іще більшої віртуозності що до неймовірно „легких досягнень" й неумотивованості допускається автор в „романі" „Розвага". Тут розповідається про двох шахраїв, що один украв у вагоні портфеля з виграшом 10 тисяч — а „друг" його перекарав їх у нього — і став розтринькувати гроші по кримах та ялтах — доки перший скривджений шахрай знову не відікав „обратно" „чесно украдених" ним з вагону грошей; тоді другий, зіставшись без грошей, з гора пішов зимою у степ і там кінчає самогубством. Чи ж не авантюрний роман? І протягом усього роману такаж порнографія, ті ж самі „міцні стегна", „великі груди" теж саме карколомне жонглювання персонажами, також „пишно ворущається кохточка на грудях від зіхання". Хіба що цю „екзотику" доповнює діяло крамаря Карпа на упійману муху: „кинь її дощу та роздуши — то камуністка. Бач як липла. То ж хотіла кров нашу пити" (ст. 122).

На ньому кінчається перша частина „Бруду". Подальша повість „Далина", що є по суті автобіографічні згадки самого автора (про це автор розповідає на ст. 273) про своє дитинство, зовсім відмінна від першої. Чудово і з почуттям змальоване дитинство, хлопчика — наймичука що доведений до відчаю знущанням хазяїна, лягає під потяг. Повість „Далина" легко й з інтересом читається, і становить твір соціально-цінний. Не погане також автобіографічне на 100% оповідання „Аль-Кегаль".

Переборшив тут трохи вія з поетами початківцями, своїми земляками з Херсонщини і де в чому багато повторює далеко сильніші фельетони Вухналя „Конкуренція". Проте ці живо і художньо — правдиво написані оповідання, можна використати для протиакогальної пропаганди.

Закінчуючи мусимо сказати, що друга, интересна і цінна частина „Бруду" аж ніяк не рятує всенякої книги від зроблених нами попередніх висновків — і хочеться висловити побажання, щоби гонитва, а чи прагнення молодого письменника до „товстої книги" було обумовлено і виправдане не лише кількістю сторінок, а й соціально-цінним змістом.

Андрій Текучан

ХРОНІКА

В ЦК „Плугу“

15/XI відбулися збори Харківської групи „Плугу“. Збори розглянули питання підготовки з'їзду „Плуг“, вислухали доповіді плужан, що брали участь у переведенні святкування XII річниці Жовтня, доповідь редколегії журналу „Плуг“, тощо.

Цікаву інформацію про літературний рейд групи в складі т. т. Панова, Хуторського, Годовця та Дукина до Вовчанського району зробив т. А. Панів. Плужани на Вовчанщині пробули три дні, зробили низку літвиступів, у Вовчий і районі, відвідали низку комун, СОЗ'ів, артілей, зав'язали зв'язок з читачами-колдоспів.

Вислухавши цю доповідь харківська група плужан ухвалила взяти на себе ініціативу організації широкого культурного шефства над усім Вовчанським районом, що до речі є районом масової колективізації. До участі в шефстві є думка закликати видавництва, Харківський С.-Г. Інститут, Досвідну Станцію тощо. Для комуні „Червона Зоря“, де група письменників улаштувала виступи, ухвалено зібрати бібліотеку з творів членів

„Плугу“. Вже зібрано й відправлено комуні бібліотеку в 200 книжок. На наступний з'їзд „Плугу“ ухвалено запросити представника комуні.

Далі збори заслухали інформацію тов. Штангея про з'їзд „Плугу“. З'їзд відбудеться в середині квітня 1930 року. Порядок денний лишається той самий.

„Шахта Марія“ в Харк. Червонозаводському театрі

II акт, 2-а картина Промова Савіцького

спричинялося до систематичного запізнення з виходом журналу. Нині намічено твердотерміни виходу чергових чисел, з таким розрахунком, щоб вирівняти журнал протягом найближчих чисел.

В поточних справах збори затвердили кандидатуру т. А. Панова делегатом до Москви на Пленум ВОКП'у й розглянули справу з виходом у світ „Авангарду № 3“. Спільно з ВУСП'ом, Молодіжком і Новою Генерцією опубліковано в пресі заяву Плугу, в якій висловлено вимогу дати гостру

Інформацію про працю редколегії журналу зробив т. Панів. В редколегії сталися зміни: т. Панів, переходячи на наукову працю, відмовився від посади постійного редактора „Плугу“ і на його місце висунуто т. Штангея В. В дебатах збори висловлювали незадоволення з м'явої праці редколегії, що

відсіч цій вилазці класового ворога в літературі.

На других зборах вислухано інформацію т. Панова про Пленум ВОКП'у, що відбувся в Москві. Тов. Панів підкреслили значний зріст ВОКП'у, що виявився в низці помітних літературних фактів — творів членів ВОКП. На цьому пленумі т. Панів зробив доповідь про творчість Спілки селянських письменників УСРР „Плуг“. Ухвалено поставити аналогічну доповідь про творчість Всеросійського Товариства Селянських письменників (ВОКП) на з'їзді „Плугу“.

Збори заслухали інформацію представників Спілки в комісію по утворенню Федерації Радянських письменників України. Схвалюючи діяльність представників, збори, проте, висловили незадоволення з того, що остаточно розв'язання справи з Федерацією відволікається з незрозумілих причин.

В. Х.

Словацька література

Наприкінці місяця листопада 1929 р., в своїй подорожі по СРСР, відвідав Харків словецький критик Володимир Клементіс. В Інституті Шевченка т. Клементіс дав коротку доповідь про словацьку літературу, яка досі була майже невідома для нас. На цьому місці ділимося з читачами тими відомостями, які подав в своєму докладі т. Клементіс.

Словакія до розпаду австрійсько-угорської монархії входила в склад Угорщини, а після закінчення імперіалістичної війни її приєднано до чеської республіки. Переважаюча частина словацького населення це бідне, а то й безземельне селянство. Починаючи с 1870 року в Словакії почала розвиватися промисловість. Треба сказати, що чисто словацької міської культури до останніх часів не було. Словакія жила під суворим режимом Угорщини, яка за всяку ціну намагалася повернути словаків в мадьяр. Характерним фактом є й те, що до одірвання Словакії від Угорщини в цілій країні було всего 600 словацьких інтелігентів. Але не можна сказати, що Словакія не має своєї літератури. Роком народження словацької мови вважають 1844 рік, а до того часу словацькі письменники писали по чеськи. Словакія, між іншим, дала ряд визначних діячів чеського національного відродження.

В 1844 році в Словакії появляється перший літературний альманах словацькою мовою „Нітра“, який видали три письменники: Людовєт Штур (1815 — 1856), Йозеф Мірослав Гурбан (1817 — 1888) і Михал Милослав Годжа (1911 — 1870). Після цього появляється цілий ряд визначних поетів, як Андрій Сладкович, Янко Краль, Ян Ботт і інші.

Треба підкреслити, що більшість з них розвивались під впливом російської літератури тих часів. Дальше покоління словацьких письменників виростає після угорської революції 1848 року і виділяє три великі імена: Светозара Гурбан-Ваанського (1847 — 1916) Павла Орсак-Гведослава (1849 — 1921) і прозаїка Мартіна Кукучіна (1860 — 1927). Твори цих письменників сміливо можна назвати високо художніми. Тематика їх переважно селянська, часто глибоко психологічна, але без правильного розуміння тих соціальних процесів, що творилися в гущі селянських мас.

В 90-роках появляється журнал „Голос“, біля якого об'єднуються молоді письменники і починають розвивати ідеологію дрібнобуржуазного гуманізму під впливом теперішнього президента Чехо-Словаччини проф. Масарика. Найвизначнішим поетом цієї групи був Іван Краско, поезії якого до імперіалістичної війни були вершком словацької поезії взагалі. Під час війни (1914 — 1918) словацька література майже мовчала. Поет Гведослав написав збірку „Криваві сонети“, що була видана в Німеччині, в якій проповідував гуманізм, хоч в дійсності поезії були антиімлітаристичні. Твори другого поета Мартіна Разуса цензура зовсім зборонила. Появились вони тільки після розпаду австрійської монархії. В 1918 році Словакія, як і Чехія, не переживали революції, тільки так званій „переворот“. Була це лише зміна режиму з австрійсько-угорського на чеський. І в словацькій літературі оцей „переворот“ або, як каже буржуазія, „визволення“ не найшли належного відгуку. Чеська буржуазія зразу влязла за колонізацію Словакії чехами. Чеська влада намагалася штучно створити націоналістичну словацьку літературу, розписувала конкурси на нові твори, в яких треба було зобразити національне визволення і радість „визволеної“ нації. Але цієї радості не було, бо соціальна структура зовсім не змінилася, тому в літературі немає того, на що надіялася впер-

шу чергу чеська буржуазія. Деякі словацькі націоналістичні поети перелицьовували старі народні пісні, що витворилися на соціальної базі, або твори старих поетів і давали стрічки про „національне визволення“, про „народження свободи“.

Чеська буржуазія своєю колоніальною політикою згодом обурює навіть націоналістичних словацьких поетів, які стають ворогами „єднання“ з чехами. Поет Мартин Разус і Андрій Жарно в своїх творах виступають проти наступу чеського капіталу на Словачку. Андрій Жарно — поет клерикальної словацької партії Глінки. Ця партія в останніх роках пішла теж на службу чеській буржуазії за міністерські портфелі а тим самим поезія Жарнова втратила своє соціальне значіння.

Післявоєнне покоління словацьких письменників поділяється на два ріжні табори. Один з них — це революційні словацькі письменники, що групуються довкола журналу „Дав“ („Маса“) і другий, націоналістичний, що видвигнув двох талановитіших поетів: Еміля Болеслава Лукача і прозаїка Тідо Гашпара. Група „Дав“ виросла в 1922 - 23 р. серед словацьких студентів - соціалістів (потім комуністів) в Празі. В перших початках „давистів“ найбільш популярним був поет Ян Роб Понічан, якого можна назвати першим пролетарським словацьким поетом. Другий, дуже талановитий поет, це Лацо Новоместський, по походженні селянин який тільки недавно вивчив словацьку мову, бо виховувався в Будапешті, де й забув свою мову. Деякий час був він редактором органу комуністичної партії „Правда“. Єдиним повістом в групі „Дав“ є Петро Елемніцький, автор роману „Переможне падіння“. Не організаційно близький по своїй творчості до групи „Дав“ є письменник - романіст Міло Урбан (нар. 1906), редактор газети клерикальної партії і автор роману „Живий бич“, що мав великий розголос. Роман, в якому представлено словацьке село в час війни. Коли порівнювати роман Ремарка „На західному фронті спокійно“, що наробив стільки шуму чи не в усіх країнах світу, то майже невідомий роман Урбана „Живий бич“ перевищує Ремарка.

Досі словацькі письменники, зокрема нові, революційні письменники, майже нічого не знали про українську літературу, хоч Словачія найбільша сусідка з Закарпатською і Західною Україною. Тов. Клементіс, наприклад свої доповіді висловив надію, що з

цього часу безумовно наступить тісне зближення поміж новою революційною словацькою і українською літературами.

В цьому запевнили його теж українські письменники, що були на його доповіді.

В розмові із співробітником „Плуга“ т. Клементіс поділявся деякими своїми враженнями з подорожі по СРСР. Між іншим

розказав він про своє перше почування на радянському кордоні.

— В Радянському Союзі я перший раз в житті. По дорозі до СРСР познайомився я з кількома німецькими товаришами, що їхали на жовтєві свята. На ст. Столиці до загону увійшли польські кондуктори і перестерегли всіх пасажирів, що ніхто не сміє дивитися крізь вікна, інакше салдати будуть стріляти. Але коли поїзд проминув вже польські перегороди з колючого дроту і ми підїхали до арки з написом: „Пролетарі всіх країн єдиайтеся!“ — всіх нас охопила якась небувала радість. Німецькі товариші мигом скинули своє верхнє одягання і появились в уніформах

червоних фронтовиків. Радянських службовців, що увійшли контролювати паспорти, ми привітали гучними окликами, як найрідніших, давно не бачених братів.

На першій радянській станції Негорелово ми залишили у вагоні всі речі і пішли в залю пити чай. Я згодом мимоволі згадав, що у вагоні нікого не залишилося, але один франкофуртський товариш заспокоїв мене:

— Нічого тобі боятися. Тут ми в себе вдома, краще, як у Франкфурті!..

Мушу зазначити, що в СРСР я дуже цікавився колгоспами і радгоспами. І коли в Москві я звернувся до перекладача чеської і словацької літератури т. Скачкова з проханням познайомити мене з кимось, хто міг би допомогти мені в цьому, я немало був здивований, коли він познайомив мене з письменником Третьяковим, автором „Ричи Китай“, який працював в одному з колгоспів на Кавказі.

Для читачів Вашого журналу може буде цікаво довідатися про положення словацьких сільських робітників. Мушу сказати, що праця наших сільських робітників найгірше оплачена в країні і доля їхня незавидна. Більшість з них — сезонні робітники. Компартія на весні цього року пробувала шляхом страйку добитися колективної угоди для сільських робітників в цілій чехо-словацькій республіці. Страйк було проголошено. В Словакії він охопив 25.000 робітників. Цим рухом керували наші партійні органи з столиці Словакії м. Братислави. Для здушення страйку в повіті було послано військо, жандармів і соціал-демократичних агітаторів. „Спілка поміщиків“ видала проти компартії відозву, яку підписали й соціал-демократи. З Братислави нашим товаришам було дуже тяжко вийти на села. Шпиги й жандарми арештовували або просто не випускали з міста членів секретаріату компартії, комуністичних депутатів, тощо. В цій першій великій боротьбі сільських робітників ми не вийшли переможцями, колективної угоди не вдалося добитися, але в багатьох округах все таки робітники добилися підвищення плати.

Яке враження робить на мене Харків? Перше всього я дуже радий, що познайомився ближче з українською революційною літературою і письменниками. А Харків — незвичайно вражає своєю свіжістю, але це новий Харків, що саме будеється. На мою думку цей новий Харків зовсім заслугову-

ватиме на назву центру — столиці відроджено української трудової нації.

З Харкова їду в Київ, щоби ще познайомитися з українським радянським фільмом. Цікавить мене зокрема творчість Довженка в кіно. Фільми в його постановці чеська цензура не пропускала. Їду в Київ не тому, щоби пізнати його минуле. Навпаки, цікавить мене сучасний Київ.

М. І.

Конкурс на кращі повість та роман для юнацтва.

З 1/VII — 1929 р. по 1/IV — 1930 р. ДВУ оголосив конкурс на кращі повість та роман для юнацтва на тему індустриальної реконструкції ССРР.

Основні моменти тематики творів на конкурс такі:

- а) патос соціалістичного будівництва
- б) життя й праця підприємства]
- в) робітничий побут в зв'язку з виробництвом.
- г) ув'язка „дрібних справ“ виробництва з кінцевими цілями соц. будівництва.
- д) підготовка фахівців для виробництва (життя ВИШ'ів, побут, навчання студентів).
- е) Відтворення робітничої кваліфікованої сили) Ф.З.У. бригадне учеництво і т. ін.).
- ж) Партійна і комсомольська організації на виробництві.

Твори на конкурс повинні задовольняти нормальні вимоги до кожного художнього твору нашої пролетарської літератури*, бути сюжетними, достатньо відбивати життя молоді на виробництві, побудованими на укр. матеріалі.

Розмір твору повинен бути не менш за 6 др. арк.

Подається твір на конкурс, ніде не друкований.

Подані на конкурс твори розглядає журі, що його склад буде оголошено згодом. Це журі признає премії за кращі твори.

Премій 3.

Перша премія (одна) 1000 крб.

Друга премія (дві) по 500 крб.

Твори, що одержуть премії друкуються в тиражі: що одержить I премію — 25.000 прим. і що II — 20.000.

Авторський гонорар за друк. арк. для речі, що одержить I премію визначається 500 крб., а речі, що одерж. II пр. 300 крб. за увесь тираж.

Твори подається на конкурс анонімно з зазначенням на рукописові дів'язу автора, а в закритім конверті прізвище.

Твори, що не одержуть премії, але придатні до друку, друкуватиметься в загальному порядку.

Адреса: — вул. К. Лібкнехта 31, Редвиправління.

3 культурномистецького життя Заходу

Смерть Яна Райніса

12 вересня ц. р. помер найвидатніший латвійський поет Ян Райніс. Народився він 1865 року в Курляндії. До громадської праці вийшов на початку дев'яностих років, поруч перших латвійських марксистів. З 1891 року редагує демократичну газету „Данас Лапа“. 1893 — 1897 Райніс укуні з Стучкою, Янсон-Брауном керує рухом революційно-демократичної Інтелігенції, так званою „Молодою течією“. Після розгрому „Молодої течії“ 1897 року Райніс попадає до в'язниці і до 1903 року перебуває на засланні у Вятській губернії. Тут, на засланні написав він перший збірник поезій „Далекі акорди“. Другий збірник „Засіви бурі“ був відгуком на революцію 1905 року і відомий кожному письменному латиському робітнику. Потім йде ціла низка революційних збірок поезій: „Нова сила“, „Книга туги“, „Кінець і початок“.

Райніс не тільки поет, він і драматург. З його драматичних творів найцікавіші: „Вогонь і лід“, „Індус і арія“, „Золотий кінь“ та інші.

Він був і першим перекладачем класичної літератури на латиську мову. Він переклав „Гамлета“, „Фавста“, „Розбійників“ та інші.

1920 року повертається до Латвії. Останні роки він брав велику участь в організації „Товариства культурного зв'язку Латвії з СРСР“ і був його головою.

Українські письменники російською мовою

Видавництво „Федерация“ в Москві включило у свій план перекладів з української мови на російську такі твори: Ан. Голівко — „Три сини“, Ірчан — „Фільми революції“, Ів. Микитенко — „Брати“, В. Стефанік — „Кленові листи“ і „Військові оповідання“, Леся Яко — „На-гора“.

3 літературного життя Білорусі

Білоруським Державним Видавництвом друкується новий збірник творів Янка Купали під назвою: „1918 — 1928“.

— Цишка Гартиний здав до друку до Держ. Вид-ва перший том повної збірки його своїх творів.

— Зм. Бядуля переклав і здав до друку оповідання єврейського письменника Шолом-Алейхема „Хлопчик Мотька“.

— Валерій Мараков і Б. Борисевич пишуть сценарій з життя Асінбуду під назвою „Болоти прокидаються“.

— Роман Михася Зарезького „Сьєж ки — дорожки“ друкується в Держ. Вид. другим виданням.

— Олесь Гародня написав і здав до друку збірник критичних нарисів, під назвою: „На літературнім фронті“.

М. Нікановіч закінчує великий роман „Веснянки“, що друкуватиме в журналі „Польмя“.

— М. Ліньков здав до друку новий бірник оповідань „Андрей лятунь“.

ЛИСТ ДО РЕДАКЦІЇ

Шановн. тов. редакторе!

В перших числах листораду я довідався про обурливий факт плагіату, що стався над моєю комедією „Культурна сила“. Зовсім випадково, через руки т. Биковця, мені потрапила до рук руська п'єска А. Пануріна підозвою „За організацію“ (Один за всех) у виданні Московського теа-кіно-видавництва. Розгорнувши першу сторінку, я був вражений подібністю дієвих осіб в руській п'єсі „За організацію“ Пануріна з моєю „Культурна сила“. Яку Пануріна, так і в мене дієвих осіб 7, з такими ж ролями та характеристиками до них. Ріжниця тільки одна: у Пануріна стало хисту поперелицьовати назвиська деяких дієвих осіб, зробивши з учителя Мирона Александра Івановича, а з Гриця Петра, тощо. Але коли дієвих осіб Пануріна сяк-так поперехресчував, то вже початок комедії і весь текст майже до кінця був дослівним перекладом всієї моєї „Культурної сили“. Неподобався Пануріну тільки мій кінець. Коли в мене від початку до кінця ні головний герой Мирон, ні його наречена і, взагалі, весь дієвий персонаж не сходять з комедійних положень, себто вся

п'єса в мене від першої сторінки до останньої є комедією з нахилом до гротеску, то Панурин приклав свої руки і переробив кінець на „щасливий“, який випадає із загального плану моєї комедії. „За організацію“ Панурин кінчає щасливим „браком“, цьому допомагає навіть сторож дів Яків. який, доречі, немає тієї здібності і тільки Панурин в кінці „своїєї“ п'єси обдарував його такими душевними прикметами. Щоб кінець виглядав якомога оригінальнішим (невне так), він кінчив „За організацію“ співом „Молодої гвардії“.

Але це не все. Аби видатися не тільки за драматурга, але й за доброго знавця теорії комедійного жанру, він пише на 2 і 3 сторінках передову статтю про „Задачі комедії“, де, окрім загальних положень про роль комедії, трактує як і в якому темпі слід грати комедію „За організацію“.

П'єса „За організацію“ певне має добрий попит на себе, бо вийшовши 1928. р. у 10.000 прим., у 1929 р. в таких же тиражі

з'явилась на книжковому ринку другим виданням і, можливо, в 1930 р. вийде в світ й третім.

Доводжу до Вашого відому — 1) що свою „Культурну силу“ за редакцією Ю. Смолича я вперше видрукував в журналі „Сільський театр“ в № 3, в березні 1928 р., а скремою книжечкою 7-ми тисячним тиражем у виданні ДВУ 1929 р.; 2) що вищий Репертуарний Комітет дав свою візу на „Культурну силу“ 2 березня 1928 р., а Московський Головліт дозволив друкувати п'єсу А. Панурин „За організацію“ 1 червня 1928 р. (що свідчить при цьому поданий лист Московського Головліту від 22-XI-29 р. за № 7022).

Отже, А. Панурин безсоромно сплагіював мій твір „Культурну силу“ і зовсім по зловідському перевидає її у теа-кіно-видавництві. Це й прошу вмістити шановну редакцію на сторінках нашого журналу.

30-XI-29.

3 пошаною Дм. Бедзик

НАШЕ ЛИСТУВАННЯ

Нижче перелічені твори, надіслані до редакції вміщені в журналі „Плуг“ не будуть:

Поезії: А. Каліновського — Настрої А. Олійника — Із цикла „Цегла“; М. Зоряного — День мандрує вдаль; І. Акітнівої — По картоплю; А. Клива — Бунтарська кров; В. Дудвика — На родині й ін.; Гр. Дяченка — Смерть вождя й ін.; Г. Поташова — 12 жовтень; Т. Тирси — Може легше буде спати й ін.; Отрішка — Скоро вже й ін. А. Мільштейна — В заводі й ін.; С. Кінаша — Сяй ясніше, зоря й ін. К. Волинчука — Хочу шуміти й ін.; Я. Коваленка — Град і ін.; Ю. Шелемеха — Все красується недовго й ін.; В. Салійчука — Нові прядки; П. Овчаренка — Комсомол; Д. Козачини — Осінь. П. Скрипка — Ми за жовтент і ін.; В. Снітка — Комуна й ін.; М. Говорухи — Етюди забою; М. Олешка — К. Костяшка — Перший сніг; А. Цибенка — Зима й ін.; І. Костенка — Осінь; О. Палкого — Я й ви; І. Розума — Жовтень; С. Овдієнка — Дніпрельстан

Оповідання: А. Козловського — „На хуторі“ „Ніч“, Ів. Усенка — „Помста“.

ЗМІСТ ЖУРНАЛУ „ПЛУГ“ ЗА 1929 РІК

КРАСНЕ ПИСЬМЕНСТВО

а) художня проза

	Стор.	№№
Андрієнко І. Таємничі дзвони	13	VII
Божко С. Блюк - нот агітатора	36	I
Божко С. Шахтинці першої революції	6	8-9
Гак Анатоль Літцензія	32	I
Гак Анатоль. А - фанів син	49	VIII-IX
Генрі О. Персик	49	III
Гжицький В. Могики	78	VIII-IX
Гуменна Д. Листи з Степової України	55	III
Демчук О. Савета	22	I
Демчук О. Пан Мандрик	38	VI
Демчук О. Селюки	3	XI-XII
Дивніч Л. Дві	31	IV
Добровольський С. Залізний кінь	3	III
	4	IV
	19	V
Добровольський С. Черноземний Дніпрельстан		XI-XII
Дукін М. „Мінезота № 23“	30	III
Золя Еміль. Жаба	53	VII
Ірчан М. Юра Данишук	4	VII
Ірчан М. Зустріч на океані	60	XI-XII
Ковальчук Я. На лугового метелика (нарис)	43	VII
Ковальчук Я. Із записок добродія Мороза	27	VIII-IX
Кусчитак Цуцук. На крилах думок	47	III
Ляшенко Л. В заметах	5	II
Максимов П. Колиска кубанських урожаїв (нарис)	54	VI
Минко В. Новеля про сірі очі	17	VIII
Нефелін В. Тимофій Сребак	12	V
Нефелін В. Будні	3	VI
Нечай П. Триста кілометрів Уманщини (нарис)	53	IV
	44	V
Орлівна Г. У зливу	55	X
Орлівна Г. На руїнах Гоголівщини (нарис)	64	X
Панів А. Подорож до Москви	53	II
Пилипенко С. Примара	33	II
Тарновський М. Айда	6	I
Темченко П. Забобони	11	I
Хоткевич Г. З сім'ї геніїв	36	VII
Чапля В. Напередодні	47	II
Чапля В. Пригода в цеху	5	V
Шопинський В. Молотьба	60	VIII-IX

	Стор.	№№
Яковенко Г. П'ята заповідь	33	IV
Яковенко Г. Серед оновлених просторів (нарис)	30	X

б) поезія

Алешко В. Стрігун	3	II
Батрак Іван. Ворона й миша (байка) пер. Пилипенка	54	III
Батрак Ів. Лисиця й пес (байка) пер. Пилипенка	26	VI
Батрак І. Гайка (байка) пер. Пилипенка	37	VI
Бен С. *	17	V
Бен С. Поворот	10	I
Бронеvський Soldat inconnu	3	VII
Бронеvський *	59	VIII — IX
Ведміцький О. М'ята	40	IV
Ведміцький О. Пороги	11	V
Ведміцький О. Рондо	25	VIII — IX
Ведміцький О. Червоний маяк		XI — XII
Дорошенко Ю. Напад	34	VII
Душка А. Над ставом ніч	55	VI
Голованець М. Плуг й плужки	18	V
Годованець М. Сурдуг і блюза	16	X
Годованець М. Фортепіано і пацюк	45	II
Гришко В. Вересень	4	X
Гребінка Л. Полтавські образи	21	IV
Гуцало І. *	97	VIII — IX
Жилко Юр. Удвох		XI — XII
Казка А. Міцна фортеця	46	II
Калиновський А. Повстала хмара	52	IV
Калиновський А. *	53	VI
Калиновський А. Дві зустрічі	12	VII
Коваленко І. Донбас	15	X
Ковальчук Микола Осіння лірика	26	VIII — IX
Мисик В. Блалитний міст	3	I
Мисик В. Ці ворота були святими	3	X
Негрі Ада На рещтуваннях	32	II
Орісіо Теодор Епіграми й пародії	28	X
Палений Петро Не герой	28	III
Пилипенко С. З батракових байок	51	IV
Пилипенко С. Вулкан (байка)	3	VIII — IX
Сайко М. *	46	III
Сайко М. Лежиш і чуєш	42	VII
Сайко М. *		XI — XII
Шпак М. До тьма дяст	39	IV
Яресько С. Люблю зіму	21	I
Ясенський Б. Ідти	3	V

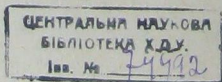
СТАТТІ

Бузук П. Ц. Гартни	63	I
Гільовий О. Лессінг	71	V
Заєць В. До проблеми наукового вивчення Михайличенкової творчості		XI — XII
Казка Аркадій. У Коцюбинського в Вінниці	84	VIII — IX
Капустянський Ів. О. Заливчий у літературнім оточенні		XI — XII
Лавриненко Ю. Чумаки й його поетична спадщина		XI — XII
Норд В. Де розходяться дороги	64	II
Петренко П. В. М. Фріче	90	VIII — IX
Пилипенко С. У чім помилка Гуменної	43	I
Пилипенко С. По Шевченкові малюнки	70	II

Пилипенко С. І батрак та його Байки	Стор. 67	№№ VI
Пилипенко С. Суцясна жаба	59	VII
Ярмоленко А. Степан Васильченко	57	I
Ярмоленко А. Факти кризи	65	V
Ярмоленко А. Масова гумористична література	63	VII
Ярмоленко А. Тіні павукувати	52	X

КРИТИКА. БІБЛІОГРАФІЯ

А. Г. Ф. Ладухін. Загоряни	74	V
Вусатий Гр. С. Авслендер. Кермуй на північ — С. Заяцький, Робін Гуд. — В. Матвійв — Сибіряк. Урятували	69	VII
Биковець М. В. Худяк. Паровоз гуде	95	VII
В. Н. Є. Григорук. Твори	73	III
Гуменга Д. Ів. Сенченко. Дубові гради	74	V
Дукин М. П. Хуторський. Трактори	69	IV
Заець В. С. Добровольський. Залізний кінь	68	VII
Капустянський І. З. Бядуля. Соловей	72	VII
Норд В. С. Бен. Солодкий світ	71	X
Норд В. В. Поліщук. Електричні заграви		
Марусик М. В. Рівниченко. На дніпрельстані	96	VIII—IX
Михайлець. О. Ходимчук. Чесна халява	77	II
Михайлець. П. Безвід. Бур'ян	73	VII
Михайлець. Г. О. Ясний. Секретар пухтресту	74	VI
Мих. Гр. В. Минко. Герої буднів	96	VIII—IX
Савченко Ю. М. Дукин. Матіола	73	I
Савченко Ю. Ю. Шовкоплас. Весна над морем	75	VI
Савченко Ю. В. Штангей. Образа	68	X
Текуан А. П. Голота. Труд		XI—XII
Чапля В. Pavlo Tuscyna. Vitr z Ukrajinj	76	II
Чапля В. Панас Мирний. Повія	74	III
Шамрай А. Гр. Квітка - Основ'яненко. Твори	69	X
Ярмоленко А. Життя й Революція*	70	I
Ярмоленко А. Ю. Шпол. Золоті лисенята	72	IV
Ярмоленко А. Гр. Епик Облога	76	V
Ярмоленко А. О. Слісаренко. Чорний ангел	70	VII
Ярмоленко А. Ів. Ля. Роман Міжгір'я		XI—XII
Sus. I. Ковтун. Яструби	68	IV

**РОБКЛЮБИ!
Сельбуди! Хати-читальні! Школи!
ДРАМГУРТКИ Й АМАТОРИ
МАСОВОГО ТЕАТРУ!**

ЖУРНАЛ

СІЛЬСЬКИЙ ТЕАТР

Вже 4-й рік щомісяця книжками в 48 стор.

ПОДАЄ п'єси, інсценізації, агітки, живі газети, матеріал для деклямації. Широко освітлює роботу драмгуртків, Робсельтеатрів, театрів державних, театральне життя України, СРСР і закордону. Обговорює разом з читачами дискусійні питання методів і форм театральної масової роботи. Рецензіями допомагає драмгурткам-початківцям, організаторам революційних свят і кампаній, вказує відповідну літературу, збірки п'єс, нот, поезій. Друкує лекції „Заочних курсів театральних” про режисуру, грим, декорацію, освітлення, історію театру, жест, мімодраму.

ПЕРЕДПЛАТА:

**1 рік — 3 крб., 6 міс. — 1 крб. 50 коп., 3 міс. — 80 коп.
Окреме число — 30 коп.**

Адреса редакції й видавництва:

**Харків, Пушкінська, № 24, „Радянське Село”
Сільський Театр**